

Zaštitek
ZATVORENIK

GODINA XXIII. - SVIBANJ/LIPANJ 2013.

BROJ **252**

MKSJ kao instrument rasstakanja Hrvatske
• Dr. Nikola Mandić – predsjednik hrvatske
državne vlade • Književno djelo dr. Mile
Budaka • Pobijeni pjesnici: Gabrijel Cvitan •
Dokumenti, sjećanja i svjedočenja

politički **ZATVORENIK**

**GLASILO HRVATSKOG
DRUŠTVA POLITIČKIH
ZATVORENIKA**

PREDSEDJEDNIK DRUŠTVA
Alfred Obranić

UREDNIČKI ODBOR GLASILA
Alfred Obranić, Ljubomir Brdar,
Vladimir Mrkoci, Višnja Sever

GLAVNI UREDNIK
Tomislav Jonjić

UREDNIŠTVO I UPRAVA
10000 Zagreb
Masarykova 22/IV
tel: 01/ 487 2433
e-mail: hdpz-sred@hdpz.t-com.hr

PRIJELOM I TISAK
MINI-PRINT-LOGO d.o.o. Varaždin

Godišnja preplata za Hrvatsku 180 kn
za inozemstvo: **Europa** 310 kn
ili odgovarajući iznos u drugoj valuti;
prekomorske zemlje: 510 kn
ili odgovarajući iznos u drugoj valuti

Žiro račun: 2503007-1100009317
kod Volksbank d.d. Zagreb
Devizni račun: **416446-7101** S.W.I.F.T.
Code **VBCRHR22** kod Volksbank d.d. Zagreb

Rukopisi se ne vraćaju,
list uređuje Urednički odbor, sva prava pridržava
Hrvatsko društvo političkih zatvorenika.

Uredništvo ne odgovara za navode
i gledišta iznesena u pojedinim prilozima

Za sve informacije i kontakte u svezi sa
suradnjom i preplatom tel.: 01/ 48 72 433
srijedom od 9.00 do 13.00 sati.

ISSN 1331-4688

Cijena oglasnog prostora:
posljednja stranica u boji: 4.000,00 kn
predposljednja stranica u boji: 3.500,00 kn
unutarnja crno-bijela stranica: 2.500,00 kn
1/2 crno bijelo: 1.250,00 kn
1/4 crno bijelo 700,00 kn

<http://www.hdpz.t-com.hr>

Slika na naslovnicu: Vlaška ulica, pogled s jugoistočne strane na crkvu Sv. Petra.

Snimio: Julius Huhn, 1860.

JOSIPOVIĆ, PREDSJEDNIK HRVATSKE ILI NEŠTO VIŠE?

Kad su u pitanju međunarodni susreti, svaku zemlju uglavnom predstavljaju predsjednik republike, predsjednik vlade i ministar vanjskih poslova, pa je tako i u Hrvatskoj. No, sudeći po temama i sadržaju razgovara, mi smo zahvaljujući našim državnicima specifična zemlja. Ako se radi o susretu s Kinezima, naši državnici dobar dio vremena potroše na razgovor o „stanju u regiji“; ako je sugovornik engleska kraljica, britanski premijer ili ministar vanjskih poslova, opet je tema „regija“; ako se radi o Švedskoj, regionalna pitanja su prioritetna, i tako manje-više sa svim svjetskim državnicima.

Nisam primijetio da Mađari, Slovenci ili Talijani prilikom državničkih susreta s drugim državama spominju Hrvatsku ili da rješavaju neke naše probleme. Svaki nastoji riješiti svoja otvorena pitanja i zaštititi interes svoje zemlje. Kako to da engleskoj kraljici, kad je prije par godina posjetila Sloveniju, nije palo napamet spomenuti Hrvatsku, a s našim predsjednikom Josipovićem je čakulala misleći valjda da se radi o Nikoliću. Neuki promatrač mogao bi zaključiti da su naši državnici zamoljeni od strane Srbije da zastupaju i njihove interese kad god se sastaju s nekim iz svijeta.

Ta brižnost za istočne susjede postupno se prenosi i na medije, osobito na televiziju. Nema dana da najmanje jedna vijest ne bude iz Srbije, dok istodobno može proći pola godine da nema nikakve vijesti iz Mađarske, našega sjevernog susjeda koji nas je podržavao i pomagao u borbi za neovisnost od prvoga dana.

Zašto onda Josipović, Milanović i Pusić ne bi dio svoga dragocjenog vremena potrošili za dobro naših sjevernih susjeda. Čime je to Srbija zaslužila, a Mađarska ne? Zar možda agresijom na Hrvatsku? Zar prikrivanjem dokumenata o sudbini pobijenih Hrvata na okupiranom području Hrvatske i u srpskim logorima? Zar upornim zadržavanjem opljačkanoga kulturnog blaga ili ratnoj odšteti koju Srbija mora platiti? Naime, često se spominje primjer iznimno dobre suradnje Francuske i Njemačke, danas vodećih zemalja EU. Slažem se, neka se tako dogodi s Hrvatskom i Srbijom, uz uvjet da Srbija kao agresor i poražena u ratu ispuni sve ono što je morala učiniti Njemačka kako bi postala ravnopravni partner i prijatelj Francuske.

Prema dosadašnjim postupcima nema razloga da bismo prema istočnim susjedima bili blagonakloni i popustljivi na štetu vlastitih interesa. Pitam se, kako to da je Slovenija mogla ucjenjivati Hrvatsku naoko marginalnim problemima, a da Hrvatska prema Srbiji ne postavlja temeljna pitanja (teritorij, opljačkano kulturno blago, ratna odšteta), obećava svekoliku pomoć i lobiranje na putu prema EU i kao vrhunac povlačenje tužbe za genocid.

Ne vjerujem da naši državnici slušaju i provode preporuke ili naredbe „gazda“ iz Londona ili Bruxellesa, već sam više sklon vjerovati da se radi o sljednicima skupine koja je 25. lipnja 1991. napustila Hrvatski sabor kada se glasovalo o neovisnosti hrvatske države, kojima onda kao i danas ništa ne predstavlja i ne obvezuje ih izjašnjavanje građana Hrvatske na prvom referendumu, kada su s 93% glasova rekli NE Jugoslaviji - hoćemo vlastitu državu Hrvatsku!

**Alfred OBRANIĆ, predsjednik
Hrvatskog društva političkih zatvorenika**

DRŽAVA BEZ DRŽAVNIKA

Iskustvo nas uči da o rezultatima lokalnih izbora u Hrvatskoj nikad ne odlučuju samo lokalne, komunalne teme, nego da su i ti izbori protkani općim, nacionalnim pitanjima, pa su time i jasan pokazatelj snage političkih stranaka.

Ima li se to na umu, i ako se vodi računa o tome da Milanovićeva vlada upravlja Hrvatskom već godinu i pol – dakle, u razdoblju iznimno teške gospodarske krize koju prati poplava nezaposlenosti i siromaštva – teško bi se moglo kazati da su SDP, HNS i njihovi sateliti iz nedavnih lokalnih izbora izišli kao gubitnici. Ne računajući Zagreb, oni su osvojili vlast u nizu većih hrvatskih gradova te su ojačali položaj u sjeverozapadnoj i istočnoj Hrvatskoj. S obzirom na opće prilike u državi, nesposobnost vlade i njezinu zapanjujuću odlučnost da produbljuje ideološke jazove i prijepore u hrvatskome društvu, stranke Kukuriku koalicije ipak su ubrale relativni uspjeh. Naravno, ne bi on bio moguć da Hrvatska demokratska zajednica nije teško kompromitirana i već godinama zabavljena uglavnom samom sobom.

Taj je socijalni i politički okvir pružao iznimnu prigodu strankama koje se bar verbalno pozivaju na pravašku tradiciju i koje obično svrstavamo pod neprecizni, uopćeni atribut *državotvornoga*. No, umjesto da iskoriste prigodu i nametnu se kao treća snaga i nezaobilazan čimbenik hrvatskoga političkog života, te su stranke opet – nakon glavinja i debakla na referendumu o pristupu Europskoj uniji – pokazale nemoć. Budući da nisu uspjele ponuditi alternativu čak ni u ovako dramatičnim okolnostima, nakon više od dva desetljeća samostalnoga državnog života i nakon petnaestak godina hrvatskog posrtanja pred inozemnim diktatima, jedna od neminovnih posljedica toga izbornog poraza zasigurno je i širenje uvjerenja kako su se te skupine svele na mrlju na onoj stranici naše povijesti koju treba zauvijek zatvoriti, budući da bez toga nema okretanja budućnosti i sazrijevanja novih snaga.

Kad Hrvatska ne bi kronično patila od nedostatka državnika – dakle, političara koji gledaju dalje od idućih izbora i misle na nešto vrjednije od vlastitih trbuha – na političkome bi se centru, koga već dugo zauzima HDZ, poodavno shvatilo kako se nacionalni interes ne svodi na gušenje pravaškoga („nacionalističkog“) bloka niti na manipulaciju nezrelim, slabo pismenim, a ponekad i korumpiranim prvacima tih malih stranaka, nego bi se taj interes štitio upravo jačanjem toga bloka koji bi u perspektivi bio, s jedne strane, stabilan i pouzdan koalicijski partner (uslijed čijeg postojanja ne bi bili potrebiti, pa ni mogući nenačelni savezi s nekim manjinskim strankama koje su Hrvatskoj nerijetko omča oko vrata), a s druge bi strane glavnoj snazi političkog centra otvarao više manevarskog prostora u odnosima s inozemnim partnerima, a napose u odnosima s Bosnom i Hercegovinom, državom koja je nama zbog tamošnjih Hrvata i zbog svoga geopolitičkog položaja nesumnjivo na prvome mjestu.

Posve očito je da je strategija rastakanja pravaštva izravna izvedenica zamisli o potrebi strukturiranja hrvatske političke scene kao bipolarne, pri čemu bi HDZ imao dominirati centrom i desnicom, ne dopuštajući da na tome dijelu spektra izraste bilo koja snaga koja bi ga mogla ugroziti. To je bilo moguće dok je HDZ nastupao kao pokret, ali se pretvaralo u karikaturu, pa i izborne nasilje onda kad se on svodio na stranku. Iz sadašnjega priveživanja jedne pravaške skupine uza se, ne može se još sa sigurnošću zaključiti, kani li sadašnje vodstvo HDZ-a nastaviti politiku aktivnog sprječavanja nastanka pravaškoga bloka, ili samo procjenjuje da će tim manevrom obeshrabriti i one najupornije pristaše pravaške ideologije, koji će onda biti prisiljeni na pristupanje HDZ-u radi pokušaja preoblikavanja te stranke iznutra. No, posve je izvjesno da će taj proces, krenuo on u jednome ili u drugom smjeru, biti uglavnom okončan do idućih parlamentarnih izbora. Jer samo bi vrlo površan promatrač mogao pomisliti da solidan izborni rezultat HDZ-a valja pripisati samo oporavku te stranke, a ne i drugim razlozima.

Tomislav JONJIĆ

IZ SADRŽAJA

IZBORNE POBJEDE ZALIVENE ŠAMPANJCEM.....	4
<i>Josip Ljubomir BRDAR</i>	
PRESUDE KAO SASTAVNI DIO POLITIKE	6
<i>Tomislav JONJIĆ</i>	
IZ ZAGREBAČKE PODRUŽNICE	9
<i>Zorka ZANE & Marko GRUBIŠIĆ</i>	
MACELJSKA KOMEMORACIJA 2. LIPNJA 2013.....	10
<i>Damir BOROVČAK</i>	
KISELJAK: OBILJEŽENA 68. OBLJETNICA ZLOČINA NA CRVENOJ STIJENI	13
<i>Ana POPOVIĆ</i>	
OBLJEŽENA OBLJETNICA PADA ODŽAKA.....	14
<i>Ivo TUBANOVIĆ</i>	
PLEHAN: POSJET BOSANSKOJ POSAVINI NEKADA I SADA (III.)	15
<i>Dr. Vjeko Božo JARAK</i>	
NAŠ NUTARNJI SVIJET (12).....	18
<i>Maja RUNJE, prof.</i>	
SAVJET LIJEČNIKA	18
<i>Dr. med. Drina BLAŽEKOVIĆ-SOJČIĆ</i>	
O LJUDIMA I ŽIVOTU PREMA KNJIŽEVNOM DJELU MILE BUDAKA (3.)	22
<i>Maja PAVELIĆ RUNJE</i>	
PRINOSI DR. NIKOLE MANDIĆA (1869.-1945.) HRVATSKOJ POLITICI (II.)	25
<i>Dr. sc. Stjepan MATKOVIĆ</i>	
“BEZIMENI” – VLČ. JOSIP KONOPKA, KAPELAN IZ BIJELJINE, U LOGORU KRNDIJA KOD ĐAKOVA, 1945.-1946... .	30
<i>Dr. sc. Vladimir GEIGER</i>	
“JA SAM BILA BAŠ NI KRIVA NI DUŽNA”	36
<i>Dr. sc. Branko OSTAJMER</i>	
TRIVIJALNA HISTORIOGRAFIJA U HRVATA (VI.)	39
<i>Bruno ZORIĆ, prof.</i>	
IN THIS ISSUE	47
IN DIESER AUSGABE	48

VERBA VOLANT...

KAD PORAZ PROGLASIMO POBJEDOM...

„...Premijer očito ne razumije pojma tolerancije, ne poznaje njegovu evoluciju i ne razlikuje njegove podvrste. No ne ustručava se davati izjave o tome.

Ta sličica iz hrvatskoga političkog života možda i ne bi bila previše važna da se ne uklapa u šire nastojanje vladajućih elita da revidiraju temeljne političke pojmove i prilagode ih svojim shvaćanjima i interesima. Najnoviji je primjer za to „kompromis“ što su ga postigle hrvatska i slovenska vlada o Ljubljanskoj banci. On se logično nastavlja na prethodni „kompromis“ koji su sklopile bivša hrvatska i bivša slovenska vlada o graničnom pitanju. U sklapanju starijeg „kompromisa“ hrvatska strana početno je zastupala stajalište da neriješena dvostrana pitanja ne smiju biti dio hrvatskih pristupnih pregovora te da se granični spor mora riješiti na nekome mjerodavnom međunarodnom sudu i sukladno međunarodnom pravu.

Slovenska strana zastupala je stajalište da Hrvatska ne može završiti pristupne pregovore prije nego što se utvrdi način rješenja graničnog prostora te da se on ne smije rješavati na međunarodnim sudovima koji sude samo prema međunarodnom pravu, nego da to mora učiniti neko posebno tijelo koje će u obzir uzeti povjesne kriterije i „načelo pravednosti“. „Kompromis“ je pronađen tako da je potpuno prihvaćeno slovensko stajalište. Slovenci su granični spor učinili dijelom hrvatskoga pristupnog procesa, iznudili osnutak ad hoc arbitražnog suda za granični spor i potom dopustili da Hrvatska dovrši pregovarački proces.

U sklapanju novog „kompromisa“ hrvatska je strana početno zastupala stajalište da problem Ljubljanske banke ne smije biti prepreka ratifikaciji hrvatskog sporazuma o pristupanju Europskoj uniji te da stoga neće povući odobrenje dano Zagrebačkoj banci i Privrednoj banci Zagreb da na hrvatskim sudovima pokrenu postupke za naknadu štednje, oko 300 milijuna eura, koju je hrvatska država isplatala štedišama Ljubljanske banke Zagreb koji su svoje štedne uloge prenijeli u hrvatske banke. Slovenska je strana pak ustrajavala na tome da neće ratificirati hrvatski pristupni sporazum sve dok hrvatska Vlada ne

povuče odobrenje dano bankama i dok ne pristane na njezin stari stav da se pitanje orobljenih hrvatskih štediša Ljubljanske banke pretvori u dio sukcesijske prtljage, a Slovenija će nakon toga ratificirati hrvatski pristupni sporazum.

A kako se ponašala Europska unija u tim sporovima? Načelno je davala pravo Hrvatskoj, a praktično je šutke prihvaćala slovensko ponašanje te je svaki put bila vrlo zadovoljna kad bi dvije države našle „kompromis“ o dvostranim pitanjima o kojima se nije smjelo pregovarati u sklopu pristupnog procesa, ali se ipak pregovaralo.

Prvi „kompromis“ sklopljen je uz posredovanje vanjskih aktera, uključujući i Europsku uniju, a drugi bez njihove pomoći. To je, smatra hrvatska ministrica vanjskih i europskih poslova, dokaz „odraslosti“ naše države. I doista, prije su nam drugi govorili što moramo učiniti kao nedorasloj djeci, a sada smo naučili što nam je raditi i da nam drugi to ne kažu. Što smo izgubili tim „kompromisima“ koju godinu članstva u Europskoj uniji, nekoliko stotina milijuna eura iz europskih fondova te samo poštovanje i samosvijest, koji su kod ove utučene nacije iz dana u dan sve slabiji, a u budućnosti bismo mogli ostati i bez nešto teritorija i još „našeg“ novca. Sitnice! Usput rečeno, ako netko misli da je u izlaganje ovih činjenica utkan protuslovenski stav, slobodno može Sloveniju i Hrvatsku zamenjiti terminima „država A“ i „država B“. A ako se u svemu traži nekakav nacionalizam, upućujem na brojne izjave i ponašanje slovenskih članova Europskog parlamenta Jelka Kacina i Ive Vajgla...“

(**Prof. dr. Mirjana Kasapović**, „Slovenija je ucjenom iznudila sporazum, a hrvatske elite su to proglašile kompromisom, iako je riječ o jednostranim ustupcima da bismo napokon uspjeli ući u EU“, *Obzor*, br. 491, prilog *Večernjeg lista*, 53/2013., br. 17673, 16. III. 2013.)

*

BRAĆA SU U MODI...

„...Zanimljiva mi je ova situacija, moje mirenje s [izbornikom nogometne reprezentacije Srbije, Sinišom] **Mihajlovićem** nikome nije zasmetalo, ali mirenje s [izvršnim dopredsjednikom GNK Dina-

mo Zagreb, Zdravkom] **Mamićem** zasmetalo je mnogima.“

(**Igor Štimac**, izbornik hrvatske nogometne reprezentacije, *Večernji list*, 53/2013., br. 17687, Uskrs 2013.)

*

A KAD GA ZOKI S GAĐENJEM PROGLASI ELEMENTARNOM NEPOGODOM...

„Imigranti, a ne Australci, trebaju se prilagoditi.

I to je to, odgovaralo vam ili ne. Sit sam toga da se ova nacija zabrinjava da nismo možda uvrijedili neke individue ili njihovu kulturu. Od terorističkog napada u Baliju do danas, svjedoci smo vala patriotizma koji dolazi od većine Australaca. Ova je kultura izgrađena tijekom dvjesto i više godina muka, truda i pobjeda milijuna muškaraca i žena u potrazi za slobodom. Govorimo pretežno engleski, a ne španjolski, libanonski, arapski, kineski, japanski, ili bilo koji drugi jezik. Što znači da ukoliko želite biti dio ovog društva, naučite naš jezik!

Većina Australaca vjeruje u Boga. To nije neka kršćanska desna orientacija, niti je to politički nametnuto, to je činjenica, jer su ovu naciju, a to se vidi i iz dokumentata, utemeljili muškarci i žene kršćanske vjere, na kršćanskim načelima. Narančno da je u tom slučaju adekvatno da se kršćanska obilježja nalaze na zidovima naših škola. Ako je Bog za vas uvreda, predlažem vam da odaberete drugi dio svijeta za vaš dom, jer je Bog dio naše kulture. Dopustit ćemo vaše vjere i ne ćemo vas pitati zašto u to vjerujete.

Tražimo od vas da prihvate našu vjeru i da živate sa nama u harmoniji, mirno i u radosti. Ovo je NAŠA DOMOVINA, NAŠA ZEMLJA i NAŠ STIL ŽIVOTA i dopustit ćemo i vama da u svemu tome uživate.

Ali, prije svega, ukoliko se ne prestanete žaliti, protestirati i užasavati NAŠOM ZASTAVOM, NAŠOM ČAŠĆU, NAŠOM KRŠĆANSKOM VJEROM, NAŠIM NAČINOM ŽIVOTA, srdačno vam preporučujem da iskoristite drugu veliku slobodu koju imaju Australci, SLOBODA DA NAPUSTITE NAŠU ZEMLJU. Ukoliko ste ovde nesretni, onda OTIDITE. Nitko vas nije prinudno ovdje doveo. Već ste vi sami tražili da vas ovdje primimo.

Dakle, prihvate državu koju ste SAMI odabrali.“

(Iz govora Kevina Rudda (1957.), tadašnjega australskog premijera)

*

ŠUTI I RADI PO ZADATKU, INAČE TE MORAMO NAKRATKO SUSPENDIRATI!

„**Ivan Botica – Škafo**, predsjednik Forma mladih SDP-a Korčule i deveti na izbornoj listi za Gradsko vijeće Korčule koalicije SDP-a, HNS-a i HSU-a na Facebooku je objavio kako ne voli Hrvatsku.

‘Konačno mogu otvoreno s ponosom reći da ja ovu državu ne volim i gotovo! Crkni fašistička, homofobna tvorevino, ako ne možeš bolje i drugačije....’ – poručuje Botica sa svog Facebook profila u komentirajući odluku Ustavnog suda RH vezanu za izvođenje Zdravstvenog odgoja u školama koja posljednjih dana izazvala žutu raspravu i podijelila Hrvatsku.“

(**Ivan Botica**, predsjednik Mladeži SDP-a Korčula, [*](http://dubrovacki.hr/clanak/52043/konacno-s-ponosnom-mogu-reci-da-ja-ovu-drzavu-ne-volim, 24. V. 2013.)</p>
</div>
<div data-bbox=)

O MRŽNJI GOVORI I NEVLADANJE HRVATSKIM JEZIKOM, ZAR NE?

„I zato s ovog mesta – s privilegirane pozicije onog kojem je vrištanje posao – mogu samo reći da potpisujem **Ivana Boticu**, od prve do posljednje rečenice. I ja ovu državu ne volim, ne volim njenu krupciju, ne volim njene klijentelizme, njene rupe u zakonima, njene lažne mitove, brončane spomenike, povijesne fabrike, njene barba Luke, njene potkuljene profesore, potkuljene poreznike, njene zakone o investicijama i zakone o golfovima, njene loše institucije i njene gramnitive, lakovislene, dječe prevrtljive žitelje. I ja joj – poput Škafe – iskreno želim ‘crkni tvorevino!', jer samo iz tog bijesa može izići nešto novo, drugo, uređeno, utemeljeno na drugom sustavu vrijednosti, drugoj kulturi, drugom osjećanju zajedništva i drugoj ideologiji.“

(**Jurica Pavičić**, „I ja, jednako kao mladići s Korčule, kažem: Crkni tvorevino!“, *Magazin*, 751/14, prilog *Jutarnjeg lista*, 16/2013., br. 5336, 1. lipnja 2013.) •

PLODOVI HRVATSKO-SRPSKE KOALICIJE

Dio hrvatskih medija zgraža se nad činjenicom da novi sisačko-moslavački župan ima biti **Bogdan Boro Rkman**, svojedobno istaknuti glasnogovornik velikosrpske agresije na Republiku Hrvatsku, sada predsjednik izvršnog odbora SDSS-a. U vrijeme okupacije trećine Hrvatske bio je novinar *Radija Petra Gora*, dopisnik *Srpskog glasa* i *Nove riječi*, *Vukovarskih novina*, te vojnog časopisa *Vojnska Krajina*.

Činjenica da je stranka **Milorada Pu-povca** tu momčinu istaknula kao kandidata za važnu poziciju u jednoj od najranjenijih hrvatskih županija, jasno po-

uvijek „srpskom Slunju“, istodobno pljujući po „ustaštvu i ustašiji“ koja navodno dominira u neokupiranom dijelu Hrvatske.

Ako nas ne čudi da se nisu oglasili „antifašisti“ i subnorovci, mora nas čuditi zgražanje nekoliko *državotvornih* hrvatskih novina, koji se zgražaju nad Rkmanovim izborom, kao da je on neki skandal, pa čak i anomalija u hrvatskome političkom životu.

Jer, kao da smo zaboravili da je hrvatski ponos počeo primati šamare još i prije nego što je **Ivo Sanader** u sklopu svoje politike „EU nema alternative“ ocijenio

Cetnik na mjestu novoga sisačkog dožupana: Bogdan Boro Rkman

kazuje da je riječ o svjesnoj provokaciji. Jednako tako, činjenica da na neprijemljenost te kandidature nisu upozorili tzv. napredni, neovisni i „antifašistički“ mediji, koji inače rado posežu za njemačko-francuskim usporedbama (pa su sada imali prigodu retorički pitati, bi li urednik *Völkischer Beobachtera* malo iz rata mogao postati prefektom u kojoj istočnoj francuskoj provinciji), nedvoumno otkriva moralnu bijedu tih novina.

Riječki je *Novi list* ipak podsjetio kako je Rkman – čovjek ljupka prezimena – bio glavni komentator „Vidovdanske vojne parade korpusa specijalnih snaga Vojske Republike Srpske krajine!“, koju je 28. lipnja 1995. prenosila televiziju Knin. Nahvalio se tu naš dožupan „srpske vojske“ i „srpske istorije“ u

kako je s pozicije predsjednika hrvatske vlade umjesno skandalizirati se nad presudom hrvatskoga suda **Predragu Pedi Matvejeviću**, arbitrirati u jezikoslovnim pitanjima i primjerenijom smatrati koaliciju s **Pupovčevim** SDSS-om negoli s Hrvatskom strankom prava.

Zato već dugo o hrvatskoj kulturi odlučuju braća Srbi sa solidnom partijskom karijerom, pa je onda posve logično da i danas o hrvatskome pravopisu odlučuje netko komu hrvatski nije materinski jezik, i da će jednu od najviših izvršnih funkcija u Sisačko-moslavačkoj županiji obnašati čovjek koji je bio dio okupacijskoga stroja. Sve su to plodovi jedne te iste hrvatsko-srpske koalicije, jednog te istog sluganskog duha komu se, nažalost, ne vidi kraj... (S. L.)

IZBORNE POBJEDE ZALIVENE ŠAMPANJCEM

U nedjelju, 2. lipnja u 19 sati okončan je drugi krug izbora za tijela lokalne vlasti. Nešto poslije 22 sata vidjeli smo i čuli neslužbene rezultate. Objavu rezultata prati TV kamera. Toči se šampanjac. Pobjedu slavi **Željko Sabo** (stari/novi gradonačelnik Vukovara) zajedno s pristašama stranke iz redova SDP-a i pripadajućim satelitima. Opći dojam: revolucionarni triumfalizam.

Ovu prispopodobu spominjem jer mi se nameće pitanje: kako to da kamera nije „uhvatila“ građane koji slave Sabovu pobjedu, jer oni su ga izabrali u svrhu svoje bolje budućnosti. No, treba odmah reći činjenicu: izbornu pobjedu slave izborni stožeri, a ne narod. Narod nije ništa drugo nego instrument tobožnje demokratske procedure koja će izbornim srećkovicima omogućiti sigurnu sinekuru sljedeće četiri godine.

Sve postizborne analize visokoumnih političkih analitičara razine jednog **Žarka Puhovskog** i njemu sličnih objektivno nisu ništa doli isprazno trubunjanje. Izbori pokazuju da se većina građana, njih 58 %, apatično, tj. s prijezirom, odnosno apstinencijom odnosi prema svim kandidatima. Preostalih 42 % su zapravo duboko ideološki diferencirani, uz časne iznimke o kojima ću progovoriti u dalnjem tekstu.

Kad bi neka dokona osoba željela skupiti i objaviti sva predstavljena predizborna obećanja, to bi bila jedna velika knjižurina. Sadržaj te knjižurine bila bi – laž. Sve te obećane tvornice i bolnice, vrtići, ambulante, ceste, starački domovi, učilišta, fakulteti, zaposlenja i tako dalje, nisu ništa drugo nego – obmana. To narod jako dobro zna. Nitko Sabo nije birao zato što je on ostvario nešto za dobrobit Vukovara. Nije on ni do sada učinio ništa, niti ostavlja dojam nekog kapaciteta koji bi mogao nešto ostvariti. Rekao bih: siroti kormilar – bez razloga. I na koncu, što je i tko je taj Sabo? Puki ideološki produkt one grupacije kojoj i sam pripada.

Ta ideološka razdjelnica je izborna karta cijele Hrvatske. Ona nije od jučer. Ona je skrojena davno u bivšoj državi, Jugoslaviji. Naime, zna se jako dobro da je u to minulo vrijeme jedan značajan postotak građana u svrhu egzistencije i bolje životne pozicije bio sklon služiti komunističke vlasti. Zbog toga su ti bili i nagradivani stanovima i boljim radnim mjestima,

Piše:

Josip Ljubomir BRDAR

kao i ostalim sitnim sinekurama. Dotični i njihovi potomci pamte ta „dobra“ vremena i zbog toga su u pravilu lišeni kritičnosti.

Oni su ideološki sljedbenici aktualne ljevice. Njih ne zanima katastrofalno vođenje države. Oni ne vide da svи naočigled zajedno gospodarski i moralno propadamo. Oni ne vide da aktualna vlast ne radi ništa drugo osim zbrinjavanja vlastitih članova. SDP-ove izborne pobjede u Vu-

to u konkretnom slučaju Željko Sabo nije slučajna pogreška nego logičan ideoološki izbor onih kojima se gade sve boje osim crvene. Zato izborni pobjednici koji su obojili dio Lijepe naše crvenom bojom, ne trebaju biti odveć zabrinuti za svoju budućnost. Teško je prepostaviti da postoji gospodarsko-razvojni projekt koji bi nad-vladao ideoološku pripadnost. Nezamislivo je na primjer da u Istri pobijedi HDZ, a u Imotskom, Kninu ili Gospicu SDP.

Split i Zagreb su iznimke. Split, na žalost, baštini značajan jugonalgičarski supstrat oživotvoren u „intelektualnoj“ eliti poput pokojnoga **Miljenka Smoje**,

Izborni pobjednici: Ivica Vrkić i Željko Sabo

kovaru, Osijeku, Sisku i Splitu, kao i HNS-ove u sjeverozapadnoj Hrvatskoj i u Dubrovniku nisu pobjeda naroda i za narod, nego projekt zbrinjavanja partijskih kadrova. Zbrinjavanje kadrova preraslo je političke i moralne gabarite i u aktualnom slučaju koji su mediji objavili ovih dana, stanovite **Ankice Nježić**, pomoćnice ministra obrazovanja **Željka Jovanovića**. Taj slučaj je zadobio atribuciju međunarodnog rugla, jer je dotična drugarica na međunarodnom skupu predstavila Hrvatsku kao dvanaestu, odnosno (uz ispriku) trinaestu članicu UN-a.

Takvih Nježićki i Nježića prepuna je vlada, vladine institucije i javni sektor kojim upravlja država. Rezultat njihove sposobnosti i njihova rada je naša bijeda. Za-

Jurice Pavičića, Borisa Dežulovića, Ante Tomicića itd. Oni su sustavnim stigmatiziranjem **Željka Keruma** i njegova navodnog primitivizma, izrugivanjem domoljublja, omalovažavanjem i prokazivanjem Crkve, ostvarili izborni uspjeh kroz lik nekog **Ive Baldasara**. Vrijeme će pokazati tko je Baldasar, kao što će vjerojatno doći vrijeme kada će se Split s nostalgijom sjetiti „primitivca“ Keruma, koji doduše nema „učeni“ jezik J. Pavičića, ali je zato kao narodni tribun bio u funkciji dobrobiti građana Splita. I ne samo Splita.

Zagreb kao metropola s najbrojnijom „radničkom klasom“ bio je dugi niz godina – crvena utvrda. SDP je uz povijesnu sklonost radnika ljevici imao sreću u odbiru SDP-ova kandidata za gradonačelnici

ka u osobi **Milana Bandića**. I tako je Bandić za ugled SDP-a odradio skoro četiri manda. Ljubav je pukla pokusajem Bandića da se popne na državni vrh. Osim toga, SDP-u je prekipjelo Bandićeve „lizanje“ oltara, njegova hodočašća na Mariju Bistrigu, prijateljstvo s Kapetolom itd. To je rezultiralo otvorenim neprijateljstvom.

U aktualnom slučaju nadmetanja za funkciju gradonačelnika Zagreba s **Rajkom Ostojićem** pobijedio je čovjek sa srcem i dušom koja idealno korespondira s građanima, za razliku od Ostojića, kojeg bi komotno mogao zamijeniti jedan japanski robot koji bi vjerojatno iskazao više ljudske topline i simpatičnosti od njega. Dakle, u slučaju Zagreba, ideološka simpatija ustupila je prostor – osobi.

Lokalni izbori ne bi trebali ili smjeli biti obojeni ideološkim bojama. Takvi se izbori u svijetu često zovu komunalni izbori zbog toga jer lokalna vlast uglavnom provodi komunalnu politiku. Na žalost, kod nas su oni odjek državne politike u kojoj se vodi rovovska bitka. Ta razdjeljica postoji od trenutka ostvarenja hrvatske države, a radikalno se iskazala 25. lipnja 1991. godine kod izglasavanja razdruživanja Hrvatske od Jugoslavije, kada je SDP u znak prosvjeda napustio Sabor.

Kapitalni simboli koji označavaju državu i na<->ciju nisu istovjetni kod hrvatske ljevice i hrvatske desnice. Npr. kod intoniranja hrvatske himne, desnica drži desnu ruku na srcu, a ljevica ima obješene ruke. Sve zemlje ili većina njih njeguju svoje povijesne simbole kroz koje potvrđuju svoj identitet. Ti simboli su u

pravilu ljudi koji su u svoje vrijeme dali svoj doprinos svojoj državi. Naši zaslužnici za stvaranje Hrvatske su uglavnom sotonizirani. Spomenimo samo pakleni plan tzv. detuđmanizacije Hrvatske. Tko vodi te projekte? Uglavnom hrvatska ljevica i njihova medijska infrastruktura.

Na koncu treba reći: izborni pobjednici posjeduju demokratski legitimitet. Izborna pravila su jednaka za sve. Na žalost, mi smo kao narod još vrlo daleko od razine političke kulture koja će biti lišena ideološke pripadnosti. Ako i kada dosegnemo ideal da biramo kvalitetu, a ne ideologiju, nestat će i kontroverznih premijera i ministara, nestat će pobuna i narodnih referenduma. Nestat će nacionalne razdjelnice gdje je na jednoj strani vlast i manjina, a na drugoj – narod. Živi bili, pa vidjeli. •

ODRŽAN SEDMI PROSVJED KRUGA ZA TRG

Građanska inicijativa Krug za trg održala je 4. svibnja svoj sedmi javni prosvjed na zagrebačkom trgu koji se sada zove Trg maršala Tita, sa zahtjevom da Gradska skupština odobri promjenu imena u Kazališni trg ili u koje drugo prikladno ime.

Članovi Inicijative nastojali su još jednom istaknuti razmjere Titovih zločina. Simbolički su ispred Hrvatskoga narodnog kazališta postavili *Bunar smrti* kao kontrapunkt **Meštrovićevu** *Zdencu života*. Bunar su oblikovali od bijelih križeva s imenima ljudi koje je Titov režim likvidirao u kaznionicama. Istaknuta su imena umorenih političkih zatvorenika, prema dokumentacijama **dr. Augustina Franića** KPD Lepoglava i KPD Stara Gradiška.

Na prosvjedu su govorili: **Zvjezdana Znidarić Begović**, odvjetnica i politička zatvorenica u Jugoslaviji, **prof. dr. sc. Branimir Lukšić**, pravnik i sevučilišni profesor te **Ante Beljo**, voditelj Hrvatskog informativnog centra. Također i **mr. sc. Zdravka Bušić**, nova hrvatska zastupnica u Europskom parlamentu, sama suosnivačica i članica Kruga za trg.

Predstavnici Kruga za trg obratili su se tijekom travnja strankama i listama koje su se 19. svibnja natjecale na lokalnim izborima za mjesta u Gradskoj skupštini grada Zagreba s pitanjem o imenu Trga.

U svojim odgovorima čelnici SDP-a, HSS-a, HSLS-a, HNS-a, Hrvatskih laburista i Nezavisne liste **Tatjane Holjevac** potvrđili su da Tita smatraju velikom političkom ličnošću te da njegovo ime treba krasiti ovaj i druge trgove.

Za promjenu, za uklanjanje Titova imena, izjasnile su se pravaške stranke (HSP, HCSP, HSP-dr. Ante Starčević), Lista Ante Golema, Lista Antuna Matića, Lista Hrast, Hrvatska obiteljska stranka, no također i HDZ. Izjasnio se i **Milan Bandić** (Lista Milana Bandića),

no nažalost na neuvjerljiv način jer je poručio da je za promjenu pod uvjetom da se u Skupštini postigne konsenzus svih stranaka!

Na prosvjedu se ovaj puta okupilo nešto manje prosvjednika negoli na do-sadašnjim prosvjedima, no aktivisti Kruga za trg procjenjuju da potpora koja je prvi put stigla sa strane jedne velike stranke, sa strane HDZ-a, značajno povećava izglede za uspjeh. (**Maja RUNJE**)

PRESUDE KAO SASTAVNI DIO POLITIKE

Posljednje dane ovogodišnjeg svibnja obilježile su dvije presude Međunarodnoga kaznenog suda za bivšu Jugoslaviju (MKSJ), koje su ponovno šokirale hrvatsku javnost koja je nakon oslobođenja **Gotovine i Markača** kratko počela *katiti* tom sudištu: 29. svibnja su jednoglasnom odlukom svih članova raspravnog vijeća na ukupno 111 godina zatvora osuđeni **Jadranko Prlić** i još pet vojno-političkih dužnosnika Hrvatske zajednice Herceg-Bosne odnosno Hrvatskog vijeća obrane, a dan kasnije su većinom glasova tročlanog vijeća svih optužaba oslobođeni **Jovica Stanišić i Franko Simatović** zv. **Frenki**, visoko pozicionirani dužnici srpske države u **Miloševićevu** doba.

U ovom trenutku još ne znamo, tko će se, kako i kada žaliti na te presude, jer možda i oko toga bude iznenađenja. Još manje znademo kako će na žalbe gledati drugostupanjsko vijeće (bila riječ o žalbenom vijeću Tribunal, ili o tzv. rezidualnom mehanizmu koji bi na temelju rezolucije Vijeća sigurnosti UN već 1. srpnja 2013. trebao preuzeti neriješene predmete nakon dovršetka rada *ad hoc* sudova za bivšu Jugoslaviju i Ruandu), ali znademo nešto drugo: prvom od tih dviju presuda i Hrvatskoj se stavlja na teret da je putem svoga tadašnjega državno-političkog vrha bila umješana u „udruženi zločinački pothvat“ kojemu je svrha bilo razbijanje Bosne i Hercegovine te etničko čišćenje područja koja bi imala ući u Hrvatsku; drugom je presudom sličan teret skinut s leđa Srbije.

I Hrvatskoj neskloni komentatori odmah su primijetili da te presude nemaju nikakve veze s pravdom (što i nije tako rijedak slučaj u kaznenom sudovanju), i da bacaju posve iskrivljenu sliku na stvarna zbivanja u ratnim sukobima devedesetih godina. Iz toga kuta promatrano, one su korisne jer pokazuju ono što i najpovršniji povjesničar znade: nikakvo sudište, pa ni MKSJ, ne piše povijest niti prejudicira rezultate historiografskih istraživanja. Zato su samo posve neuki ljudi – pa makar bili i ministri u hrvatskim vladama – mogli misliti da „Haag piše povijest“. U skladu s time, haaški judikati bit će samo fusnota u budućim ozbiljnim historiografskim studijama, a na zaključke vijeća MKSJ-a oslanjat će se samo oni kojima one budu odgovarale iz političkih razloga.

No, ako presudu Stanišiću i Simatoviću u političkom smislu doživljavamo kao

Piše:

Tomislav JONJIĆ

nagrada Srbiji za mirno odstupanje Kosova, a u kaznenopravnom pogledu kao svojevrsno naličje drugostupanjske, oslobođajuće presude generalima **Gotovini i Markaču**, osuda Prlića i družine objektivno je veći problem ne samo u pravnom smislu (jer su gledišta budućega rezidualnog mehanizma na koncept najšireg oblika „udruženoga zločinačkog pothvata“ potpuna nepoznanica), nego još više u političkome.

Tužnu zadovoljštinu dobili su oni malobrojni hrvatski intelektualci, koji već više od devet godina upozoravaju da postupak protiv *šestorice* za Hrvatsku nema manju, a možda ima i veću težinu od postupka protiv trojice generala Hrvatske vojske. No, kako se u Hrvatskoj sve češće na Hrvate iz BiH gleda kao na pripadnike nekoga drugog naroda, ta su upozorenja nailazila na gluhe uši. Zato je u odnosu na ovaj postupak postojala organizirana šutnja. No, prvostupanska presuda protiv *šestorice* istodobno još jednom razgoličuje politiku službene Hrvatske u doba **Ivice Račana, Stipe Mesića, Ive Sanadera, Ive Josipovića, Jadranke Kosor i Zorana Milanovića**, pokazujući

još jednom da su okapanja oko MKSJ-a u hrvatskoj javnosti bila dio unutarnjopolitičkih previranja pred kojima smo svjesno zatvarali oči.

Hrvatski je narod i nakon uspostave suverene hrvatske države pretrpio toliko nezasluženih pljuski i teških uvreda da se čini kako se na njih već naviknuo, pa ne osjeća potrebu izraziti svoje negodovanje.

No, malo je koja uvreda bila tako drska i tako brutalna kao ona iz filma „Carlina lista“, u kome se prije nekoliko godina glavna tužiteljica MKSJ-a, **Carla Del Ponte**, samodopadno i aragonantno izrugivala hrvatskomu državnom vodstvu. Uisto vrijeme dok su joj se u Zagrebu pred noge prostirali predsjednici države i vlade, a ministri pravosuđa i državni od-

vjetnici puni zahvalnog isčekivanja maštali o njezinu dobrohotnu osmijehu (znaajući da njezino tapšanje po ramenu znači ostanak u hotelju), ona im se podsmjehivala s preziron nadmoćnog skorojevića, usputno dobacujući kako u Zagrebu uvijek dobije i više od onoga što traži.

Čovjek koji drži do svog dostojarstva ne bi odštio takvu uvredu. Političar i državni dužnosnik koji znade da na svom položaju zastupa interes jednog naroda i predstavlja jednu suverenu državu, znao bi da nema ni pravo šutjeti: njegova uloga i položaj obvezuju ga na prosvjed. No, službena Hrvatska je šutjela. Pustila je da joj se ruga

→ **Kako sudi Alphons Orie, sudac kojem su nakon žalbi izmijenjene sve njegove presude Vukovar legitimni cilj, a topništvo oko Knina bio zločin**

žena koja je čitav hrvatski narod nazvala „podlim kurvinim sinovima“; i gorim od Srba koji su samo „kurvini sinovi“.

Ta šutnja nije bila samo odraz naše objektivne slabosti, nego i našeg neshvaćanja dužnosti koje proizlaze iz državne samostalnosti. Zato je bilo lako stvoriti uvjerenje da je politika isto što i brbljanje o trivijalnostima, a da je šutnja o bitnim nacionalnim interesima i o nacionalnom dostojarstvu – mudrost.

Nije Hrvatska ni smjela niti mogla izbjegći ono što se naziva „suradnjom s MKSJ-om“. Toga su svi bili svjesni, pa nije ni bilo neke relevantne društvene snage koja bi se zalagala za potpuno ignoriranje te institucije stvorene rezolucijama Vijeća sigurnosti UN, riskirajući izo-

laciju države s nesagledivim političkim, gospodarskim, kulturnim i drugim posljedicama.

No, suradnja je jedno, kapitulacija i poniženje su drugo.

Jedno je pristati na ograničeno krenjenje nacionalnog suvereniteta i državnih interesa za potrebe kaznenog postupka protiv pojedinaca osumnjičenih za teške povrede međunarodnoga humanitarnog prava, a nešto posve drugo je dopustiti istražiteljima i *istražiteljima* da se po svojoj volji bane u predsjedničkom uredu, u ministarstvima, obavještajnim službama i državnim arhivima. Nitko nas nije mogao prisiliti da bez ograničenja i nadzora otvorimo državne pismohrane mimo kriterija koje je postavilo samo Žalbeno vijeće MKSJ-a, ali smo mi učinili i to, svjesno previđajući da na taj način vrijedamo čak i propise o zaštiti privatnosti, jer su time svim službama koje drže do sebe na raspolaganje stavljeni čak i sirovi podatci, tzv. operativna saznanja sigurnosno-obavještajnih službi u kojima su popabirčene pojedinosti iz životra tisuća ljudi, koje se na taj način čini ranjivima i zadire se u njihovu privatnost.

Ta tužna stranica naše povijesti ima dugu kronologiju. Pravni okvir hrvatskog podvrgavanja MKSJ-u definiran je još sredinom devedesetih, kad je donesen *Ustavni zakon o suradnji Republike Hrvatske s Međunarodnim kaznenim sudom*. Nitko nije demantirao jednog od pisaca tog propisa, današnjeg predsjednika Republike **Ivu Josipovića**, da je radna skupina za izradu ustavnog zakona dobila analog prirediti tekst koji će omogućiti „potpunu suradnju s Haagom“. Bilo je, dođuše, naknadnih opravdavanja, koja su svu odgovornost za to (kao i za granicu kod Neuma i poluotoka Kleka) svaljivala na tadašnjega ministra vanjskih poslova **dr. Matu Granića**, pri čemu onima koji su tvrdili kako je Granić zaveo i prevario i predsjednika države i njegov saborski glasački stroj očito nije padalo na um, da time vrijedaju i **Tudmana** i čitavu svitu onih koji su sladostrasno puštali da se za njih misli na Pantovčaku, tamo gdje se odlučuje i o njihovim sinekuricama.

Ako svi saborski zastupnici i nisu bili svjesni da se Ustavnim zakonom redefinira pojam državne suverenosti, niti im je možda padalo na pamet da MKSJ služi dubinskom restrukturiranju političke scene u Hrvatskoj i BiH, saborski stenog-

rami pokazuju da su mnogi shvaćali kako se tim propisom hrvatska država pretvara u pukog listonošu MKSJ-a. No, partijska stega prevagnula je nad osjećajem dostojanstva: četvorica pravaških zastupnika koji su glasovali protiv, zborno su proglašeni lunaticima. A kad je Ustavnom судu podnesen prijedlog za pokretanje postupka ocjene ustavnosti Ustavnog zakona, on je taj prijedlog jednostavno odšutio. I šuti već sedamnaest godina. O navodnoj neustavnosti zabrane rada nedjeljom odlučio je prije nego što se tinta na prijedlogu stigla osušiti.

I kao što je na vanjskopolitičkoj razini imala pokazati da se Hrvatska odrije prava na samostalno vođenje nacionalne politike (naročito otkad se proklamiralo da je „spremna podnijeti svaku žrtvu za pristup Europskoj uniji“ i da toj politici „nema alternative“), tako je „suradnja s Haagom“ ubrzo pretvorena u instrument unutarnjopolitičkog obračuna. Za državni su vrh neki osumnjičeni generali postali „njihovi“ (**Bobetko, Norac, Gotovina, Markač**...), dok su drugi (p)ostali „naši“ (**Stipetić, Ademi**...). Jedni su u medijima unaprijed osuđeni kao ratni zločinci, pljačkaši draguljarnica i puki kriminalci, druge se štitilo i nazivalo uzornim profesionalcima.

Kao što je bio jasan kriterij, ni po-
ruka nije ostavljala dvojbe: MKSJ je

trebao poslužiti u *detuđmanizaciji Hrvatske*.

Ako su spontane demonstracije – po-put onih na splitskoj rivi u veljači 2001. – postavile granice vladinu pak-tiranju s Tužiteljstvom, Hrvati iz BiH i nakon njih su ostali bez ikakve zaštite. Najava angažmana tadašnjeg pred-sjednika **Mesića** i **Račanove** treće-sje-čanske vlade u žalbenoj fazi postupka protiv **Tihomira Blaškića** („Oslobodit čemo Blaškića!“) nije bila slučajna niti je ostala bez uspjeha.

Blaškić nije oslobođen (iako je pravomočna osuda na višegodišnju kaznu u javnosti prikazana kao oslobođenje, pa kao takva funkcionira do danas), ali je njegovom obranom postignut dvostruki cilj: predsjednik Tuđman pretvoren je u personifikaciju jedne amoralne politike koja se ne usteže žrtvovati ni vlastite generale prikrivanjem navodno ekskulpatornih dokaza, te su on i njegovi pristaše, napose Hrvati iz BiH, bilježeni kao tobožnji nalogodavci i posinitelji strašnih zločina u susjednoj državi.

To što je pravomoćnom sudscom odlukom (čak i odlukom MKSJ-a) dokazano nešto drugo, pa čak i suprotno: da je treće-siječanjska, Račanova vlada u sklopu svog pothvata skrivala dokumente koje su tražile i na koje su imale pravo neke druge obrane (npr. obrana **Paške Ljubičića**, osumnjičenog za sudjelovanje u zločinu u Ahmićima), ignorirali su i mediji i politička javnost.

Šutnja je bila previše očita da bi bila slučajna.

Dodatnu svrhu nisu vidjeli samo oni koji nisu htjeli gledati otvorenih očiju: budući da se sa zločinima i zločincima nitko razuman ne želi solidarizirati, a kamoli identificirati, bio je time otvoren put i za stvaranje jaza između Hrvata u Republici Hrvatskoj i onih u Bosni i Hercegovini. Te dvije grane istoga narodnog stabla prvi put u novijoj povijesti žive u odvojenim državama, pa su već samim time izložene opasnosti cijepanja i udaljavanja. Danas je to u velikoj mjeri postignuto: kad ne bi bilo osobnih i obiteljskih veza odnosno vjerskoga, katoličkog tiska, hrvatska bi javnost jedva znala da s onu stranu Save i Une živi i narod s kojim dijelimo ime, povijest, jezik, osjećaje, a donedavno i poglede na budućnost i želju za zajedničkom sudbinom.

U tom smislu su optužnica i prvostupanska presuda „hercegovačkoj šestorci“ (kako se ne bez tendencije naziva šestoruču optuženih Hrvata) te odnos hrvatske javnosti i hrvatskih političkih struktura prema njima logičan izraz davno zacrtane strategije. Pojedinačni – mjestimice, nažlost, čak i brojni – zločini koji su počinjeni u ime hrvatskog naroda u sukobu s Muslimanima 1993./94. godine, poslužili su ne samo Tužiteljstvu, nego i službenom Zagrebu da demonstrira svoje distanciranje od Hrvata u BiH.

Vidjelo se to, nažlost, i u široj javnosti, koja je na posve drugačiji način dočekivala, pa i komentirala presudu *šestorici* od one koja je u prvom stupnju izrečena Markaču i Gotovini: i za hrvatsku javnost postoje jednaki i *jednakiji* Hrvati. Dugotrajno medijsko i političko stigmatiziranje „Hercegovaca“ neminovno se iščuhirilo čak i u nešto više od fatalističkog prepustanja svih Hrvata u BiH njihovoj sudbini. Podezeti su i brojni aktivni koraci na cijepanju tamošnjih hrvatskih političkih stranaka i anuliranju političke volje hrvatskih birača, unatoč činjenici da je bjelodano kako oni danas više nisu samo najmalobrojniji konstitutivni narod u toj državi,

nego su i narod kojemu se oduzima pravo da o svom položaju i o uređenju BiH pregovara s etički i politički ravnopravnih pozicija.

Potpuno je nemoguće da bi baš svi mediji u Republici Hrvatskoj samoinicijativno zaključili kako dugotrajno suđenje šestorici ljudi koji se, doduše, međusobno po mnogočemu (pa i zavičajno) razlikuju, ali im se u Haagu sudu kao političkim i vojnim predstavnicima jednog dijela hrvatskog naroda, ne zasljužuje nikakvu pozornost.

Tu se ne radi ni o kakvim osobnim simpatijama ili antipatijama, nego o nacionalno-političkoj dimenziji toga suđenja, i o elementarnim pravima optuženika i njihovih obitelji. U tom postupku, koji ih je već svojim maratonskim trajanjem unaprijed pretvorio u osuđenike i dokinuo im prak-

zločinački pothvat je demon. Na žalost, neke su se obrane radije bavile zapovjednom odgovornosti, a ne rušenjem ZZP-a. Smatrao sam da treba dokazivati da nema krivnje jer ostane li ZZP, svejedno je tko je koliko kriv jer su kazne svima velike. Na žalost, tako su razmišljale samo obrane Prlića i **Praljka**, za kojega Hrvatska mora znati da je 80 posto svog vremena za obranu posvetio obrani Republike Hrvatske“.

Nije to primjetila hrvatska javnost, niti je na bilo koji način honorirala generala Praljka koji je u svoj ovoj nevolji doživio bar tu zadovoljštinu, da se s njega skine stigma za rušenje Staroga mosta u Mostaru. Kao kulturna čovjeka i intelektualca, ta je stigma nesumnjivo bila teško breme koje je Praljak napokon skinuo s pleća.

Veselin Šljivančanin u haškoj sudnici: ni danas se ne kaje zbog zločina

tično sva ljudska prava (što se nisu udostojale primijetiti udrugе koje u Hrvatskoj bujaju kao gljive poslije kiše te se profesionalno, za plaću bave tom problematikom), pred sudom se pojавilo mnoštvo važnih i upućenih svjedoka, a predočene su tisuće dokumenata koji bitno modifiraju sliku koja o tim događajima prevladava u našim medijima.

Ništa od toga nije zanimalo hrvatske medije koji će inače, nema sumnje, i ove godine u Čavoglavima argusovski žbiriti hoće li se pojaviti koji provokator u crnoj odori, ne bi li od toga napravili pripovijest koja će se danima razvlačiti.

Nisu te medije zanimalo ni povremene razročnosti obrana i mjestimično zanimljive političke i politikantske kombinacija, o kojima je samo užgredno i s neprikrivenim ustezanjem za jedan dnevni list progovorio Prlićev branitelj **Michael Karnavas**: „Zajednički

No, to kao da nikoga ne zanima. Ponovo je šutnja previše očita da ne bi bila organizirana.

Zato samo vrlo naivni mogu očekivati da će Republika Hrvatska bez posebnog pritiska javnosti napraviti zaokret i u žalbenoj fazi pružiti neku stvarnu i djelotvornu potporu optuženicima u neravnopravnoj borbi s konceptom „udruženoga zločinačkog pothvata“, koji je – napose u svome trećem, najširem obliku – u potpunom neskladu s postulatima pravne sigurnosti, presumpcijom nevinosti optuženika, pa čak i golom logikom.

I kad bi mogao, službeni Zagreb to sam od sebe ne bi učinio, jer za nj, čini se, unatoč svim poukama koje nam nude stoljeća iza nas, ulazak Hrvatske u EU predstavlja kraj povijesti... (Skraćena verzija ovog teksta objavljena je u *Glasu Končila*, 52/2013., br. 23 /2033/, 9. lipnja 2013. godine.) •

IZ ZAGREBAČKE PODRUŽNICE

Zagrebačka podružnica još uvijek ima najveći broj članova. Nažalost, skoro pretužno je sjećati se kako brojna je bila u razdoblju nakon osnivanja, organiziranja i statutarnog uređenja Društva. U Političkom zatvoreniku br. 68 iz svibnja 1995., **Jure Knezović** je pisao: „Naša Podružnica osnovana je u lipnju mjesecu 1995. g. Po brojnosti članstva imamo 1672 člana, pa smo tako skoro polovina sveukupnog članstva.“ Jure Knezović bio je osnivač i prvi predsjednik Zagrebačke podružnice, beskrajno zaslužan za organizacijska, zakonodavna, sturna, finansijska i druga rješenja. Vodio je podružnicu nekoliko mandata, dok nije postao predsjednikom Središnjice, a zatim predsjednik Inter-Asso.

Međutim, neminovni slijed vremena učinio je svoje. I uz prohujale godine nestajali su i naši članovi. Osmrtnice su se nizale, ali bilo je i razdoblja kad smo naše članove ispraćivali ne samo osmrtnicama i eventualnim pisanim sjećanjima, već i vijencima što su nam tadašnje finansijske prilike dopuštale. Sada podružnica ima 465 člana, a formiranja nove vlade nismo dobili ni novčića. Ni od grada niti od Zagrebačke županije!

Obratili smo se našim članovima opšrim pismom, tumačeći našu situaciju s molbom za pomoć. Rastumačili smo da jedino uz potporu članstva možemo задрžati naše prostorije, kao i naše zajedništvo i naše društvo. Zato i pišemo ovaj članak, kako bismo zahvalili našim dragim i vjernim članovima, jer ih se odazvalo preko 80 posto. Mnogi su priložili i donaciju, naravno koliko je tko mogao, a vjerujemo da je mnogima bilo teško priložiti i 100 kn članarine, ali su samoprijegorno uplaćivali, a mnogi i donosili uz dirljive priče. Neki su nazivali uz poruku: poslat ču vam čim primim mirovinu!

Članovi našeg društva bili su osobe koje su uza sve ostale patnje prvenstveno bili izloženi posebnim psihološko-traumatiskim stresovima, o čemu se nažalost u

Pišu:

Zorka ZANE & Marko GRUBIŠIĆ

društvenoj i zdravstvenoj problematici nije posvećivalo ni najmanje važnosti, a najmanje sada kad već predstavljaju gerontološku populaciju. *Zato vam najsrdačnije hvala, dragi i vjerni naši člani, što ste podržali svoju podružnicu i njezino daljnje postojanje.* Željeli bismo samoprijegornošću, požrtvovnošću i dobrovoljnim radom održati naše zajedništvo i do posljednjeg člana.

zahvaljujemo na požrtvovnosti. Uz ugodno druženje uz domaće sendviče, kolače i pića, uživali smo u prelijepome hrvatskom krajoliku ponosni na svoju predivnu oslobođenu domovinu.

Na povratku posjetili smo mjesto pogibije **Josipa Jovića** i **Jure Francetića**. Upalili smo svjeće, uputili molitve i prigodne govore. Iza Slunja priređen je zajednički ručak, jeli smo nekadašnji čobanac, koji mi sada zovemo pastirac (na taj me naziv upozorio **Tomo Burić**), što je naziv koji se nije još udomačio. Kako je predsjednik **Marko Grubišić** primjeren

Biskup Bogović, predsjednik Grubišić i pater Lasić na Udbini

Dne 30. travnja 2013 organizirali smo posjet Udbini u povodu proslave Dana hrvatskih političkih uznika, gdje je u Crkvi hrvatskih mučenika svetu misu predvodio biskup gospicko-senjski dr. **Mile Bogović**. U autobusu zagrebačke podružnice bilo je četrdesetak članova. S nama je bio i pater **Vjekoslav Lasić**, koji je nakon pozdravnog govora predsjednika izmolio zajedničku molitvu. Naš član, povjesničar dr. **Andelko Mijatović** većim je dijelom putovanja ukazivao na povijesna zbivanja, osobito tijekom Domovinskog rata. I ovim mu putem još jednom

primijetio: u autobusu vozimo priličan broj godina robije: **Ante Ljubas** 22 godine, **Ivan Miletić** 15 godina, **Tihomir Orešković** ukupno 15 godina, **Slobodan Vlašić** 12 godina, **Balenović** 15 godina, **Franjo Ivić** 14 godina, **Zdenko Kruljac** 5 godina, **Višnja Sever** 5 godina, i još po nešto "sitnijih" ispod pet godina. Možda smo i neke preskočili, ali nakupili smo dovoljno da autobus stenje pod tim teretom. Sada nam se to čini prohujalo i neznatno prema užasu i strahoti, "elementarnoj nepogodi" koja je zadesila šestoricu naših Hrvata u Haagu! •

MACELJSKA KOMEMORACIJA

2. LIPNJA 2013

Godišnja spome-misa na Maceljske žrtve održana je i ove godine na prvu nedjelju mjeseca lipnja. Hodočasnici su u Macelj pristigli iz raznih mjesta Hrvatske, posjetili stratište Lepu Bukvu i zatim molili na Križnom putu koji je ove godine predvodio otac provincijal Hrvatske franjevačke provincije sv. Ćirila i Metoda **fra Željko Železnjak**. Nakon molitve Križnog puta, uslijedilo je polaganje vjenaca i paljenje svijeća na grobnici stradalih mučenika.

Euharistijsko slavlje započelo je procesijom oko crkve Muke Isusove. U procesiji su sudjelovale pristigle udruge, kao i hrvatska mladež. Misu je predvodio je zagrebački pomoćni biskup **Valentin Pozaić**, u koncelebraciji dvadesetak okupljenih svećenika koji su pristigli na Macelj sa svojim hodočasnicima. Biskup Pozaić posebno je istaknuo zločinačku komunističku partiju, režim u kojem su mnogi bili špijuni i denuncijanti, cinkarši, zarobljeni mentalitetom jednoumlja i bezumlja pretvorili nedužno mjesto Macelj u grozno stratište. Biskup je to nazvao u nebo vapijućom nepravdom i napomenuo kako zahtjev za pravdom i dan-danas ostaje bez službenog odgovora i pravorijeka, a zlotvori i nadalje ostaju službeno nepoznati, nedodirljivi, štoviše, čuvaju im se spomenici, veličaju se na sramotnim skupovima.

I to je svetogrđe, naglasio je biskup Pozaić. "Slične grozote, i gore od toga, dođaće će se i ubuduće - sve dok se ne provede lustracija, sve dok je na snazi selektivna pravda: 'nova pravda – stara nepravda', sve dok caruje dvoličnost – simboli jednog režima su zabranjeni, a oni drugoga javno se veličaju. O tempora, o mores – kukali su stari Rimljani: Kakvih li vremena i kakva li morala!", osvrnuo se biskup Pozaić.

Misa za žrtve Križnoga puta u Macelju završila je hrvatskom himnom i blagoslovom. Potom su govorili predsjednik Hrvatskog domobrana **Nikola Matićić** i glasnogovornik Udruge Macelj 1945. **Damir Borovčak**, koji je podsjetio da je opremanjem spomen-sobe Maceljskim žrtvama završeno vremensko razdoblje od desetak godina bez zaborava na sve žrtve Macelja. S tom je svrhom osnovana

Priredio i snimio:

Damir BOROVČAK

i djeluje Udruga Macelj 1945. kako bi se održao trajan spomen na najveće stratište hrvatskih civila a i najveće stratište katoličkog svećenstva na području Republike Hrvatske. Borovčak je upozorio na zastrašujuću činjenicu, da je ostavština 1163 maceljske žrtve izuzetno mala. To potvrđuje da su zarobljenici prije samog smaknuća bili razodjenuti do gole kože i opljačkani.

Potom je biskup Pozaić blagoslovio spomen-sobu i pozvao na razgledavanje sve nazočne. U sobi su izložene i slike hrvatsko-australijskog slikara svjetskog glasa **Charlesa Billica** koji ih je temat-

Crkve Muke Isusove doveden je do kraja i zaokružen u zamišljenu spomen cjelinu.

**PROPOVIJEĐE
MONS. DR. VLADIMIRA
POZAIĆA, POMOĆNOGA
BISKUPA ZAGREBAČKOGA**

(1Kr 8,41-43 Gal 1, 1-2, 6-10 Lk 7,1-10)

U našem svakodnevnom životu potrebno je prepoznati važnost i vrijednost redovitih obveza i priznanja. U toj svakodnevici prepoznaće se dubina našega bića, naše kršćansko uvjerenje i opredjeljenje, motivi našega djelovanja. Po tome stojimo ili padamo.

Čuli smo u poslanici Galaćanima kako apostol Pavao oštro ustaje protiv onih koji izokreću evanđelje, koji zbunjuju i krivotvore vjeru. Ni totalitarni trenutačni režim, zatrovani svojim ideološkim zabludama,

Pomoćni biskup zagrebački mons. dr. Valentin Pozaić

ski naslikao i darovao za spomen-sobu, gdje će trajno podsjećati na tu strašnu maceljsku povijest. Autor idejnog rješenja crkve, grobnice, križnog puta i uređenja spomen sobe bio je arhitekt **Aleksandar Bašić**. No, velika zasluga pripada preživjelom s Križnog puta **Stjepanu Brajdiću** i posebice bivšemu župniku **fra Dragi Brglezu** koji je bio marni nositelj svih radova. Otvorenjem spomen-sobe projekt

ne može mijenjati dvadeset stoljetni sadržaj vjere i vjeronauka.

Isus – Put, Istina i Život – jasno upućuje na smisao života; jasno razlikuje ono što rađa životom, i obogaćuje ga, od onoga što život osiromašuje ili ga ubija.

Kršćani su pozvani svjedočiti istine vjere i moralna načela hrabro i bez trgovine. Sve ima svoju cijenu: i vjernost i izdaja. Vjernik živi stilom života kojim je živio Isus.

Nema te prijetnje, ni ucjene, ni žrtve koja bi ga mogla opravdati izdaju. Vjernikova duša je Pavlova duša: 'Kad bih sveudilj nastojao ljudima ugađati, ne bih bio Kristov sluga' (Gal 1,10). Snagu za takav značaj osobnosti crpi iz vjere i molitve.

Svaki je dom Božji kuća molitve, i uslišanja za sve ljude dobre volje. U molitvi ljudi prepoznaju da su svi braća i sestre, da su svi djeca jednoga Boga-Oca-Stvoritelja. Kad se srcem gleda, jedno srce vidi drugo srce i u radosti i u nevolji, srce koje traži i ima pravo na poštovanje i dostojanstvo, pravo na život i slobodu.

Tako nas uči Evandelje: visoki časnik zauzima se i moli za svoga slugu; premda stranac i poganiin sagradio je sinagogu; Židovi pak posreduju kod Isusa da tome strancu usliša molbu. I tako se stvara krug dobrote koja se temelji na vjeri, a vjera rada djelotvornom i domišljatom ljubavlju. Duh Sveti Duh je dobrote i ljubavi.

Naprotiv, razdor i nered, pomutnju i зло među ljudi unosi zavodnik i smutljivac – Sotona. Piše Ivan Apostol: 'On bijaše čovjeko-ubojica od početka ... lažac i otac laži' (Iv 8,44).

Iz zavisti zbog dostojanstva i uzvišenosti čovjeka stvorena ns sliku Božju, Sotona želi napakostiti čovjeku ovdje na zemlji i u blaženoj vječnosti. Da bi razorio čovjeka, razara naravnu i svetu ustanovu obitelji. I pronalazi suradnike – jadne i bijedne pozemljare, robeve zla i grijeha.

Macelj je mjesto brojnih žrtava zla i Zloga po rukama pomahnitalih zločinaca i zatiratelja hrvatskoga naroda, i njegove naravne i pravedne težnje za slobodom, i dostojanstvom u slobodnoj državi Hrvatskoj.

Zločinačka sotonistička udruga, Komunistička partija, i njezini sateliti, režim u kojem su svi svima špijuni i denuncijanti,

cinkaroši, zarobljeni mentalitetom jednoumlja i bezumlja, jednak onda kao i danas, pretvorili su ovo nedužno mjesto Macelj u grozno stratište.

U nebo vapijuća nepravda, i zahtjev za pravdom, i dan-danas ostaje bez službenog odgovora i pravorijeka. Zlotvori i nadalje ostaju službeno nepoznati, nedodirljivi, štoviše, čuvaju im se spomenici, veličaju se na sramotnim skupovima. I to je svetogrđe.

Zar se među zločincima ne ubrajaju i oni koji zločine i zločince poznaju i – šute; štoviše, obnavljaju im spomenike, slave ih. Izajia prorok odavna upozorava: 'Jao onima koji zlo dobrom nazivaju, a dobro zlom, koji od tame svjetlosti prave, a od svjetlosti tamu' (Iz 5,20).

Čuveni Don Anto Baković napisao je knjigu 'Hrvatski martirologij XX. stoljeća' (2007). Među do tada izbrojenim žrtvama – 663 mučenika Crkve u Hrvata - nalaze se i svećenici i bogoslovi Macelja. Najveći broj ubojstva svećenika u jednom danu/noći dogodio se upravo ovdje: ukupno 21 svećenik, franjevac i bogoslov pobjjeni su od komunističko-partizanskih 'osloboditelja' u noći od 4. na 5. lipnja 1945., dakle, po završetku rata. Broj drugih žrtava još je uvijek nepoznat. Tko je za ta pozata zlodjela pozvan na odgovornost?

Blaženi Alojzije Stepinac, dok je još bio na slobodi, u zajedničkoj izjavi od 24. ožujka 1945. godine, izjavljuje: 'Moramo najodlučnije prosvjedovati pred Bogom i svjetskom javnošću protiv sustavnog ubijanja i mučenja nevinih hrvatskih katoličkih svećenika i vjernika od kojih je veliki broj živio svetim životom, a mrzitelji Katoličke crkve oduzeli im život protupravnim osudama osnovanim na fiktivnim krimicama' (str. XVII).

U spomenutoj knjizi 'Hrvatski martirologij XX. stoljeća' don Anto donosi i prosvjed istoga Blaženika, sa onog sramotnog suđenja, a koji glasi: 'Vi ste učinili pogrešku fatalnu, što ste pobili svećenike! Narod vam to ne će nikada zaboraviti!' (str. XVII).

Don Anto kao da se pokolebao u Blaženikove riječi i jadikuje, i izaziva našeg svetog Blaženika, i cijeli hrvatski narod, i nas ovdje okupljene. Naime, tri godine kasnije (2010.) pisao je: 'Naš blaženik i mučenik Stepinac ipak se prevario!' (Narod travanj/svibanj 2010., 1-3).

Te riječi pobuđuju brojna teška pitanja: Je li narod zaboravio, je li nastupila bolest globalna amnezija u Hrvata, pri potpunoj svijesti? Zar se narod više ničega i nikoga ne sjeća u dnevnom životu i odlukama? Zar se moramo vratiti jadikovkama A. G. Matoša: 'Vidje Hrvatska puno čuda, ali ne nađe strika za toliko Juda'.

Već je, od papagajskog ponavljanja, izlizana fraza: 'Neka institucije rade svoj posao?' Jesu li institucije, bilo hrvatske bilo međunarodne, vjerodostojne ili ambivalentne, opake? Tko vlada institucijama, za čije interese rade – na temelju naivnih glasova naivnih birača?

Kako to da se generatori mržnje i nasilja, urbani teroristi 21. stoljeća, mogu nesmetano iživljavati nad nedužnim volonterima inicijative 'U ime obitelji' – inicijative sudbonosno važne za budućnost Domovine? Tko ih štiti i prikriva? U ime kojih interesa rade – na temelju naivnih glasova naivnih birača?

Sluge bradatoga ideologa Karla Marxa, oca revolucije i mržnje, ostvaruju njegovu želju: istrijebiti rod Hrvata. Sotona dobro zna: Razori obitelj – razorio si narod. Bez obitelji – bez budućnosti. Danas netko želi hrvatskome narodu uništiti budućnost!

Veliki broj svećenika na komemoraciji

Tako se obezvrađuju sve žrtve, i sva slava, slavnih branitelja Domovine.

Sijači magle, neprijatelji Boga i čovjeka, ne žele prihvati istinu, pravdu i ljubav: kao temeljne vrednote za život pojedine osobe, obitelji i civilizacije.

'Suza za Zagorske brege' još nije isprala prolivenu krv nedužnu, a već se tu, u toj zemlji, sasvim blizu odvijaju orgije zlikovaca i njihovih potomaka, u čast naredbo-davaca i egzekutora ovih žrtava. I sve to usred bijela dana, i još se prenosi kao značajan događaj!

Je li moguće, i kako to da jest moguće, da se to događa u ovom Hrvatskom Zagorju, uz potporu hrvatskoga katoličkoga puka ovog dijela Lijepe naše?

Odgovor je jednostavan: moguće je, i bit će moguće: jer u zemlji Hrvatskoj, nije provedena lustracija. Slične grozote, i gore od toga, događat će se i ubuduće: sve dok se ne provede lustracija, sve dok je na snazi selektivna pravda: 'nova pravda – stara nepravda', sve dok caruje dvoličnost: simboli jednog režima su zabranjeni, a oni drugoga javno se veličaju.

O tempora, o mores – kukali su stari Rimljani: Kakvih li vremena i kakva li moral!

Danas smo ovdje okupljeni u molitvi za sve žrtve, i njihove mile i drage, čiji su životi bili prezreni, kojima je nametnuta patnja i bol, tjeskoba i smrt; za sve one kojima se još ne zna ni ime, ni grob, ni spomenik. Mi smo danas njihov živi znak i spomen: nisu zaboravljeni, dio su naše ljubavi i molitve. Molimo i za obraćenje ubojica i za sveto pomirenje.

Župnik Vladimir Mustač, Stjepan Brajdić i pomoći biskup Pozaić

Molimo za dar Duha Svetoga: 'Obnovi lice ove zemlje – ove zemlje Hrvatske!'

Ovdje pobijeni upisani su u Božje Srce ljubavi i milosrđa; upisani su u srca i ljubav onih koji za njima tuguju, za njih mole; onih koji ih nisu prestali voljeti, koji u vjeri i nadi i ljubavi očekuju veliki dan istine i pravde, dan susreta pred licem nebeskog Oca.

Onaj visoki časnik iz Evanđelja, u svojoj skromnosti i jednostavnosti, ispjedio je duboku vjeru - kojoj se i sam Isus zadivio - i tom vjerom isprosio čudo Isuseve dobrote.

Svi smo mi još živi svjedoci da je živa vjera i žarka molitva puka hrvatskoga,

njegovih branitelja s krunicom o vratu, postigla tako željene darove Božje dobrote: slobodu, čast i dostojanstvo. Nije li nam i danas potrebno to isto čudo: molitva naroda i dobrota Božja!

Kod svake svete Mise, prije Pričesti, otvaramo dušu i srce, moleći: 'Gospodine, nisam dostojan da uniđeš pod krov moj, nego samo reci riječ i ozdravit će duša moja'!

Danas posebno isповijedamo i molimo: 'Ti si, Gospodine Isuse, pred mnogo stoljeća ušao pod krov naroda hrvatskoga. Reci svoju stvaralačku božansku riječ i neka ozdravi, i živi u radosti i ponosu Tvoj narod hrvatski!' Amen. •

KOMEMORACIJA U RUŠEVU

U Ruševu, selu na granici Đakovštine i Požeštine, 21. travnja 2013. održana je tradicionalna komemoracija pokolja koji je nad više desetaka nedužnih žrtava izvršila Jugoslavenska armija nakon ulaska u Đakovo, 17. travnja 1945. godine. Tada je više stotina Đakovčana pobijeno po kućama i na ulicama, a veliki broj je odveden u smjeru Ruševa i тамо побијен bez suda.

Kao i obično, komemoraciju su upriličili đakovačka podružnica Hrvatskoga društva političkih zatvorenika i đakovačkog krila Hrvatskog obrednog združega Jazovka. U sklopu programa, u Đako-

vu je položen vijenac kod spomenika „Glava koja tone“, podignutog na mjestu masovne grobnice žrtava tih događaja, na tzv. Parokovoj livadi. Potom su sudionici komemoracije krenuli prema Ruševu, gdje je u tamošnjoj župnoj crkvi služena sveta misa, a potom je kolona sjećanja krenula do mjesta sa spomen-obilježjem žrtvama iz 1945. Tu su sudionici komemoracije položili vijence i cvijeće te zapalili svijeće, a potom su pročitana imena 64 ruševske žrtve.

Nazočnima se obratio predsjednik đakovačkog krila HOZ Jazovka, Pero

Šola, kao i predsjednik podružnice HDPZ-a Ivo Tubanović, koji se posebno zahvalio župniku u Ruševu Miljanu Klobučaru, te mons. Luku Marijanoviću, na njihovoj stalnoj potpori. Također je pozdravio nazočne predstavnike civilnih vlasti: izaslanicu gradonačelnika grada Đakova, gđu Marijanu Adrić, te načelnika općine Čaglin Ivana Durinu i mještane Ruševa. Potom je održao govor u kome je oštro osudio pokušaje relativiziranja jugoslavenskih i komunističkih zločina nad Hrvatima i Hrvatskom. (V. T.)

KISELJAK: OBILJEŽENA 68. OBLJETNICA ZLOČINA NA CRVENOJ STIJENI

Među brojnim stratištima na kojima su se jugoslavenske komunističke vlasti neposredno nakon Drugoga svjetskog rata odlučile „obračunati“ s neistomišljenicima, je i Crvena stijena, uzvišenje iznad Kiseljaka. U narodu postoji predanje da je stijena nazvana crvenom zbog krvi ljudi koji su ondje pobijeni u svibnju 1945. godine. Prema procjenama, radi se o nekoliko stotina osoba, većinom Hrvata, iz Kiseljaka, Kreševa, Fojnice, Busovače, Vareša, Breze, a po nekim saznanjima i iz Viteza, Žepča, Uskoplja.

„Najprije ih se ubijalo iz vatre nog oružja, a kad su se ljudi počeli žaliti na pucnjeve u gluho doba noći, onda su ubijani maljevima i drugim tupim predmetima. Neki od njih danima su jaukali prije smrti, jer krvnici nisu stizali svoj posao završiti u kratkom vremenu“, ispričao je **Ivo Miro Jović**, povjesničar, neka od saznanja do kojih je došao pišeći prošle godine objavljenu knjigu „Crvena stijena - gubiliste Hrvata središnje Bosne“.

Da se ljudima koji su danima umirali na Crvenoj stijeni nije smjelo ni prići, a kamoli pomoći, pamti i **Rudolf Liješnić**, danas 84-godišnji starac: „Sjećam se da me je pokojna majka kao mladića upozoravala da prolazeći pokraj Crvene stijene na putu u crkvu, ne gledam okolo. Ona je to jednom učinili i završila je u zatvoru na dvije godine“, kaže Liješnić.

Po saznanjima do kojih su došli u Hrvatskome društву političkih zatvorenika, podružnici Kiseljak, s područja Kiseljaka, Kreševa i Fojnice na Crvenoj stijeni je ubijeno ukupno 126 osoba. „Do podataka o žrtvama s područja drugih srednjobosanskih općina, teže se dolazi. Problem nam je i što država BiH ne pokazuje ni najmanji interes za pronalaškom i obilježavanjem mesta stradanja žrtava komunističkih

Piše:

Ana POPOVIĆ

zločina“, objašnjava **Predrag Marković**, tajnik udruge .

Lucija Slomo Kustura, rođena u selu Gornje Voljice u općini Uskoplje, svake godine dolazi na Crvenu stijenu upaliti svjeće žrtvama, jer vjeruje da je među njima i njezin stric: „Moj stric zajedno s još 21 stanovnikom iz Gornjih Voljica odveden je 1945. Iza njih su ostala brojna siročad čiju glad kao i muke udovica da ih prehrane nikad ne će zaboraviti. I u proteklom ratu moje je selo do temelja spaljeno i danas je potpuno pusto“, ispričala nam je Lucija Slomo Kustura.

Upravo je istraža i utvrđivanje detaljnog popisa žrtava ono što je ne samo potreba već i dug prema preživjelima, koji su svoje živote dali iz ljubavi prema svome hrvatskom narodu, poruka je upućena s

Crvene stijene, ali nažalost tek malobrojnim okupljenima na komemoraciji.

„Još nije kasno da se urade točni popisi žrtava, jer preživjelih svjedoka i članova obitelji još ima. Dok to ne bude urađeno, brojkama će se trgovati, uglavnom u političke svrhe. Katoličkoj je crkvi stalno da se komunistički zločini rasvjete. To je obveza, ali i sveta dužnost svih nas. Žalosti me što uspomena na naše žrtve blijedi, jer na komemoracijama nas je sve manje“, poručio je **fra Drago Perković**, kiseljački župni vikar. Fra Drago ne negira da se u Hercegovini puno više uradilo na obilježavanju mesta na kojima su skončavale žrtve komunističkih zločina, u odnosu na središnju Bosnu. „Ovdje se sve razlikuje od župe do župe. Neke su davno završile posao, neke su tek napola“, pojašnjava fra Drago.

Istina koja podrazumijeva ime i prezime žrtve, a po mogućnosti i okolnost stradanja, dug je kojeg hrvatski narod nije izmirio prema žrtvama komunizma.

Posljednji je trenutak da to učini, poruka je s Crvene stijene, jednog od brojnih stratišta žrtava komunističkih zločina u BiH. Nažalost, malo je onih koji su toga svjesni, jer izuzev obitelji žrtava, udruga proisteklih iz Domovinskog rata, udruge političkih uznika, te povjesničara i novinara kao i hrvatskih političkih predstavnika, nikoga drugog na 68. obljetnici zločina na Crvenoj stijeni nije bilo. Detaljan popis žrtava i podizanje svijesti u hrvatskom narodu o potrebi sjećanja na žrtve jednog sustava radi budućnosti naroda, jedino je što se još može uraditi za žrtve stradale u svibnju 1945. godine na Crvenoj stijeni. Jer, odgovorni za zločine, prije svih **Rešad Dizdarević**, tadašnji načelnik zloglasne UDB-e u Kiseljaku, izbjegao je pravdu, barem na ovom svijetu. Preminuo je prije dvije godine, a da mu se za zločin na Crvenoj stijeni nije sudilo! •

S komemoracije u Kiseljaku

OBILJEŽENA OBLJETNICA PADA ODŽAKA

Zahvaljujući hrabrim, vjernim i savjesnim Posavljacima i povratnicima, koji nisu zaboravili svoj zavičaj, grobove predaka i svoje obveze prema prešućenim borcima za slobodu i državnost, već 16 godina organiziraju se komemoracije palima na posljednjem braniku Hrvatske u Drugome svjetskom ratu. Prvotno mali broj sudionika povećava se iz godine u godinu, pa je tako 25. svibnja 2013. u svečanosti sudjelovalo i više od tisuću ljudi.

Na zamolbu župnika Posavske Mahale, vlc. Ivana Ravlića u Đakovu 2012., ovo godišnju je komemoraciju euharistijskim slavljem predvodio beogradski nadbiskup dr. Stanislav Hočevar, u nazočnosti brojnih svećenika, redovnika i redovnica. Nadbiskup je spomenuo da i sam potječe iz stradalničke obitelj: oca nije upamatio, jer je ubijen 1945. kao slovenski domobran. Spomenuo je kako ga je majka učila da moli za neprijatelje. Kao dijete nije razumio, kako moliti za one koji su mu zapalili kuću i ubili oca, ali je majka govorila da nam vjeru ne mogu ubiti-

U propovjedi je nadbiskup istaknuo kako mi danas stojimo na grobovima žrtava i vidimo što su revolucija i mržnja učinili. Bili su ponosni na svoja djela, a mi danas molimo: oprosti im, Bože, jer nisu znali što čine. Ističući kako je solidaran sa žrtvama, s preživjelim i s cijelim hrvatskim narodom. Istina ne dopušta da žrtve odu u zaborav. Nadbiskup Hočevar je pozvao na pomirbu, mirotvorstvo, pravednost i odgovornost, te suradnju sa sestrinskom pravoslavnom crkvom, koja

Piše:

Ivo TUBANOVIĆ

u Nišu obilježava 1700. obljetnicu Milanskog edikta.

Na kraju misnog slavlja župnik Ravlić je kritizirao bivše vlasti u Odžaku zbog najmanje 3.337 prešućenih žrtava s područja Odžaka te oko 2.200 drugih žrtava koje su se zatekle na tom području. Opširnije je to opisano u knjizi „Vrijeme stradanja“ fra Grge Vilića. Planira se da se komemoracija održava svake godine 25. svibnja, sa željom da uvijek neki biskup predvodi euharistijsko slavlje.

A vrijedno je i ovdje zabilježiti riječi posljednjih zapovjednika hrvatske obrane Odžaka, braće Ive i Petra Rajkovačića. Desetoricu podazpovjednika: Nikolu Šanjića, Peju Ilaka, Martinovića, Ivana

Čalušića, Jakova Pušelju, Ivicu Kneževića, Ibrahima viteza Pjanića i Avdagu Hasića, Petar je upozoravao, da se u borbi nažalost ubija, i da se ne valja zavaravati kad su u pitanju četnici i komunisti. Kod njih nema milosrđa ni poštenja, jer da ima, ne bi nas napadali na našim pragovima: „Svjestan sam da idemo u borbu koju ćemo izgubiti i u kojoj ćemo vjerojatno svi izginuti. No bit će to naša najsnažnija poruka budući naraštajima i svjedočanstvo, kako se Hrvat bori za svoj ostanak na vlastitoj rodnoj grudi. Unatoč ovoj našoj naizgled uzaludnoj žrtvi, uvjeren sam, da će naša domovina Hrvatska jednom biti slobodna. Kad ne bi bilo tako, onda bi pravda na zemlji bila zauvijek mrtva.“

I epopeja Odžaka jedan je od brojnih dokaza da se Hrvati nisu borili za Hitlera ni za „novi perek“, već samo i uvijek za svoj prag i za državu Hrvatsku. •

Dio sudionika komemoracije

DAN HRVATSKIH POLITIČKIH UZNIKA U DUBROVNIKU

Piše:

Dr. Augustin FRANIĆ

U dubrovačkoj je katedrali 30. travnja 2013. održana sv. misa zadušnica u spomen na sve one koji su zbog svojih političkih uvjerenja ili političkog otpora i borbe za samostalnu državu Hrvatsku položili svoje živote ili bili lišeni slobode. Kao što je poznato, poodavno su

hrvatski politički uznici uzeli 30. travnja, dan pogibije Petra Zrinskog i Frana Krsta Frankopana 1671. u Bečkome Novom Mjestu, za svoj dan.

Toga je dana ove godine biskup dubrovački msgr. Mate Uzinić sa sedam svećenika predvodio u koncelebraciji sv. Misu. Među njima su bili i naši članovi don Josip Barišić, župnik u Čilipima, i don Miljenko Babaić, iz župe u Mandaljeni, Župa Dubrovačka. Katedralni zbor uz ravnjanje prof. Margite Cetinić

uveličao je svečanost. U ime HDZ-a prisustvovao je Teo Andrić, a u ime Hrvatskog Domobrana, predsjednik Željko Kušović s tajnikom. Nazočnima su se obratili biskup Dubrovački i don Josip Barišić.

Misa je završena „Lijepom našom“, iza koje je slijedila „Rajska djevo“, pjesma koju je spjevalo padre Petar Perica, žrtva sa Dakse. Prisutni puk se priključio zboru iz dna duše, pa je s tim završeno obilježavanje Dana hrvatskih političkih uznika. •

PLEHAN: POSJET BOSANSKOJ POSAVINI NEKADA I SADA (III.)

Tragovi kršćanstva u plehanskem kraju zapažaju se još u srednjem vijeku. Turci su pod vodstvom Gazi Husrev-bega 1536. osvojili Bosansku Posavinu i u njoj porušili sve kršćanske crkve i kapelice te zabranili gradnju novih. Kroz dugo razdoblje mogli su se nazirati samo temelji crkvenih zgrada i groblja. Zabilježen je podatak 1886. kako se blizu današnjega plehanskog groblja naziru temelji plehanske crkve sv. Marka veličine 15 x 10 m. Poznato je također daje župnik **fra Lovro Grlić** sa svojim vjernicima uspio sagraditi novu crkvu te da je za nju plehanski gvardijan **fra Martin Čagelj** nabavio tri zvona, što je u ono doba predstavljalo veliku novost – zvona su budila radosno raspoloženje i bila očit znak nade u bolju budućnost.

S uspostavom austro-ugarske vlasti povećao se broj vjernika te je postalo očitim kako je potrebna veća crkva od one koju su tada imali. Želja za gradnjom crkava, novih i velikih, naglo je oživjela u cijeloj Bosni. Jedna za drugom nicale su uza sve samostane velike crkve, a bilo je i jednostavnih župa u kojima su pojedini župnici sa svojim župljanima slijedili val gradnje velikih crkava poput onih uz samostan, kao što to pokazuju crkve u Varešu i Bugojnu. U tim je župama bilo, kao u Evropi tijekom kasnoga srednjeg vijeka, pravo natjecanje tko će sagraditi veću crkvu. Pritom se pokazivalo i jedno osobito lijepo svojstvo: graditelji su znali izabrati veoma pogodno mjesto za gradnju nove crkve. Zanos za gradnjom velikih crkava događao se u doba u kojem su bosanski franjevci izgubili znatan broj svojih članova koji su slijedili poziv novoga nadbiskupa i prelazili u svjetovni kler. A tada nisu samo sagrađene brojne velike crkve nego je u središtu Bosne, u Visokom, niklo novo sjemenište s gimnazijom i konviktom.

Za crkvu na Plehanu plan je izradio arhitekt **Ivan Goltz** (+1903.). Za mjesto crkve izabran je prelijep brežuljak, prvi od

Piše:

Dr. Vjeko Božo JARAK

rijeke Save, udaljen 25 kilometara od Slavonskog Broda, s kojega se otvarao pogled na sve četiri strane, posebno prema Slavonskoj Posavini – za lijepa vremena i sunčana dana moglo se ispred plehanske crkve vidjeti katedrala u Đakovu.

Gradnja crkve započela je 1898. i brzo napredovala te je crkva pokrivena 1899. S gradnjom tornjeva bilo je dosta neprilika: jedan je završen 1900., a drugi tek 1904. Nažalost, tornjevi su ostali za kat niži nego što je to bilo planom predviđeno; bilo je nekoliko i manjih odstupanja od plana. Unatoč tomu, crkva je svojom pojmom djelovala uvjerljivo: bila je velika 40 x 18 m, imala je dva tornja i dvije sakristije te se nametala neodoljivo svojom snagom i svojim skladom. I unutarnji je prostor ostavljao takav dojam – dojam snage i skладa; jedinstven i nenasilan. Naknadno sagrađen novi samostan bijaše vješt i nadasve lijepo povezan s crkvom, te su samostan i crkva tvorili skladu cjelinu.

Skladu pak crkvenoga prostora pridonosi li su i oltari – glavni, veliki oltar i četiri sporedna. Ti su se radovi ostvarivali postupno: 1908. nabavljen je propovjedaonica, 1915. veliki oltar, a četiri manja oltara mnogo godina kasnije, svi iz majstorske radionice **Ferdinanda Stuflessera** iz Tirola. Zidove crkve oslikali su talijanski majstori **Marko** i njegov sin **Oton Antonini** od 24. svibnja do 13. kolovoza 1909. Najveći dio zidova bijahu oslikani ukrasnom geometrijom, jedan dio bijahu likovi svetaca, a na velikim plohamu bijahu prikazani skupni prizori kao „Blagovijest“, „Sveti Franjo propovijeda narodu“ – a narod, Franjini slušatelji bijahu ljudi plehanskoga kraja u narodnim nošnjama. Bijaše to naizgled uspjela slika, ali je ona zapravo prerađen prizor slike francuskoga slikara **Gustava Dorrea** „Govor na Gori“.

U cjelini gledano, cijela crkva, vanjskom i unutrašnjošću, djelovala je umjereno dobro, snažno i ujedno blago – pitomo. Međutim, nisu to bila umjetnička ostvarenja; u crkvi nije bilo ni jedno umjetničko djelo, nego više-manje uspjeli ili, štoviše i neuspjeli obrtnički radovi. Kad je pak riječ o neuspjelim radovima, onda treba spomenuti oltare, posebice četiri manja. Oni su bili drvene rezbarije, ali drvo nije bilo suho i obrtnički zahvati bijahu brzopleti i površni. Drvo je popucalo i boja se s njega rupila. Gledano iz daljine i površno, ti nedostatci ne bijahu suviše upadni, ali, kad bi promatrač zastao i pažljivije promatrao predstavljene likove, svi su se oni neizbjježno vidjeli i onda bi dojam najednom postao loš. Konačan bi dojam postao veoma loš kad bi se vidjelo koliko su crvi izgrizli drvo. Jedan je mještanin tužno izustio: „Crvi je sve pojela!“

To nije bila sva nevolja. To su bile nevolje koje su se pogoršavale. Crkva bijaše na udaru sjevernih vjetrova. Graditelji kuća na tom prostoru bijahu oprezni: znali su kako treba zgradu

Frano Šimunović: Isus pada pod križem

postaviti i krov osigurati da bi, „kad duhne sjeverac“, ljudi mogli mirno spavati. Već na prvi pogled crkve, bijaše čudno: zid na sjevernoj strani bijaše tamno-sive boje od udara vjetra, dok su tri strane bile bijele. Često su na crkvi stradali krov i prozori, pa se nerijetko događalo da je crkva prokišnjavala i na zidovima se javljala oštećenja. To je bio razlog zašto je još za vrijeme Drugoga svjetskog rata gvardijan i župnik **fra Miroslav Buzuk** (kojega su nakon rata partizani strijeljali) pokušao prikupiti novac za popravak i osiguranje krova i prozora te popravak unutarnjih oštećenja. Međutim, pogoršale su se ratne nevolje i on nije mogao svoju zamisao ostvariti. Kad su se poratne nevolje koliko-toliko smirile, živnuli su razgovori o popravku crkve. Poseban poticaj za takve razgovore bilo je uvođenje električnog osvjetljenja u crkvu. U crkvu su se morali ukopati električni vodovi, što je predstavljalo novo oštećenje zidova, a s time i slikarskih radova na njima. Bilo je svima jasno: moraju se izvršiti barem najnužniji popravci.

S tim u svezi oglasili su se i pojedinci koji su mislili kako crkvu treba temeljito obnoviti, a ne samo izvršiti nužne popravke.

Koliko je poznato, najviše se za to zala-gao kapelan **fra Anto Jurić**. I kad njegov prijedlog nije uvažen, bio je nezadovoljan, a imao je za to i drugih razloga, on se povukao – otisao je s Plehanu. Tadašnji gvardijan, **fra Domagoj Šimić**, bio je odlučan u nakani da popravi sva oštećenja u crkvi. Imao je zaista dobru volju i trudio se kako bi ostvario svoju nakanu. Međutim, nije u svom pokušaju uspio. Oštećenja su bila veća i teža nego što se mislilo, pa su radovi smanjeni, a upotrijebljeno je i loš materijal. Sve u svemu: zahvat nije uspio. Jedan događaj to uzorno pokazuje: Neki ljudi, članovi državne uprave u Doboru, došli su na Plehan i željeli vidjeti što je učinjeno u crkvi. Ušli su u crkvu, sve razgledali i šutjeli. Među njima bio je i svima u samostanu poznat čovjek **Drago Begić**, kojega je pratilo glas sposobna čovjeka koji voli svoj kraj i želi pomoći svojim ljudima. Bio je nezadovoljan. Zagledao se u pod i rekao: „Gvardijane, ove pločice nisu ni za zahod, a ti si ih unio u crkvu!“

Taj je događaj pobudio nove razgovore o uređenju crkve, a u njima je jačalo

uvjerenje kako bi crkvu trebalo temeljito obnoviti i, napose, iznutra oplemeniti.

U to doba bijahu među bosanskim svećenicima prošireni razgovori o „fresci“ u franjevačkoj crkvi u Splitu – o slikaru **Ivi Dulčiću** i njegovim slikama što ih je radio za crkve, posebice pak za njegovu veliku sliku u Splitu. Mišljenja bijahu podijeljena ili, bliže istini, oštroski podijeljena: za i protiv. Ipak se činilo kako glasovi odobravanja bijahu sve brojniji i jači.

Pročulo se također kako mladi slikar iz Zagreba, **Josip Biffel**, rado slika religiozne slike. Na jednom malom natječaju za likovno uređenje franjevačke crkve na Šćitu kod Prozora, slikar je Biffel dobio velik zadatok. Uskoro se počelo govoriti o njegovim velikim slikama u toj crkvi koje sa svih strana dobivaju pohvale.

I jedan i drugi događaj djelovali su na pojedine franjevice koji bijahu obuzeti bri-gom za uređenje crkve na Plehanu. Neki su od njih imali želju dovesti slikara Ivu Dulčića na Plehan, pa su predlagali da se njemu povjeri izradba križnoga puta za crkvu na Plehanu. Prijedlog nije prihv-ačen s obrazloženjem kako za to nemaju novaca, ali su zastupnici toga prijedloga mislili kako, istina, to jest vjerojatno, ali je još vjerojatnije kako ljudi za to nemaju volje. Ljudi koji su za to imali volje, nisu mirovali. Njihovim zalaganjem došlo je do uređenja crkve sv. Ante u Sarajevu, a potom i poziva kipara **Šime Vulasa** za uređenje crkve sv. Pavla koja je u sklopu Franjevačke teologije u predgrađu Sarajeva. Oba su događaja pripomogla da se povode razgovor i o umjetničkom uređenju crkve na Plehanu.

Kad je na Plehan došao za gvardijana **fra Mijo Jerković**, on je, nakon više razgovora sa svojim suradnicima i istomišljenicima odlučio započeti obnovu crkve sveobuhvatno i temeljito. Tada se pred njim pojavio zadatok koji je morao biti prvi na redu: popravak krova na crkvi. Savjetovanja o tom zadatku dovela su ga do zaključka: najbolje bi bilo mijenjati cijeli krov i crkvu pokriti bakrenim pločama. Bijaše to velik i nadasve skup posao. Uz pomoć svojih prijatelja iz Travnika i

Jubo Lah: Mater Dolorosa

Bugojna, te svojih suradnika i naroda na Plehanu, gvardijan se prihvatio toga zadataka. I posao je uspješno priveden kraju. U međuvremenu množio se broj svećenika koji su bili istinski zauzeti za svestranu obnovu crkve na Plehanu i koji su stekli niz prijatelja među umjetnicima. A za međusobno poznanstvo i prijateljstvo bijahu lijepo prigode u Sarajevu kao i radovi u navedenim crkvama. Među prvima bijahu tu Ivo Dulčić i sarajevski kipar **Zdenko Grgić**, koji su se upoznali i rado zajednički radili u istoj crkvi. Postupno su se priključili i drugi umjetnici: Šime Vu-las, **Željko Janeš**, **Frano Kršinić**, **Valerije Michieli**, **Josip Poljan**, **Đuro Seder** i drugi.

Za plehansku je crkvu najprije pri-bavljen Križni put: 14 postaja od 14 raznih autora. Bila je to dobra i vrlo vrijedna zbirka umjetnina i ujedno zbir svjedočanstva o Isusovu stradanju. Vodstvo radova povjerenje je kiparu i profesoru Zdenku Grgiću. U razgovoru s njim pokazalo se da bi pri konačnu uređenju crkve ipak bilo uputnije imati ujednačen križni put i prila-goden najpogodnijem prostoru. Bila je, naime, istaknuta želja da se načine novi sporedni oltari i tako poveća bogatstvo i umjetnička ljepota crkve u cjelini, pa nam je zbog toga bio dragocjen svaki komad praznog prostora. Zbog toga je dana prednost izvedbi sporednih oltara; na

desnoj strani prvi je bio Kristov oltar: središnje mjesto zauzimao je Kršinićev kip „Krista kralja mira“, izrađen u mramoru, a pozadinu mu je tvorio rad u mozaiku grafičara i slikara **Ivice Šiške**; do njega je bio duboki reljef u drvu „Stvaranje“, rad Zdenka Grgića i na kraju oltar sv. Ivana Krstitelja rad u bakru i na oltarnoj ploči slika „Sijača“, rad u mozaiku, djelo Zdenka Grgića. Na lijevoj strani u žarištu je Gospin oltar: „Gospa s djetetom Isusom opkoljena majkama s djecom“, rad Zdenka Grgića u mozaiku, slijedi oltar sv. Ante: „Sveti Ante - učitelj mladih“, rad Đure Sedera u mozaiku, a na oltarskom menzi reljef Zdenka Grgića u kamenu; druga oltarska slika sv. Ante bila je freska **Zlatka Kesera**. Na kraju lijeve strane nalazio se još jedan sporedni oltar: Sveti Augustin s majkom i sinom, rad Zdenka Grgića u drvetu.

Na kraju treba dodati: na raspolaganju za likovni ukras ponutrice u crkvi stajahu i druga djela poznatih umjetnika: **Omara Mujadžića**, Josipa Biffela, **Frana Šimunovića**, Josipa Poljana, **Zlatka Šulentića**, Valerija Michelića, **Vilke Gecana**, **Slavka Šohaja** i drugih umjetnika. Neka su se od njih mogla postaviti u crkvi ili sakristiji, u umjetničkoj galeriji ili naprsto u samostanu.

Za križni put vodili su se dugi razgovori. Konačno je prevladao prijedlog: Križni put bit će izrađen u bakru, i to namjesto 14 bit će 24 postaje: „Isusov križni put i

križni put hrvatskoga naroda“. U crkvi su, naime, postojali stupovi velika obujma po tri na obje strane. Zbog toga se prijedlog zaustavio na 24 postaje koje bi bile poput kvadratnoga prstena postavili na svih šest stupova. Te je postaje, kao reljefe u bakru, izradio kipar Zdenko Grgić, ali su samo četiri bile postavljene i zajedno s cijelom crkvom u Domovinskom ratu uništene. No, kipar je izradio nove četiri. Tako postoji ostvarena prvotna zamisao križnog puta s 24 postaje. I ona danas stoji na raspolaganju.

U crkvi su bili izrađeni umjetnički prozori; 3 u svetištu po nacrtu Ive Dulčića i pod nazorom Đure Sedera. Ti prozori bijaju izvrsno urađeni. Tri prozora na pročelju crkve po nacrtu Đure Sedera jedanako veoma su dobro izvedena. Najupadniju pak umjetninu u crkvi „Posljednja večera, nekada i sada“, u tehniци zidanoga slikarstva izveo je Đuro Seder. Menzu velikoga oltara izradio je kipar Zdenko Grgić, a tako i niz pojedinosti u crkvi. Nacrte za lustere izradio je arhitekt **Janko Omahen** iz Ljubljane, a izvela ih je firma „Pasarstvo“ iz Ljubljane.

Cjelokupni pothvat oko obnove i uređenja plehanske crkve pratila je kao ukleta sjena i stanovita sumnja nekih svećenika koja se donekle širila i u narodu. Unatoč tomu, vjernici su u velikoj većini prihvaćali sve zahvate, i pritom uočavali osjećaj za ljepotu nove crkvene umjetnosti, koju oni ranije nisu imali pri-

like vidjeti. Posebno je lijepo djelovala vijest kako su svećenici-franjevc i njihova rodbina podmirili troškove za izvedbu križnoga puta u bakru, kao i podatak o povezanosti našega križnog puta s Isusovim.

Pri svim naporima veliku, i to jedinstvenu, ulogu odigrao je fra Anto Jurić. Prije toga (prije odluke da započne obnovu stare crkvice) našao je u arhivu pismo hrvatskih likovnih umjetnika iz Zagreba koji prosvjeduju protiv pozivanja stranih (ovdje čeških) umjetnika a mimoilaženja hrvatskih. U Podmilačju crkvu su oslikali češki, a na Plehanu talijanski slikari. Istinsku pohvalu nisu zasluzili ni jedni ni drugi. Dok je bio župnik u Podmilačju kod Jajca, on je pozvao arhitekticu **Mandicu Lovrić** i kipara Zdenka Grgića te im povjerio crkvicu Ivana Krstitelja u Podmilačju, jednu od 5 sačuvanih iz turskog doba. Križni put povjerio je mladim kiparima **Kruni Bošnjaku i Josipu Marinoviću** iz Zagreba koji su izradili postaje, reljefe u kamenu. Na kraju nabavio je Gospin kip Frana Kršinića, rad u kamenu, a prozore od Ive Dulčića. Od njega je naručio i sliku „Posljednje večere“ u mozaiku. On je iz Podmilačja otišao za župnika u Svilaj, u Bosansku Posavini. Tu je čudesno obnovio cijelu crkvu i obogatio najljepšim umjetninama. Kao izrazita novost bila je njegova narudžba Isusova križnoga puta u tehniци pravoga fresko-slikarstva – izvedba slika na svježoj žbuci, a mjeri bijahu: 150 x 100 cm - slike Zlatka Kesera. Djelovale su veličanstveno.

Iz Svilaja je po završetku tih radova došao u Plehan. Tada je bio iscrpljen i ozbiljno bolestan, pa su ga prijatelji nagovarali neka ne preuzima tu dužnost, jer će mu biti preteška. On je inače premalo mislio na sebe, a Plehan je volio kao stari franjevac o kojem je pisao **Ivo Andrić**: „On voli samostan kao svoju dušu!“. Sve je poslove vodio veoma uspješno, ali se premorio i klonuo. Umro je nakon jedne godine svoje službe. No on ništa nije sam radio. Surađivao je s drugima i primao njihovu pomoć. I tada su drugi ljudi nastavili njegovo djelo. U tom su se istaknuli fra **Blaž Lipovac** i fra **Andrija Zirdum**. U zauzetosti za uređenje crkava, obojica su se pokazala uspješnim i na drugim mjestima.

Na kraju treba reći: sve tri crkve u kojima se uspješno zalagao fra Ante Jurić – Podmilačje, Svilaj i Plehan – četnici su uništili – sravnali su ih sa zemljom. •

Josip Poljan: Isusa svlače

NAŠ NUTARNJI SVIJET (12)

BRINUTI SE, PUSTITI

Briga je ponajprije pomnja kojom nastojimo oko dovršenja nekog rada ili nekog poslanja. Ipak, s brigom, a još više s *brigama*, najčešće povezujemo nutarnje bojazni koje nas obuzimaju kada razmišljamo o ishodu aktualnih događaja, a za koje ne vidimo jednostavnih rješenja. Uz to, bojimo se i novih teškoća, mogućih ili zamisljenih. Nitko od nas ne zna što će se u budućnosti događati pa sama neizvjesnost može biti izvor straha. U trenu nam se u glavi razvije misao o mogućoj opasnosti, odvuje našu pažnju i pokrene lanac neugodnih zamišljanja.

Briga za sutrašnji dan, pa čak i određena zabrinutost, potpuno su razumljivi načini pristupanja svakodnevici. Razložno je brinuti se kako će se razvijati poteškoća koja nas zaokuplja i opravdano je razmišljati o mogućim rješenjima za slučaj da se okolnosti pogoršaju. Ipak, kao i na mnogim drugim područjima, potrebno je naći pravu mjeru. Jedno je brinuti se, a drugo

Piše:

Maja RUNJE, prof.

je trajno zamišljati opasnosti. Svi znamo da većina nutarnjih filmova, nastalima na našim brigama, nikada ne postanu stvarnost. Zato, zauzmu li brige središte našega mentalnog svijeta, treba nastojati promijeniti način pristupa rješavanju problema. Tjeskobna zabrinutost ugasit će naime svaku nutarnju radost, a ujedno umanjiti sposobnosti da teškoće otklanjamo, umanjujemo ili prihvaćamo.

O *zabrinutom čovjeku* raspravljalj su brojni mislioci. Martinu Heideggeru su, primjerice, pojavnost i narav ljudskih brig gotovo središnja tema njegova filozofskog rada.. U raspravi *Bitak i vrijeme* on brigu opisuje kao pokretačku snagu koja nas mobilizira da skrbimo za sebe te se brinemo za obitelj i za druge ljude. Albert Camus također piše o o pokretačkoj snazi

brige, u smislu nastojanja da se postigne više osobne sreće, no također i u smislu energije za društvenu solidarnost. Kršćanska misao obično naglašava važnost duhovnih briga nasuprot materijalnih briga, a ističe i važnost opuštenog pristupa. Apostol Matej upozorava da će *nužna sloboda duha* - pa iako su nam zadaće ovog svijeta i dalje obvezom - *doći od pouzdanja u očinsku Božju ljubav i njegovu providnost*. Također savjetuje *Ne budite zabrinuti za sutra, jer će se sutrašnji dan brinuti za se*. Sveti Pavao u poslanici Filipljanima kaže *Ne brinite se tjeskobno ni za što, nego u svemu, molitvom, prošnjom i zahvaljivanjem, očitujte svoje molitve Bogu*.

Svatko od nas razumije, pa i bez velikih misilaca, da nam nikada nije moguće uspostaviti potpunu kontrolu nad vlastitim životom te da nam je uistinu potrebna hrabrost za više opuštenosti. Nije opravданo bojati se unaprijed, a također ni gris-

SAVJET LIJEČNIKA O BRIZI ZA SEBE, KAO ŽENE

Zaista je slučajnost da su baš sada, kad sam odlučila pisati o ženskom zdravlju, mediji puni vijesti i komentara o Angelini Jolie koja se odlučila za preventivno uklanjanje još zdravih mlječnih žlijezda, te, kasnije, i jajnika.

Odmah mogu reći da su njezini razlozi ozbiljni. Mi sami se, naravno, ne trebamo inače brinuti za život i postupke slavnih osoba, no ovaj put nas ovaj slučaj možda treba potaknuti na više razmišljanja o specifičnom ženskom zdravlju. Iskustvo govori da upravo žene same sebe često zapostavljaju, a više se brinu o članovima obitelji te o drugim ljudima. S druge strane svi ljudi, ne samo žene, osjećaju nelagodu kada je riječ o pregledima intimnih dijelova tijela, naročito ako ne osjećaju poteškoće ili ih podsvjesno, a možda i svjesno, ne žele uzeti ozbiljno. Neki se i boje moguće dijagnoze pa radije zatvaraju oči.

Piše:

**Dr. med. Drina
BLAŽEKOVIC-SOJČIĆ**

Sve te okolnosti ne smiju biti zaprekom. Potrebno je da se žene brinu same za sebe i za svoje zdravlje. Bolesti ženskih reproduktivnih organa su česte, a tumori, dobroćudni i zloćudni, spadaju u najčešće uopće. Rano otkrivanje i liječenje često odlučuje o samome životu. Stoga bi za svaku ženu trebalo biti normalno barem jedanput godišnje otići na ginekološki pregled. Ako postoje smetnje – bolovi, neuredna krvarenja prije ili poslije menopauze, iscjedak, neobičan miris – treba ići bez odlaganja.

Danas su učestale i mnoge zaraze, dijelom radi drugačijeg seksualnog života, koje treba liječiti. Neke utječu na plodnost (primjerice: klamidije), no neke izravno sudjeluju u nastajanju raka (primjerice: humani papiloma virus). Najčešći

rak je rak vrata maternice, no izlječiv je ako se otkrije u ranom stadiju. Zato je potrebno jedanput godišnje napraviti bris i bojenje po Papanicolaouovoj metodi, s citodiagnostikom, što je jednostavno i čini tzv. zlatni ginekološki standard. Uz to, ručnom pretragom i ultrazvukom provjerava se veličina, oblik i konzistencija maternice, jajovoda i jajnika.

Čak i dobroćudne tumore, miome, treba pratiti, jer je potrebno znati rastu li, rade li smetnje i postoji li opasnost da se pretvore u zloćudne oblike. Rak se često razvija neprimjetno pa se smetnje javi tek kada je bolest već uznapredovala. Tada je možda i prekasno. Biti žena koja je ginekologa vidjela samo kod poroda ili čak nikada, a poznajem dosta takvih slučajeva, nije razborito i hrabro, nego jeigranje ruskog ruleta.

Rak dojke je drugi ženski problem. Pogoda deset do jedanaest posto žena, a više od dvadeset posto oboljelih umire. A up-

ti se u beskonačnost radi prilika koje ne možemo promijeniti. Potrebno je djelovati preventivno gdje god je moguće, a kada se teškoće pojave, treba ih nastojati ukloniti. U situacijama u kojima rješenja nema, izlaz je u prihvaćanju. Ima okol-

nosti u kojima je uistinu potrebno *pustiti* (njem.: loslassen, eng.: let go). Nema никакva smisla ustrajavati u nesretnoj ljubavnoj vezi, na radnom mjestu na kojem nas šikaniraju, u prijateljstvu u kojem je nestalo blizine i povjerenja ili u sus-

jedstvu koje nam zagorčava život. Iscrpljivat ćemo se, a okolnosti ne ćemo promjeniti. *Pustiti* znači prihvati realnost na koju ne možemo utjecati, okrenuti se od nje i pogled usmjeriti prema naprijed. Pri tome će nas sigurno obuzimati ljutnja, jer ćemo osjećati da je sudbina prema nama bila nepravedna. Često ćemo također osjetiti tugu i očaj, pa i u mjeri da pomislimo kako ne ćemo izdržati. No, kada prva zdvojnost prođe, doživjet ćemo olakšanje. Shvatit ćemo da smo stekli više slobode te da nastupa novo razdoblje. Mnogi se tada čak upitaju zašto na taj način nisu postupili i ranije.

Pustiti (se) se često spominje i u kontekstu rastanka od života, na kraju puta. Nitko od nas ne zna kako će to biti i hoće li uistinu moći odložiti svoja mala vesla kada uoči da brodiću više ne može davati brzinu i smjer. U tom smislu bi pomoglo, pa makar samo dijelom, više otvorenog razgovora i više palijativne kulture. Također i zakonski okvir poput onog koji postoji u većini zapadnih zemalja, a koji omogućuje da liječnicima potpišemo kako ne želimo dugo umjetno održavanje na životu. Najviše bi naravno pomoglo, osjećamo, da u trenutcima suočavanja, a također i u kasnijim i zadnjim trenutcima, budemo okruženi ljubavlju – ljudskom i božjom. U tom smislu nas sveti Pavao i tješi: *S one strane svih briga mir će Božji, koji nadilazi svaki razum, čuvati srca vaša.*

ravo tumori mlijecnih žlijezdi su u visokom postotku, u 90 posto slučajeva, izlječivi - ukoliko se pronađu u ranom stadiju. Učestalost pojave raka dojke raste sa starošću, najviša je u šezdesetim godinama, iako oko deset posto bolesnica budu i mlađe od 45 godina. U skupini mlađih žena su osobito one žene koje imaju povećani rizik jer su u obitelji bolovale i druge članice, obično majka ili sestra. Za takvu povećanu opasnost uvijek se znalo, no 1994. i 1995. otkriveni su i odgovorni geni, BRCA-1 i BRCA-2. Žene koje imaju takve gene izložene su velikoj vjerojatnosti, od 80 do 90 posto, da obole od raka dojke te također i velikoj vjerojatnosti, od 40 do 50 posto, da obole od raka jajnika. To je upravo slučaj s Angelinom Jolie. Ona i nije prva i jedina koja se podvrgla

preventivnoj operaciji jer je to metoda minimaliziranja rizika.

Za nas je važno provoditi redovite mjere opreza. Potrebno je svaki mjesec ili barem svaka tri mjeseca nakon menstruacije, kad su prsa opuštenija i mekša jer nije došlo do trudnoće, opipati vlastite grudi i pazuhe prema poznatoj shemi. Godišnji ginekološki pregled te pretraga grudi, uz ultrazvuk, trebaju biti rutina. Prijе četrdesete godine bi bilo dobro učiniti bazalnu mamografiju, a nakon toga sljedeće, barem svake druge godine. To vrijedi i za žene starije dobi jer rizik sa svakom godinom raste. Ne zaboravimo da u Hrvatskoj od raka dojke godišnje oboli barem tri i pol tisuće žena, a oko 800 do 900 ih umre.

Žene s posebnim rizikom su one koje su nositeljice jednog od dva spominjana gena te one žene koje nisu prošle gensku analizu, no koje znaju da su u obitelji oboljele tri ili više žena, jedna mlađa od 50 godina ili jedna s tumorom u obje dojke. Jednako rizično je ako je oboljeli od raka bio muški rođak, što je rijetko ali ipak postoji. Žene iz te skupine trebale bi jednu kontrolu pisanjem i ultrazvukom svakih šest mjeseci, a pregled tomografijom magnetske rezonancije jednom godišnje. Tada se može, nadajmo se na vrijeme, reagirati operacijom, zračenjem i kemoterapijom.

Samo, bez panike! Brinimo se za svoje žensko zdravlje pa ćemo se maksimalno zaštiti. Nitko se ne će brinuti za nas - moramo mi same! •

PJESME POBIJENIH (I.)

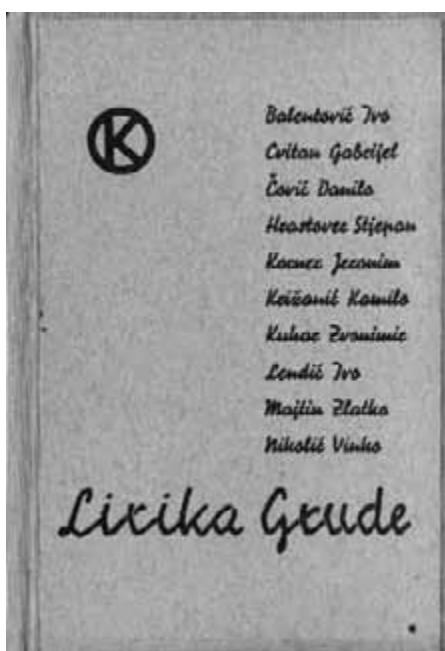
GABRIJEL CVITAN (Zaton, 1904. – ?, 1945.)

Hrvatski pjesnik **Gabrijel Cvitan** rođen je u Zatonu kod Šibenika 11. prosinca 1904. godine, kao jedno od desetero djece u siromašnoj težačkoj obitelji. Prvi je kruh već od ranoga djetinjstva zaradivao krčenjem i kopanjem zemlje, a od tako za-rađena novca upisao je 1924. prvi razred Učiteljske škole u Šibeniku. Uspješno završivši tu školu 1929., godinama je učiteljevao: najprije u Cisti Provo kod Imotskoga, gdje je proveo pune četiri godine, potom u okolini Livna, pa u Vodicama, Poneretavlju (Desne) i u Betini na otoku Murteru.

Kao i mnogi drugi hrvatski intelektualci i državni službenici, na to je seljakanje bio prisiljen zbog političke nepočudnosti. Isprva je, naime, bio blizak Savezu zemljoradnika odnosno Zemljoradničkoj stranci, a oko 1928. se, prema vlastitim riječima, priklonio Hrvatskoj seljačkoj stranci, koja je krajem dvadesetih i početkom tridesetih godina 20. stoljeća, unatoč formalnoj zabrani, prerasla u narodni pokret. Malo prije sloma prve Jugoslavije, vlasti Banovine Hrvatske imenovale su ga 1940. školskim nadzornikom, pa su ratne operacije u travnju 1941. Cvitana zatekle na toj dužnosti u Splitu.

U doba Nezavisne Države Hrvatske službovao je najprije u Omišu, gdje je bilo sjedište Velike župe Cetina, a potom je krajem 1941. imenovan školskim izvjestiteljem u Ministarstvu nastave (kasnije preimenovanim u Ministarstvo narodne prosvjete) kao školski izvjestitelj za Dalmaciju. Tadašnje su hrvatske vlasti, naime, nastojale posebno skrbiti za škole i učitelje u Dalmaciji, pa i na onome njezini dijelu što ga je Italija anektirala, ali je to nailazilo na žestoko negodovanje talijanskih vojnih i političkih vlasti. Osim što su nemali broj Hrvata protjerali s anektiранog područja, a mnoge konfirirali u logorima na jadranskim otocima i u Italiji, Talijani su u više navrata prijetili da će iz škola biti otpušteni i preostali hrvatski učitelji, ako im hrvatska država bude slala kakvu pomoć.

Gabrijel Cvitan je pisao pjesme i novele za djecu i odrasle. Osim brojnih priloga u novinama i časopisima, jedan je od deset autora zastupljenih u zbirci *Lirika grude*, što je 1934. objavljena u Zagrebu kao drugi svezak omladinske knjižnice. Uredio ju je i napomenama popratio **dr. Mile Starčević**, tad već bivši politički osuđenik i

jedan od najagilnijih dužnosnika Matice hrvatske, a u doba Nezavisne Države Hrvatske i ministar. Zajednička zbirka je imala program „K selu!“, kako se kasnije izrazio jedan od deset autora, **Vinko Nikolić** (preostalih osam bijahu **Ivo Balentović**, **Danilo Čović**, **Stjepan Hrastovec**, **Jeronim Korner**, **Kamilo Križanić**, **Zvonimir Kuhar**, **Ivo Lendić** i **Zlatko Majtin**.)

U Šibeniku je 1937., u nakladi Pododobora Matice hrvatske i s Nikolićevim predgovorom, Cvitan objavio pjesničku zbirku *Glas zemlje*. Tijekom rata objavljivao je prozna djela za djecu (*Ptičji dvori*, 1943.) i poeziju za djecu (*Voda iz kamena*, 1944.), a uređivao je i dječji list *Smilje* (1943.-1945.). S **Brankom Klarićem**, pjesnikom slične sudbine, objavio je 1944. zbirku pjesama *Pjevači zemlje*.

Sredinom rujna 1944. Cvitan je pao u ruke jugoslavenskim partizanima kod Ra-

kova Potoka, vozeći se u kamionu iz Karlovca u Zagreb. U zarobljeništvo je pro-veo oko tri mjeseca, a obitelj i prijatelji su ga već oplakali. Niz vrijednih dokumenata u svezi s njegovim zarobljeništvom, uključujući njegov životopis, zapisnike o saslušanju pred partizanskim istražiteljima te odu poglavniku **Paveliću** pod naslovom „On je došao“ (1941.), objavio je hrvatski povjesničar **dr. Jere Jareb** u *Časopisu za suvremenu povijest* (35./2003, br. 3, str. 973.-994.).

Podsjećajući na to da je Cvitan prvi objavio pjesmu «Na Kordunu grob do groba», Jareb u tom članku navodi i Nikolićevu svjedočenje da mu je Cvitan pripovijedao kako su mu partizani predbacivali odu Paveliću, tvrdeći da je za nagradu dobio kuću u Zagrebu, „jer nisu mogli zamisliti, da bi onaj iskreni rodoljubni zanos, kada naša zemlja dobiva svog narodnog vladara, mogao nadahnuti pjesnika rodoljuba - bez ikakva materijalna interesa“.

Nije, dakle, Gabrijel Cvitan pjevalo kako bi bio nagrađen kućom ili kakvom simekurom, nego kako bi dao oduška svom rodoljublju i sreći što je proglašena hrvatska država, pa makar ona i ne obuhvatila zavičaj s kojim je bio snažno vezan.

U svibnju 1945. i on je krenuo prema Austriji, u skupini novinara i književnika. Stigao je do Celovca, a potom krenuo put Krumpendorfa. No, i njemu i svima ostatima koji su kamionom krenuli iz Celovca prema tom obližnjem koruškom selu gubi se svaki trag. Nikad ih nitko više nije viđio; nisu izvedeni ni pred kakav sud; nitko ne zna jesu li i gdje su pokopani, ili su ih raznijele ptice i divlje zvijeri.

Iza Gabrijela Cvitana ostala su dva sina: **Davor** (1930.) i **Dalibor**. Mlađi, Dalibor (1934.), i sam je ostavio dubok trag u hrvatskoj književnosti. Umro je u srpnju 1993. godine. Za razliku od **Ivice Račana** i trećerazrednih beogradskih pjevača, ni jedan ni drugi nemaju ni ulice niti spomenika u glavnome gradu Hrvatske.

S nekoliko pjesama Gabrijela Cvitana započet ćemo seriju priloga o pobijenim

hrvatskim pjesnicima, koji ilustriraju demografsku, političku, gospodarsku i kulturnu katastrofu koju je Hrvatska doživjela u trenutcima tzv. oslobođenja, kad je na Markovu trgu jugoslavenska zastava zamijenila hrvatsku. (T. J.)

*

ZEMLJA NAS ZOVE

Zemlja nas zove, zemlja naša draga,
glasom vjekova zove djedovska gruda,
U njoj je naša budućnost i snaga.
Zagrljeni s njome stvarat ćemo čuda.

Oplovili smo oceane i sva moguća planeta.
Na tuđim poljima bili kopači zlata.
Samo naša zemlja, naša gruda sveta
ostala nam je tuđa – tuđa i nepoznata.

Ko što stablo ne može bujat bez kor'jena,
bez žilja, koje iz zemlje životne sokove
pije,
isto tako mi smo vezani za sva vremena
za rodnu grudu, koja prve stope nam krije.

I dok, ko ptice u kavezu, venemo u
utrobi grada,
ne znajući, kad dan se rađa i kud sunčeva
kola kruže,
zemlja nas zove u blejanju dalekih stada,
u cvijetu raži i mirisu divlje ruže.

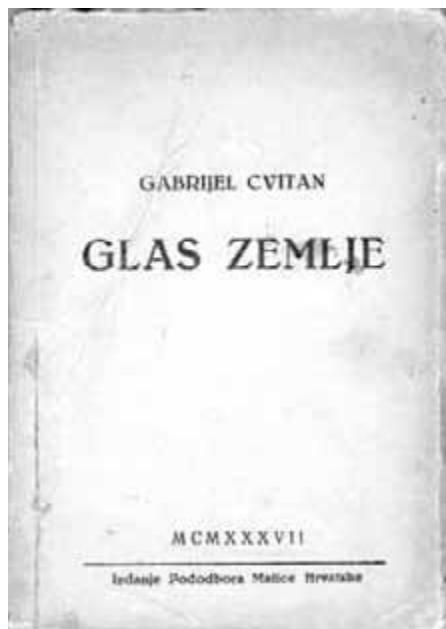
Zemlja nas zove u žuboru srebrnih voda,
u čurliku vjetra, šumu mlade trave,
u cvrkutu ptica, letu dugokljunih roda,
u žitu, iz kog vire različka očice plave.

Zemlja nas zove u zvuku večernjih zvona,
pobožnih angelusa, čuvara rodnih
gnijezda,
kad šapatom svetim zbori vasiona,
a nebo procvjeta mirijadama zvijezda.

Čekaju nas njive još neizorane,
u kutu očevo zardalo plugo,
da u zoru prije nego sunce grane
probudimo brazde uspavane dugo.

Zemlja nas zove... A šljivici mlađi
traže da im vite uredimo kose.
Mirisima mame rodni vinogradi
puni slatkog grožđa u srebru od rose.

Zemlja nas zove, zemlja naša draga,
glasom vjekova zove djedovska gruda,
U njoj je naša budućnost i snaga.
Zagrljeni s njome stvarat ćemo čuda.

Strah se šeta oko naših kuća.
U mnogima nema ni zrna žita.

Ljetina je podbacila. Mjenica steže.
Svega je za polovinu manje no lani.
Teški se, brate, primiču dani.
Jedva da itko kraj s krajem veže.

*

P. s. Jučer su opet žandari odveli jednu
grupu iz selo...
Među njima je i tetin sin,
onaj stariji, blijeda čela...
I još trojica naših su s njim.

MASLINA

Hrvatskoj

Proljeća, zima, jeseni i ljeta
izmijeni cijeli se roj;
a maslina stara i krošnja sveta
još širi miris svoj

Duboko je smeđe pustila korijenje
u naše zemlje skut,
i noge čvrsto zavila u stijene
u oštrac tvrd i ljut.

Ispijala je suša, vjetrovi bili,
munja htjela da je smrvi,
ona se branila prot svakoj sili
snagom svoje krvi.

Spuste se tako u zelenu granu
zubi otrovnog crva,
al' dokle bi novu otvorili ranu
zarasla već je prva.

Sjekirom jednoć posjekoše grane
te je oboriše nice.

Proplakala šuma. Al' proljeće grane,
doneše nove klice.

'Usahnu', rekoše, 'lopatu amo!
Nema je, nema je više!'
Al' zemlju na licu čim osjeti samo,
maslina opet diše.

I još je na brijezu, miriše, zori,
bujnija svakoga dana...
Samoa na staroj vide se kori
ožiljci stotinu rana. •

O LJUDIMA I ŽIVOTU PREMA KNJIŽEVNOM DJELU MILE BUDAKA (3.)

ŽENA

Mile Budak oživio je u svojim književnim djelima brojne ženske likove. Jedno lice upečatljivije je od drugoga. A svako je stvarno i posve živo. Oštrina i ljepota slike mjera je književnosti, a pravi čovjek mjera je svega. Jedno i drugo skupa bogatstvo je zbog kojeg Budakovo djelo uzimamo u ruke i živimo od njega.

Kad je o ženskim likovima riječ, doživljavamo ipak i osobitu vrstu čuđenja. Čudimo se vrsnosti kojom Budak razabire najfinije niti ženske duše, raspliće nijanse, razumije složene intimne dubine. Čudimo se također, možda i najviše, intenzitetu suverenosti koju dopušta svojim ženskim likovima. Budaka snažno određuje njegov patrijarhalni dinarski identitet, uz to piše u vremenu u kojem se ženska emancipacija u širem obliku tek počela buditi, a ipak su njegovi ženski likovi samostalne i snažne osobe. Svaka žena zna što hoće, traži svoj put, *ne krsti se od straha* (Og I, 158) - baš kao ni muškarci. Nema kod Budaka Karenjina koja se bacaju pod vlak, Emma koje frustrirane trunu u Yonvillu ili Srna koje trče pod dugu. Pred sobom vide vrleti i strmine, no ne prepadaju se lako. Susretnimo, još jednom, neke od njih.

Anera Babić

Anera je veliki Budakov lik. Poznaju je svi koji su čitali Budaka. A jedna je Anera! Ima i osobito ime – nitko se ne sjeća da bi gdje u Lici koja druga Ana bila Anera. Drugih je Anera bilo tek prema Budakovoј Aneri. Gimnazijalke u mojim razredima, krajem devedesetih: Anera Balen, Anera Župan. I, da, prije svih, jedna od triju kćeri Mime Rosandića, od onih kojima otac piše pismo prije odlaska, najljepše koje je otac ikada pisao svojoj djeti: *Draga Anera, Mara i Ika, eto vaš čakan ode za svojom zvizdom... oprostite, što vas je ostavio sirotama...*

Anera je bila *najslavnija cura u puku* (Og I, 104). *Svi koji su je poznavali gledali su u njoj nešto drugo, nešto posve različito od ostalih njezinih vršnjakinja, kao da je dolazila iz posve drugog svijeta negoli ovaj naš obični, mali, težački svag-*

Piše:

Maja PAVELIĆ RUNJE

danji narod (Og I, 111), a opet, s druge strane, ista kao i sve druge bunjevačke djevojke (Og I, 105). Bila je, sigurno je, vrlo snažna. Odluke je donosila sama, tražeći rješenja. Prvi dan nakon udaje našla se na cesti, no išla je, kao uvijek, raditi na tuđu njivu i *stala među ljude kao mramor, bez smiješka, bez suze u očima, bez i najmanjeg trzaja živaca i mišića* (Og I, 104).

Budakova supruga Ivka

Kad je s dvoje malene djece ostala bez muža, brinula se za svoj kruh, radeći najteže poslove. A radila je ionako uvijek samo zdušno, ne štedeći se - *za vječnost, kao poslenik Božji u vječnom, neprekidnom djelu stvaranja* (Og II, 99). O svekrovim progonima nije obavijestila druge ljude, a još manje se s njim željela aranžirati. Bojala se kao što bi se bojao svaki čovjek koji se našao u velikoj opasnosti, no *dohvatila (bi) sjekiru kad je čula korake* (Og, I, 269), a svekru je najavila: *Ako me još ikad takneš, ja o'de u mojoj kolibici, ja u selu, ja u crikvi prid oltarom, zakla'ću te ka' pivca, pa odma' na višala!* (Og, II, 69). Bila je svjesna svoje vrijednosti, ponosna i kad su je nastojali po-

niziti - *ne ćeš joj poznati ni kada je gladna* (Og I, 294). Govorila je: *Što tribamo, to imamo* (Og I, 387) i: *Tko ti kaže da mi triba česa nemam* (Og II, 67).

Bila je sigurna u sebe i zato je mogla živjela kao prijateljica u kući s Lukom ne obazirući se na društvene pritiske, sve dok je osjećala da ima valjane razloge. Nisu je zanimale primjedbe da mu je ljubavničica. Kada je odlučila da će mu biti ženom a nije mogla sklopiti brak, Luku je tješila: *A, eto, živi'ćemo nevinčani* (Og II, 254). Djecu je voljela cijelim bićem, no majčinstvo joj nije bila jedina uloga. Svojom sudbinom je upravljala za sebe, a neprijetvornost i snađa njene životne koncepcije stvarale su topolinu za druge koje je voljela.

U biti, gledamo li dobro, Anera i Budak su sestra i brat. *Njihove se zrake pokrivaju u tančine*, kako to Budak kaže za Aneru i Luku (Og II, 44). I jedno i drugo, i Anera i Budak, išli su ravno. Bili su djeca slobode.

Janjuša Knežević

Janjušu Knežević susrećemo u *Rasvjjetanoj trešnji*, a osobita je zato jer je u svojoj sedamdesetoj godini odlučila da će se udati - za Petra Blaževića koji se nakon pedeset godina života u Zagrebu i drugim mjestima vratio u Sveti Rok, željan mira i zavičaja. Staračka ljubav i danas je vrsta

tabua, nailazi na sumnjičavost i podsmejeh, pa i nakon svojevrsne emancipacije koju su stari ljudi doživjeli zahvaljujući brojnosti, školovanosti i finansijskoj neovisnosti. Upravo je stoga začuđujuće da je Mile Budak temi staračke ljubavi posvetio niz uvjerljivih, dirljivih i lijepih stranica. A pisao ih je u dobi u kojoj je sam bio još daleko od starosti.

I Janjuša je, naravno, vrlo ozbiljna i samostalna žena. Nije ni siromašna. *U kući ima svega više nego mnogi o Božiću* (Rt IV, 253). Udala je kćeri, živi sama, zemlju obrađuje uz pomoć radnika. Kaže: *Imam i ništo soldi. Kada dikad prodam koji komad blaga, prodam žita, prodam sina, pa se poštedi* (Rt IV, 180).

Janjuša je znala da će im se ljudi smijati, no mislila je *nek se rugaju kad mi budemo sritni i zadovoljni* (Rt IV, 179). Ona i Petar su jedan drugom bliski i dragi, a to je sreća. Petar joj je uvek ponovno šaptao: *O lipa moja Janjo... A često je u jednoj svojoj ruci držao njenu ruku, a drugom je gladio i mazio* (Rt IV, 177). Janjuši je naravno jasno da su, osobito tijelom, stari, pa, kada ju je Petar želio lagano uštiniti za obraze, tumačila mu je: *Nemaš više za što ujitti, moj Perica. Nigda' i bilo, al je sve okopnilo* (Rt IV, 179), dok joj je Petar uz smijeh, odgovarao: *Neka, neka, lipa moja, jednaki smo, pa ne će nikom biti krivo* (Rt IV, 179).

Janjuša i Petar su svjesni da vrijeme pred njima više nije bezgranično. Petar je u tom smislu nastojao biti opušten i optimističan, pa je Janjuši govorio: *Pa ne tribamo sada još otezati i čekati. Imamo (još samo) ovo desetak, dvajest godina... Janjuša, realističnija, odgovarala je: A, da j'i samo edna, moj Perica...* (Rt IV, 253).

Istu finoću pisanja u odnosu na staračku ljubav nalazimo i u *Snu o sreći*. Budak ondje opisuje ljubav svojih starih roditelja, što, u detaljima, znamo, odstupa od činjenica – poznato je da mu je otac umro prije negoli se rodio te da se njegova majka nije ponovno udavala. Miješanje biografskog i fikcijskog međutim nimalo ne umanjuje ljepotu izraza i ljepotu poruke. U prizoru u kojem opisuje povratak oca Jose i brata Duje iz Velebita, iz drva, vidi-mo majku Stanu kako dočekuje gorare, supruga i sina, s *valjen Isus; este li sustali; este li ozebli*, a onda im oko vatre namješta stolice te počinje strugati snijeg sa suprugove obuće. Joso joj pri tome kaže:

Redi, starice, redi svoga staroga. Lako ti je dok te griju moje pleći, a ona mu odgovara: Est, Bogu mom vala. Budak dalje piše: Roko (on sam!) je neobuzданo uživo u toplomu časkanju svojih roditelja. Vladali su se kao da im je dvadeset godina i kao da su se jučer vjenčali. Tako se oni vladaju od prvog dana svojega zajedničkog života s tom razlikom što su se prije krili i pred starijima se držali kao brat i sestra. Kad su godine zavagnule, onda su se počeli šaliti i pred ostalima (Sos I, 183).

Čudesan trenutak staračke ljubavi susrećemo i u noveli *Pod gorom*. U zadnjim danima Dujmova života uz njega je nevjesta Maša, i sama udovica jer joj je suprug Jadre već umro. U mladosti je bila u ljubavnoj vezi s Dujmom, a onda se iznenada ipak odlučila udati za njegova zgodnjeg i otvorenijeg brata Jadru. Na kraju, u starosti, dogodilo se da se, s bolesnim suprugom iz Slavonije, gdje su proveli život, vratila u suprugovu rodnu kuću. Nakon teško bolesnog Jadre dvorila je i djevera. A njegovala ga je anđeoskom strpljivošću. Znala je sate i sate prosjedjeti kraj njega nijemo, bez uzdaha i rijeći, gledajući samo u njega. On je bio od bolesti kroz više mjeseci već potpuno iscrpljen i osušen. Govorio je vrlo malo, tek bi češće otvorio oči, pa kad bi opazio da je Maša kraj njega, pružio bi ruku prema njoj. Ona bi je primila i dugo držala u svojim rukama. U zadnjim trenucima ga je pitala: *E l' tebi, drago, još na me ţa?*, a Dujam je, zadnjim dahom odgovorio: *Ah, lipo moje...* (Pg, 51).

Marija Vrban

S Marijom Vrban, Musinkom, Budak je stvorio sliku žene kojoj se život odvija s komplikacijama kojima su razlozi više u njoj samoj, manje u vanjskim okolnostima. Ni Marija nije slabica, a i pametna je: suprug *Marko je bistar* (ali), ona je još *bistrija* (Mu, 142). Nije bila nezadovoljna Markom, no čeznula je za Jurom Serđarom te je stvorila vrstu ljubavnog trokuta. S Jurom se sastajala na skrovitim mjestima te se njegovim zagrljajima – do granice koje je ona postavila – prepuštala i u visokom stupnju trudnoće. Voljela je svakog na svoj način i mislila je da na to ima pravo. Od supruga je u više navrata doživjela udarce, no nije uzmičala: *Mene sram? Tebe, tebe sram!* (Mu, 132) Ako li je biti, udri. Kad ti budeš sa mnom kako Bog za-

povida da pravi čovik postupa sa svojom ženom, unda nek mene bude sram ako ti ne budem prava žena... A volim ga i voli' ču ga (Mu, 139).

Inače, Budak na puno mjesta opisuje fizičko nasilje muževa nad ženama, no uvek samo kao negativan primjer ponasanja, nedostojan pristojna čovjeka. Što

Licanka u narodnoj nošnji

se same Marije-Musinke tiče, složeni odnosi koje je stvorila doveli su, naravno, do krajnjih teškoća – kako bi bilo i danas. Na kraju, Marija je, i neovisno od prilika, zapala u psihičku bolest, vrstu psihoze, koju Budak opisuje vjerno pravoj slici bolesti, što potiče na pomisao da je razvitak slične bolesti možda vidio na kome bliskome.

Jednako složen lik je osoba Marije (Šulentić?) iz pripovijesti *Privor* (Pg). Poput Musinke, Marija je žena čija drama izvire iz njezinih postupaka, iz nje same – *eto, želim ovako, pa neka se svijet sruši*. Marija je osamnaestogodišnja djevojka, vrlo snažna, ali je, s druge strane, sazdana od daha, od jesenske magle, od vjetra. Budak ju je oživio u svojim ranim godinama – zbirka novela *Pod gorom* tiskana je 1930. – Budak je *Privor* dakle pisao prije četrdesete, što je rana dob a da bi muškarac tako tankim kistom naslikao ženu sa sto dubina, kakva je Marija.

Mariju susrećemo uz cestu iznad Svetog Roka, vjerojatno u Lotićima, kraj vatre, uz blago, dok plete smrznutih ruku,

Vika Podgorska kao Anera u Strozzijevoj adaptaciji Budakova Ognjišta

jer je kasna jesen i hladno je – u trenutku kad nailazi desetak kola kirijaša iz gospićkih sela, na putu za Dalmaciju. Nad Velebitom se već bilo počelo spremati nevrijeme, no ljudi se ne daju nagovoriti da prekinu put. Jedna kola, Lukina, već su počela zapinjati, pa Marijin otac pristaje Luki dati *privor*, svoga konja da ga Luka upregnje kao trećega, *jer ljudi su ljudima od vajkada davali privor* (Pg, 166). A šalje i Mariju, da konja kasnije, kad kirijaši stignu na drugu stranu, vrati kući. *Ajde,*

Marija, kaže joj otac, ako ne odeš, poginut će i ljudi i blago. Marija ljudima odgovara: *Kad kaže čaća, ići ću... Već sam ićešće tako, pa mi nije ništa bilo* (Pg 133).

Na pola puta do Alana bura im je već snažno bacala snijeg u oči, motala je i kršila granje, fijukala kroz noć da se više međusobno nisu mogli ni čuti. Borili su se da se održe na putu. Marija je mogla izdržati, ali i ljudi su joj pomagali - osjećali su da su preuzeli odgovornost. Odmicali su mukotrpno, korak po korak, šapćući

uzdahe Svetom Nikoli, osobito na dalmatinskoj strani, kod Kraljice, gdje bura uvijek najjače udara. Ipak, uspjeli su, i pod Pragom su se sklonili u veliku državnu sušu uz svratište. Legli su na biljce pod svoja kola i kao mrtvi zaspali. Marija je legla uz Luku... pa i mada je slutila da je oženjen...

Eto, Budak je stvorio veliku galeriju ženskih likova, sve individualnih, slojevitih i zanimljivih. U britkim dijalozima - a Budakovim dijalozima nitko u hrvatskoj književnosti nije ravan - pojavljuju se sve životne mogućnosti, od propasti do radoštii, od očaja do ushita. Češće susrećemo i erotске trenutke. Ljubavna scena Jose i Kajane u *Ognjištu* (Og II, 26 i dalje), a osobito zaplet koji joj je predhodio, dramatikom, a kasnije nježnošću i liričnošću, ravna je Marquezovo poetičnosti. U svemu je ipak ključno da niti jedna žena nije stereotip, lutka, za koju na prvoj stranici znamo što će s njom biti na sljedećim stranicama. Sve su žive. Sve su *pravi* ljudi...

Na kraju je još moguće spomenuti da je Budak brojne književne stranice posvetio i vlastitoj ženi, čak, zapravo, i cijelu knjigu - *San o sreći* - jer *brak usrećuje do smrti* (Sos, 35). Osobito mjesto je možda ipak prizor u *Direktoru Križaniću*, u kojem gospoda Harambašić - Budak je u knjizi Ante Harambašić – dolazi lašcu i pokvarenjaku, „uglednom članu“ Pravaške stranke, direktoru banke Miceku Križaniću, s molbom da bi podigla mali zajam, jer mora poslati suprugu koji je u zarobljeništvu u Italiji. Budak piše: Bila je *lijepa, pristala, mlada žena...* Njezina je prirodna neusiljena jednostavnost i držanje odsijavalo otmjenošću... Za ručicu je držala maloga, crnomanjastog dječačića od koje četiri godine... (DK, 227)

Što li se dogodilo s tom ženom! A što s njezinim mužem, i njihovom djecom...! Srce nam se lomi...

Kratice: Og, Ognjište I. i II. dio, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1990.; Rt, Rascvjetana trešnja I., II., II. i IV. dio, Matica hrvatska, Zagreb, 1939.; Mu, Musinka (Ognjište III dio), Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1990.; Sos, San o sreći, Matica hrvatska, Zagreb, 1940.; Pg, Pod gorom, Matica hrvatska, Zagreb, 1930.; DK, Direktor Križanić, Matica hrvatska, Zagreb, 1938.♦

PRINOSI DR. NIKOLE MANDIĆA (1869.-1945.) HRVATSKOJ POLITICI (II.)

U razdoblju od aneksije do sarajevskog atentata **Mandiću** je uspjelo u znatnoj mjeri sudjelovati u konsolidaciji financijskih i gospodarskih prilika u zemlji, a pri tome napose poboljšati razinu poslovanja novčanih zavoda koji su pružali veće mogućnosti hrvatskom čimbeniku u BiH. Najprepoznatljivi je bio kao predsjednik Hrvatske centralne banke koja je polučila znatne uspjehe u podizanju hrvatskih trgovaca, veleobrtnika i zemljoposjednika. S toga je položaja znatno pridonio i poticanju zadružnog pokreta koji je bio delikatni problem agrarnog pitanja. Ipak, neki njegovi potezi, poput ulaska u upravni odbor Privilegirane agrarne i komercijalne banke za Bosnu i Hercegovinu koja je bila eksponent mađarskih finansijskih krugova, izazivali su negativne ocjene među drugim prvacima HNZ-a, ali to nije utjecalo na njegovu reputaciju.[1]

O njegovim vrijednostima vrlo su se pozitivno izrazili pojedini austrijski povjesničari poput **Rudolfa Kiszlinga** koji ga je držao za „najpametnijeg političara Bosne“ („der klügste Politiker Bosniens“).[2] Ta je ocjena posebice zanimljiva jer je izvedena u kontekstu usporedbe s djelatnošću vrhbosanskog nadbiskupa **Stadlera** koji je prema Kiszlingu bio previše radikaljan u zadanim okolnostima. S druge strane, za Kiszlinga je Mandić vodio politiku u pomirljivijem tonu koji je postupno trebao voditi do spajanja BiH s Hrvatskom.

No, sarajevski atentat i izbijanje rata korjenito su preusmjerili budući razvitak. Kao zamjenik šefa Zemaljske vlade morao se uključiti u provedbu ratne politike koja je podrazumijevala i rad na održavanju sigurnosti u čitavoj zemlji. Dio povjesničara smatra da je upravo Mandić među prvima istraživao povezanost atentatora s tajnim udrugama iz Beograda koje su imale za cilj „ujedinjene jugoslavenske države pod vrhovnim srpskim gospodstvom“ i da u prvom razdoblju pojačanog nadzora nad srpskim udrugama nije pokazivao znakove solidarnosti, nego je naglašavao njihova velikosrpska djelovanja.[3]

Da ratna situacija nije bilo jednodimenzionalna pokazuje podatak da je nezadovoljstvo vojnog vrha načinom civilne up-

Piše:

Dr. sc. Stjepan MATKOVIĆ

rave u BiH dovelo do njegove smjene i postavljanja na položaj predsjednika Zemaljske računske komore. Osobito mu se predbacivalo da je u drugoj polovici rata zagovarao obnovu parlamentarnog rada i povlačenje pojedinih poteza mimo znanja zemaljske uprave, pri čemu su u njegovoj kući održavani sastanci istaknutih političara koji su zagovarali ideju ponovnog saziva Sabora.[4] Šef Zemaljske vlade i vojni zapovjednik **Stjepan barun Sarkotić** suprotstavlja se povratku ustanovnosti u zemlji, smatrajući da bi takav

Prigodom izbora za Ustavotvornu skupštinu izabran je na izbornoj listi Hrvatske pučke stranke u mostarskom izbornom kotaru i kao njezin predstavnik u Beogradu nastupao je u sklopu Jugoslavenskog kluba koji je još uključivao Slovensku pučku stranku i Bunjevačko šokačku stranku.[6] U navedenom Klubu obavljao je dužnost njegova potpredsjednika, dok je predsjednik bio **Anton Korošec**. U Konstituanti je nastupio protiv Vidovdanskog ustava i poslije njegova donošenja povukao se iz političko-stranačkih kretanja. Kasnije je prigodom imenovanja za predsjednika vlade Nezavisne Države Hrvatske (NDH) u nekoj vrsti službenog životopisa objavljeno da Mandić poslije završetka rada u Ustavotvornoj

Mandićeva vila na razglednici Sarajeva iz 1902. godine

razvoj išao u prilog jugoslavenskim tendencijama.

Oskudijevamo podatcima o Mandićevoj djelatnosti u međuratnom razdoblju, pa će tek pomnije istraživanje arhiva u Sarajevu baciti više svjetla na taj malo pozнатi dio njegova života koji je kontinuirano proveo u tom gradu. Sigurno je da njegov udio u politici nije bio više istaknut kao u doba Dvojne Monarhije, ali nije ni poput nekih drugih hrvatskih političara utruuo slomom habsburške dinastije. Prema položaju koji je držao prije Prvoga svjetskog rata očekivalo se da bude u sastavu Privremenoga narodnog predstavništva, ali je njegov mandat poništen.[5]

skupštini „s velikim zanimanjem prati razvoj političkih prilika, te svojim savjetima i velikim izkustvom pomaže, da se čim prije dođe do ostvarenja hrvatskih narodnih idea.“[7] Iz te bismo obavijesti mogli zaključiti da je i dalje održavao političke kontakte s istaknutijim hrvatskim političarima, premda se nije bavio aktivnom politikom, ni kao pojedinac niti kao član neke od stranaka.

Nedavno objavljena izvješća o situaciji u Drinskoj banovini u izdanju Arhiva Bosne i Hercegovine potvrđuju one ocjene koje govore o njegovoj pasivnosti, jer se Mandićevi ime uopće ne spominje u tim dokumentima službenih promatrača političkih događaja i susreta. Ipak, za vrijeme

Mandić na dočeku cara i kralja Franje Josipa u Sarajevu 1910.

diktature kralja **Aleksandra Karadordjevića** ostao je sačuvan izvor iz kojega se može vidjeti da ga je nekadašnji, predratni kolega po struci i stranačkoj pripadnosti **Ivo Pilar**, koji se poslije Prvoga svjetskog rata morao vratiti u Zagreb, posjetio 1932. tijekom boravka u Sarajevu.[8]

Stare veze su opet obnovljene i zanimljive su jer su ukazivale kako nekadašnji prvaci iz austro-ugarskih vremena gledaju na aktualnu situaciju. Tom se prigodom pokazalo da se Mandić nije slagao s gledištim **Jurja Šuteja**, tada jednog od vođećih političara iz redova kod Hrvata dominantnog HSS-a, koji nije odbacivao mogućnost nekog oblika podjele Bosne što je i kasnije potvrđeno stvaranjem Banovine Hrvatske čemu su se otvoreno i dosljedno protivili svi sljedbenici pravaštva. U historiografiji je istaknuto još jedno važno saznanje vezano uz susret Pilara s Mandićem. Naime, Pilar je istaknuo da se oko Mandića okupljaju Hrvati koji su u oporbi HSS-u, a jedan od razloga raslovanja je i to, što je „Šutej za cijepanje Bosne, Mandić za integritet, jer da cijepanje znači guranje Muslimana k Beogradu.“[9] Iz toga se može zaključiti da je Mandić ipak bio politički aktivan, da se suprotstavljao prevlasti HSS-ovskih pogleda i da je u toj zadaći imao istaknuto mjesto. Drugim riječima, Mandić je i dalje iz perspektive hrvatskih interesa zagovarao cjelevitost BiH, smatrajući da podjela ide samo u prilog srpskih interesima.[10]

Nasuprot tom podatku o političkim promišljanjima, malobrojni pokazatelji iz literature ukazuju da se Mandić u međuratu posve usredotočio na odvjetničku praksu koju je očito uspješno obavljao, o čemu svjedoče kasnije ocjene da je bio „imućan advokat“. Prema nekim podatcima obnašao je i dužnost predsjednika Advokatske komore sa sjedištem u Sarajevu. U dijelu poratnog Zapisnika s Mandićeva saslušanja, koji se odnosi na međuratno razdoblje, nalazi se jedino podatak o vođenju samostalnog odvjetničkog ureda u Sarajevu. Za razliku od saslušanju **dr. Mile Budaka** i nekih kasnijih primjera, u kojemu optuženik govori o svojim iskustvima i u vremenu do uspostave NDH, takvog spominjanja jedne životne etape kod Mandića nema.

Teško je ulaziti zašto je tomu tako, jer su komunističke vlasti očito ostavile iza sebe samo dio službene dokumentacije i ne može se pouzdano rekonstruirati tijek saslušanja i suđenja. Sadržaje zapisnika diktirali su partijski istražitelji koje u Mandićevu slučaju nisu zanimale pojedinsti iz njegove bogate profesionalne prošlosti, izuzevši razdoblje predsjedanja hrvatskom državnom vladom. Drugim riječima, sve ono što im se činilo da nije koristivo za optužnicu nije bilo predmetom njihova zanimanja. Kako Mandić u međuratu nije bio pripadnik ustaškog pokreta, niti je bio u nekoj vezi s njegovim emigrantskim ili domovinskim dijelom, istražitelji su jednostavno prešli preko njegove životne etape do dolaska

na čelo hrvatske državne vlade. Izuzetak je jedino bio opis imovine koju je Mandić posjedovao iz vremena prije Drugoga svjetskog rata.

Na ovome mjestu nije na odmet spomenuti i činjenicu da je njegov dvije godine mlađi brat **Mihovil Mandić** (umro 1948.) bio istodobno u naponu svoje profesionalne djelatnosti. Naime, on se kao povjesničar i arheolog s diplomom bečkog sveučilišta uspješno bavio istraživanjem bosanske i hercegovačke povijesti.[11] Do 1918. bio je gimnazijski profesor u Banjoj Luci i Sarajevu, a zatim je ostatak svoje bogate karijere proveo kao kustos i ravnatelj u Zemaljskom muzeju u Sarajevu.[12] Istodobno je dosta pisao o starijoj i novijoj bosansko-hercegovačkoj povijesti. Svi ti podatci ukazuju na ugled i značenje obitelji Mandić kao jedne od istaknutijih perjanica građanskog sloja među sarajevskim Hrvatima.

Za vrijeme Drugoga svjetskog rata Mandić se postupno počeo vraćati u politički život. Poglavnik ga je 9. rujna 1942. imenovao državnim tajnikom (u mirovini). U listopadu iste godine sudjelovao je u osnivanju Hrvatskog kluba u Sarajevu kojemu je bio i predsjednikom. Službene vijesti govorile su da do tada u Sarajevu nije bilo nijednog „kulturnog i narodnog središta koje bi pribralo i ujedinilo sve pozitivne snage hrvatskog građanstva i upravilo ih prema zajedničkim idealnim ciljevima.“[13]

Nastavno na tu obavijest može se uočiti da je još na samome početku NDH u redovima hrvatskih nacionalista bila jasna svijest o vlastitim slabostima zbog njihova do tada podređenog položaja. Tako je jednom prigodom naglašeno da je osnatak hrvatske države „zatekao Sarajevo i okolicu nepripremnim.“[14] Stoga su prvo uspostavljene veze s pojedinim ustaškim prvcima koji su bili u Zagrebu, a kasnije je uz ustrojavanje državnih ustanova pokrenut poslije više od godinu dana od uspostave NDH i Hrvatski klub, sa sjedištem u mjesnome Hrvatskom državnom kazalištu, kao okupljalište istaknutijih ljudi iz javnog života sa zadaćom da u Sarajevu omogući redoviti razvitak jedne kulturne ustanove s višestrukim društvenim aktivnostima.

Vrijedan pozornosti je Mandićev govor s prve glavne skupštine Hrvatskog kluba. U njemu izdvajamo sljedeći dio koji do-

nosi programatski opis Kluba: „Pita se, možda, netko, zašto nam je trebalo u ovim težkim vremenima oživljavati Hrvatski klub, kada nam je do zabave i razonode prilično malo stalo. Ali baš zato smo ga i uveli u život, jer nam je u ovim vremenima do prieke potrebe. Oživjeli smo ga zato, da se imaju gdje sastajati hrvatski intelektualci i svi ostali hrvatski građani, pa izmjenjivati misli i pročišćavati pojmove. Naime, vama je gospodo, poznato, da mi danas imamo tri glavna problema, a to su: problem prehrane, obranbeni problem, te problem smirivanja duhova. Za prva dva problema ima se tko brinuti, ali je treći problem i naš zadatak. Za njegovo rješenje treba što uži kontakt svih naših ljudi; intelektualaca, predstavnika vlasti, ustašta, domobranstva, kao i onih malih i sitnih ljudi iz naroda, koji će zajedničkim snagama, voljom, savjetom i dogovorom stvoriti onu toliko potrebnu osobnu promičbu i suzbijati sve ono, što ne valja, ili što neprijatelj pokušava među nas baciti. Smirivanje duhova i suzbijanje defetizma, to je, uz ostalo, svrha našeg kluba.“[15]

Prvi je dojam da je Mandić govorio put nekadašnjih poticatelja Ilirske čitaonica koji su u nepovoljnim trenutcima postali ishodište okupljaliste zagovornika Hrvatskoga narodnog preporoda, što je samo bio podsjetnik na težinu situacije koja je u ratnim okolnostima poprimila znatno teže oblike narušenih odnosa. Upada u oči govornikova težnja za širim okupljanjem kao pretpostavke za učinkovitim djelovanjem koju je pratio poziv za izbjegavanjem općeg društvenog nereda. Poziv za „male i sitne ljude iz naroda“ podsjećao je na njegove rane političke akcije, kad je s uspjehom upravo u tim slojevima stvarao okosnicu nekadašnjeg HNZ-a.

Komentator tog govora (prepostavljam da je prema inicijalima riječ o **dr. Dragutinu Kamberu**) smatrao je pak da Hrvatski klub treba ipak imati ambicioziju ulogu od „smirivanja duhova“, što nas pak upućuje da je Mandić realno sagledao osjetljivost brojnih problema koji su se javljali u životu ratnog Sarajeva pa i čitave Bosne i Hercegovine. U tom je smislu zagovarao okupljanje snaga koje bi zajednički pokušale poraditi na stabilizaciji uspostavljene hrvatske države. Tako gledište podrazumijevalo je suradnju i

Mandićev suradnik iz HNZ-a, tuzlanski odvjetnik dr. Ivo Pilar kao vojnik 1917.

s ustaškim pokretom i Mandić će do dolaska na mjesto prvog čovjeka hrvatske državne vlade lojalno surađivati s režimom, ali će isto tako i sa svoga državničkog položaja nastojati proširiti osnovu za vođenje djelotvorne politike u skladu s postojećim poredkom.[16]

To nije ostalo nezapaženo ni kod dijela **Pavelićevih** protivnika koji su se tada nalazili na strani emigrantske jugo-vlade. Tako je **dr. Juraj Krnjević** u govoru održanom na londonskom radiju u studenom 1942. (dakle, vremenski podudarno s osnivanjem Hrvatskog kluba u Sarajevu) kazao da poglavljenik ne uživa potporu hrvatskog naroda i tom prigodom naveo da se režim „temelji /.../ samo na **Vilku Begiću, Nikoli Mandiću, Janku Tortiću, dr. Šolcu** i sličnima.“[17]

Mandić je 2. rujna 1943. imenovan predsjednikom vlade NDH i na tom će položaju, unatoč rekonstrukcijama vlade, ostati do kraja rata. Prema pojedinim izvorima, koji po svom nastanku datiraju iz poslijeratnog razdoblja i nastali su u emigraciji, Mandić je postavljen na čelo vlade na prijedlog ministra unutarnjih poslova **dr. Andrije Artukovića**.[18] Naime, on je u razgovoru s Pavelićem obaviješten o mogućnosti da kao istaknuti i iskusni ustaški prvak preuzme predsjedništvo vlade. No, Artuković je nasuprot tomu prijedlogu zagovarao izbor Mandića

ča s kojim se konačno suglasio i poglavnik.

Da su u tome izboru imali ulogu dodatašnja Mandićeva bogata pravnička karijera, političko iskustvo, međunarodna prepoznatljivost pa i njegovo bosansko hrvatstvo koje ne treba izgubiti iz vida zbog važnosti BiH za koncepciju tadašnje hrvatske državnosti, čini se vrlo izvjesnim. Tomu u prilog ide i Mandićev odnos prema bosanskim muslimanima kod kojih je uživao ugled tradicionalnog i koreknog suradnika. Uz to valja ponovo podvući činjenicu da Mandić nije bio pripadnik ustaškog pokreta. Zbog toga se moglo zaključiti da je njegov izbor označavao okretanje novog lista u povlačenju pojedinih poteza državnog vrha. Tu se prije svega mislilo na pokušaje stvaranja šireg nacionalnog bloka, koji je podrazumijevao sporazumijevanje s predstvincima Hrvatske seljačke stranke (HSS) na načelu održivosti NDH i pod dalnjim vodstvom ustaškog pokreta.

Mandićev izbor poklapa se i s pokušajima državnog vodstva na čelu s Pavelićem da za suradnju pridobiju HSS odnosno s razgovorima koje je ministar **dr. Mladen Lorković** održavao s **ing. Augustom Košutićem** radi postizanja nekog oblika šire koalicije („nadstranačke vlade“), kojom bi se očuvala hrvatska državna samostalnost, spriječio prodor komunizma i održalo savezništvo s Njemačkom.[19] Mandić se na određeni način uključio u te razgovore, pokušavajući bez uspjeha pridobiti HSS.

Čini se ipak važnim naglasiti koordinate kojih se držao u javnosti. Ako se prate njegovi nastupi s položaja predsjednika vlade, onda je uočljivo zagovaranje autoritativnog tipa države pri čemu se izražava neupitna lojalnost poglavniku, a ustaški pokret se označuje kao najzaslužnija organizacija za uspostavu hrvatske države. O tome neprijeporno govore novogodišnja čestitka poglavniku u siječnju 1944. koju je pročitao u ime vlade tijekom svečane audijencije, javni istupi prigodom turneje po srednjoj Bosni u travnju 1944. i drugi govor u povodu različitih prigoda.

Dakako, pri analizima svakako treba početi od vremena Mandićeva odabira, kada uslijed savezničkog iskrcavanja na apeninski poluotok dolazi do kapitulacije Italije (8. rujna, dakle neposredno nakon

Mandićeva imenovanja). Krajem rujna hrvatska vlada donosi zaključke o prekidu diplomatskih odnosa s kraljevskom vladom maršala **Badoglia** i o upravi u oslobođenim krajevima na Jadranu. Time su stvoreni dodatni izazovi u pogledu povlačenja novih granica prema jadranskom susjedu koji su nastupili poništenjem Rimskih ugovora kao i redefiniranju odnosa prema Njemačkoj.

U listopadu 1943. bili su poglavnikovom odredbom razriješeni svi ministri, izuzevši predsjednika vlade Mandića. U novosastavljenoj vladi, koju je Poglavnik potvrđio 12. X. na Mandićev prijedlog, pojavio se veći broj imena bez iskustva u dotadašnjim vladama. Među njima su bili sarajevski odvjetnik **dr. Savo Besarović**, novi ministar oružanih snaga **Friedrich (Miroslav) Navratil** koji se rodio u Sarajevu i dio bivših pripadnika HSS-a (**dr. Stjepan Hefer** – ministar seljačkog gospodarstva i prehrane, **Živan Kuveždić** – državni ministar, **dr. Josip Cabas** – ministar obrta, veleobrta i trgovine, **Janko Tortić** – ministar zdravstva i udružbe, **dr. Dragutin Toth** – ministar državne riznice).[20]

Historiografija se nije potanko bavila Mandićevim vladama. Drugim riječima, najviše je pozornosti posvećeno visokoj politici, što i nije posve neopravdano s obzirom da nije sačuvan arhiv Predsjedništva vlade. U tom je smislu najviše zanimanja među povjesničarima izazvao Mandićev službeni posjet **Hitleru** u dvoru Klessheim kod Salzburga. Do susreta je došlo 1. ožujka 1944 i on je u historiografiji na više mesta problematiziran.[21]

Mandić je otputovalo u pratinji ministra vanjskih poslova **Stjepo Perića** i glavnog ravnatelja za promidžbu **Matije Kovacića**. Prigodom razgovora nastojao je njemačkoj strani potvrditi da je u NDH došlo do „stabilizacije prilika i smirenja“ te je predložio da se „formira vlastita njemačka komanda za NDH sa sjedištem u Zagrebu“ s očitom namjerom da se poboljša hrvatski položaj u geopolitičkoj strategiji njemačke vanjske politike u jugoistoku Europe. Zatražio je i razoružanje četničkih postrojbi na području NDH koje je njemačka strana koristila za protukomunističku borbu, kao i nadzor nad disciplinom kozačkih postrojbi. Prema dostupnim izvorima nije uslišan onaj dio molbi koji bi snažnije ojačao

hrvatske oružane snage. S druge strane, Hitler je dao do znanja da Nijemci nemaju političke ambicije na Balkanu i da bi želio konsolidiranu NDH, što je mogla biti aluzija na dotadašnju politiku talijanskih fašista koji su svojim potezima upravo pri-donosili destabilizaciji i hrvatske države i ustaškog režima. Sadržaj razgovora potvrđio je Mandićeva stajališta koja je već

Mandićeva brošura iz 1922. godine

iznio u hrvatskoj javnosti u pogledu suzbijanja komunizma, ujedno mu izazavši zadovoljstvo njemačkom odlukom o razoružavanju četnika.

Drugi važan događaj bila je višednevna turneja po dijelu Bosne. Mandić je u travnju službeno posjetio Sarajevo i više mesta u Velikoj župi Lašva-Glaž. U Sarajevu je, između ostalih, primio muslimansko izaslanstvo koje je sastavilo i predalo predsjedniku vlade *Promemoriju* u kojoj su izrazili nezadovoljstvo s muslimanskim položajem u NDH i uopće dovodili u sumnju ne samo ispravnost državne politike prema BiH, nego i očitovali izvješnju dvoličnost.[22] Susret je govorio i o unutarmuslimanskom sukobu koji je zrcadio odmicanje od politike potpredsjednika vlade **dr. Džaferbega Kulenovića**. Neki autori smatraju da je *Promemorija* bila odraz težnji prema bosanskoj autonomiji, a Mandić je bio najpogodnija osoba da primiri takva stremljenja.[23] Budući da u

kasnijem, jednogodišnjem razdoblju do sloma NDH-a nije došlo do otvorenog jaza između bosansko-hercegovačkih muslimana (ne uzimajući one koji su se povezali s partizanskim pokretom) s hrvatskom vladom, može se zaključiti da je Mandićeva politika u pogledu BiH imala povoljne učinke.

Kasnije je vlada rekonstruirana 30. kolovoza 1944. na dan smjenjivanja ministara **dr. Mladena Lorkovića** i **Ante Vokića**. Novi je sastav službeno odobren na „prijedlog predsjednika hrvatske državne vlade“. Na mjesto razriješenih ministara došli su **dr. Mate Frković** i **dr. Jozo Dumandžić**. Pri kraju rata ostao je zabilježen neuspješan pokušaj stupanja vlade u komunikaciji s britanskom stranom. Mandić je sudjelovao u sastavljanju *Memorandum* koji je bio 4. svibnja 1945. upućen britanskom feldmaršalu **Haroldu Alexanderu**.[24]

U tom dokumentu se ponajprije očituje težnja za očuvanjem hrvatske državne nezavisnosti i samim time traži način izbjegavanja obnove Jugoslavije koja bi uz to bila pod komunističkim diktatom. Zbog okolnosti u kojima je nastao, *Memorandum* je neka vrsta posljednje obrane pred licem dijela pobjedničkih Saveznika. Njime se nastojalo pokazati da je NDH nastala u skladu s voljom hrvatskog naroda, da ona nije bila puki satelit nego zajednica sa „svim atributim moderne države“ i da je tijekom svjetskog sukoba vodila „narodni obrambeni rat“. Tako se zapravo zahtijevalo da se o hrvatskoj sudbinu ne bi trebalo odlučivati bez samih Hrvata. Iznošenje takvih argumenata, koji su u dobroj mjeri počivali na skretanju vjernosti zapadnim silama i molbi da one svojom intervencijom potisnu sve očitiji prodror komunizma prema srednjoj i južnoj Europi, nije naišlo na britanski odgovor, tako da je bila riječ o jalovom i zakašnjelom pokušaju izbjegavanja povjesnog sloma.

Mandićev autorski prilog u *Memorandumu* čini se osobito vidljivim u tvrdnji da za vrijeme rata Hrvatska nije pružala sliku siromašne države, što je trebala čitati kao zaslugu vlade. Konačno, neobično precizno zvučila je jedna rečenica koja se mogla primijeniti upravo na skorašnju Mandićevu sudbinu: „Komunisti žele vidjeti u svakom pojedinom hrvatskom nacionalističkom konzervativcu, bez obzira na nje-

Uz poglavnika Pavelića na otvorenju zagrebačke džamije 1944.

govu stranačku orijentaciju, 'fašistu' i 'ratnog zločinca' koji je skroz na skroz rđav i ne zaslužuje pažnju Saveznika.“[25] Kao da je njome predviđao vlastiti primjer potratne subbine i optužnice koju su protiv njega podigle komunističke vlasti.

(nastaviti će se)

Bilješke:

- [1] Luka ĐAKOVIĆ, *Političke organizacije bosanskohercegovačkih katolika Hrvata*, Globus, Zagreb, 1985., str. 297-299.
- [2] Rudolf KISZLING, *Die Kroaten. Der Schicksalsweg eines Südslawenvolkes*, Böhlaus, Graz-Köln, 1956., str. 83.
- [3] Usp. prijevod Mandićeva izvješća o „postojanju jedne nacionalističko-revolucionarne organizacije u Sarajevu“ od 9. srpnja 1914. koji je objavljen u: *Mlada Bosna. Pisma i prilizi*, prir. Vojislav Bogićević, Svetlost, Sarajevo, 1954., str. 395-397. i Đorđe MIKIĆ, *Austro-ugarska ratna politika u Bosni i Hercegovini 1914-1918.*, Nezavisni univerzitet Banjaluka, Banja Luka, 2011., str. 224.
- [4] Hamdija KAPIDIĆ, *Bosna i Hercegovina u vrijeme austro-ugarske vladavine*, Svetlost, Sarajevo, 1968., 220.
- [5] Politički životopis predsjednika vlade Dra Nikole Mandića, *Hrvatski narod*, Zagreb, 3. IX. 1943., br. 824, str. 1. i Dr. Nikola Mandić – predsjednik vlade, *Osvit*, Sarajevo, 5. IX. 1943., br. 79, str. 1.
- [6] Više o tome u članku Zlatka MATIJEVIĆA, „Stranačko-politički život bosansko-hercegovačkih Hrvata u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenca (1919.-1929.)“, *Ivan Šarić vrhbosanski nadbiskup*. Zbornik radova znanstvenoga skupa o dr. Ivanu Šariću održanog 19. siječnja 2002. u Sarajevu, pr. Pavo Jurišić, Vrhbosanska katolička teologija, Sarajevo, 2007., str. 21-92.
- [7] Isto kao i u bilješci 9.
- [8] Božidar JANČIKOVIĆ, „Ivo Pilar u svjetlu nepoznatih dokumenata“, *Prinosi za proučavanje života i djela dra Ive Pilara*, sv. 1, ur. S. Lipovčan i Z. Matijević, Zagreb, 2001., 257-258.
- [9] Tomislav JONJIĆ, „Politički pogledi dr. Ive Pilara, 1918.-1933., *Uvijek iznova Srbija – radikalni zaokret ili dosljedni nastavak Pilarove političke misli?*“, *Pilar. Časopis za društvene i humanističke studije*, br. 1(3), 2007., 60.
- [10] Zlatko HASANBEGOVIĆ, *Jugoslavenska muslimanska organizacija 1929.-1941. (u ratu i revoluciji 1941. – 1945.)*, Zagreb, 2012., 83. Riječ je o Pilarovu zapisu koji se nalazi u ostavštini Ante Trumbića u Arhivu HAZU.
- [11] Vidi o njemu iscrpan članak Darka PERIŠE, „Mihovil Mandić kao arheolog“, *Arheološki radovi i rasprave/Acta et dissertationes archaeologicae*, 15/2007., 249-283.
- [12] U svom autobiografskom tekstu „Sam o sebi“ Mile Budak, kao polaznik sarajevske gimnazije, bilježi da mu je njegov profesor M. Mandić pronašao instrukciju od koje je, uz skromnu Napretkovu stipendiju, osigurao smještaj i hranu tijekom boravka u Sarajevu. Kasnije, kad je Budak bio za NDH ministar nastave, M. Mandić je otišao u redovitu mirovinu s mjesta ravnnatelja Zemaljskog muzeja i uglavnom se posvetio pisanju historiografskih radova, a među ostalim bio je i jedan od autora u voluminoznoj *Povijesti hrvatskih zemalja Bosne i Hercegovine* u izdanju HKD Napredak (Sarajevo, 1942.).
- [13] D. K., „Hrvatski klub u Sarajevu“, *Osvit*, Sarajevo, 8. XI. 1942., br. 31, str. 5. Godinu dana kasnije osnovan je u Sarajevu pododbor Mačke hrvatske.
- [14] Dr. Atif HADŽIKADIĆ, „Prva veza Sarajeva sa Zagrebom u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj“, *Osvit*, Sarajevo, 10. IV. 1942., br. 7, str. 11. Hadžikadić piše u tom članku da je bio zajedno s Hakijom Hadžićem, Filipom Premužićem, Božidarom Bralom i Josipom Zubićem član tajnog akcionog odbora Hrvata muslimana i katolika koji je u trenutima stvaranja NDH trebao primiriti prilike u Sarajevu i integrirati ga u sastav nove države. Više o interpretaciji tog članka vidi: Z. HASANBEGOVIĆ, *Jugoslavenska muslimanska organizacija 1929.-1941.*, 739-740.
- [15] D. K., „Hrvatski klub u Sarajevu“, *Osvit*, Sarajevo, 8. XI. 1942., br. 31, str. 5.
- [16] Kao primjer navodimo proslavu Antunova u Sarajevu, kad Mandić prema lokalnom tisku sudjeluje u radu javne ustaške skupštine. Zanimljivo je da nije navedena niti jedna Mandićeva riječ s tog skupa, za razliku od sažetka govoru velikog župana u miru i člana ustaškog pokreta Ismet-bega Gavran Kapetanovića. Vidi: „Proslava Antunova u Sarajevu“, *Osvit*, 20. VI. 1943., br. 68, str. 4.
- [17] Vidi prema: Dinko ŠULJAK, *Tražio sam Radićevu Hrvatsku*, Knjižica Hrvatske revije, Barcelona – München, 1988., str. 292.
- [18] Vjekoslav VRANČIĆ, *Branili smo Državu. Uspomene, osvrty, doživljaji*, knj. II, HB Press, Washington, 2006.2, str. 382.
- [19] Nada KIŠIĆ KOLANOVIĆ, *Mladen Lorković ministar urotnik*, Golden marketing i Hrvatski državni arhiv, Zagreb, 1998., str. 65. U tom se djelu navodi da je Mandić bio spreman odstupiti s mjesta predsjednika vlade radi eventualnog dogоворa s HSS-om.
- [20] Uz njih su u vlasti još bili: potpredsjednik dr. Džafer Kulenović, ministar vanjskih poslova dr. Mile Budak (do 5. XI. 1943, kad na njegovo mjesto dolazi dr. Stjepo Perić), ministar unutarnjih poslova dr. Mladen Lorković, ministar pravosuđa i bogoštovlja dr. Pavao Canki, ministar narodne prosvjete dr. Julije Makanc, ministar šumarstva i rудarstva dr. ing. Josip Balen, ministar prometa Ante Vokić, ministar skrbi za postradale krajeve dr. Mehmed Alabegović, ministar za oslobođene krajeve dr. Edo Bulat, državni prabilježnik dr. Andrija Artuković, ministar postrojnik dr. Lovro Sušić te državni ministri dr. Milovan Žanić i ing. Ivica Frković.
- [21] Najtemeljniji je opis kod Bogdana KRIZMANA, *Ustaše i Treći Reich*, 1, Globus, Zagreb, 1983., str. 308-315. Integralnu bilješku sa sastanka na njemačkom jeziku vidi u: *Aktien zur deutschen auswärtigen Politik 1918-1945*, Serie E, Band VII, str. 472.-477. Prijevod njemačke bilješke vidi u: „Zabeleška o razgovoru između Firera i predsednika vlade NDH Mandića u zamku Kleshajm (Klessheim) 1. marta 1944.“, *Vojnoistorijski glasnik*, br. 3, Beograd, 1980., str. 324-327.
- [22] Najnoviju interpretaciju vidi u: Z. HASANBEGOVIĆ, *Jugoslavenska muslimanska organizacija*, str. 771-772. Uspoređi i gledišta Rasma HUREMA, „Koncepcije nekih muslimanskih građanskih političara o položaju Bosne i Hercegovine u vremenu od sredine 1943. do kraja 1944.“, *Prilozi*, br. 4, Sarajevo, 1968., str. 533-548. i Envera REDŽIĆA, *Muslimansko autonomišta I 13. SS divizija. Autonomija Bosne i Hercegovine I Hitlerov Treći Reich*, Svetlost, Sarajevo, 1987., str. 172-175.
- [23] Nada KIŠIĆ KOLANOVIĆ, *Muslimani i hrvatski nacionalizam 1941.-1945.*, Školska knjiga-Hrv. institut za povijest, 2009., str. 381.
- [24] Sadržaj Memoranduma u hrvatskom prijevodu s engleskog jezika vidi kod: Hrvoje MATKOVIĆ, *Povijest Nezavisne Države Hrvatske*, Naklada P. I. P., Zagreb, 2002. 2, str. 296-303.
- [25] Isto, 300. •

“BEZIMENI” – VLČ. JOSIP KONOPKA, KAPELAN IZ BIJELJINE, U LOGORU KRNDIJA KOD ĐAKOVA, 1945.-1946.

Katolički svećenik **Josip Konopka** (1919.-1988.) jedan je od mnogobrojnih sinova bosanske Posavine koji su nakon Drugoga svjetskog rata, i zbog svojega podrijetla i zbog dužnosti koju su obnašali, prošli niz komunističkih logora i zatvora.

Josip Konopka rođen je u zanatlijskoj obitelji u njemačkoj zemljoradničkoj koloniji Franz Josefsfeld (Petrovopolje / Schönborn / Novo Selo) kod Bijeljine, 20. studenoga 1919. Život mu je bio bogat raznim službama, častima i priznanjima, ali i nevoljama i patnjama. Pučku školu i četiri niža razreda realne gimnazije završio je u Bijeljini, a zatim polazi gimnaziju u nadbiskupskom sjemeništu u Travniku gdje je 1940. položio ispit zrelosti. Bogoslovne nauke učio je u Sarajevu gdje ga je nadbiskup **Ivan Šarić** zaredio za svećenika na Petrovo 1944. Mladu Misu je slavio u Bijeljini gdje je na župi ostao služiti kao kapelan.

Nakon godinu dana 5. svibnja 1945. “narodne vlasti” su ga uhitile. Dostupni životopisi vlč. J. Konopke navode redovito, da je u neposrednom poraću 1945. i 1946. boravio u logorima u Josipovcu kod Osijeka, Valpovu, Velikoj Pisanici kod Bjelovara, Našicama i Staroj Gradiški. U logorima, ne zdvajajući, u svojim je mogućnostima pastorizirao logoraše. Nakon izlaska iz logora imenovan je za kapelana u Tesliću i pomoćnog upravitelja župe Bežlja, 7. svibnja 1946. i tu ostaje do rujna 1947. Poslije toga je bio zatvoren u Zenici, od 20. rujna 1947. do 20. ožujka 1948. Nakon izlaska iz zatvora imenovan je u travnju 1948. župnikom na Uzdolu i tu ostaje godinu dana. S Uzdola odlazi u zatvor u Zenici, od 26. travnja 1949. do 28. listopada 1950. Nakon toga je župnik u Bijeljini, Gradačcu i Čardaku, zatim u Lukavcu od 1963. do 1980. te do kraja života od 1980. do 1988. u župi sv. Josipa u Zenici.

Piše:

Dr. sc. Vladimir GEIGER
Hrvatski institut za povijest, Zagreb

Odlikan je 1984. čašcu papinog kapelana s naslovom monsinjora. Bio je dekan i savjetnik pri Vrhbosanskom ordinarijatu. Obnašao je različite službe i stekao vrlo visok ugled u narodu i među svećenstvom. Prema životopiscima i suvremenicima bio je čovjek dobra i skromna srca, poslušan svojim prepostavljenima i savjestan u obavljanju svojih dužnosti. U svemu je bio skroman, jednostavan i s malim zadovoljan. Kazuju, da je volio sirotinju i da se nikada nije tužio, a i razne titule i časti nisu ga izbacile iz skromne svećeničke kolotečine. Za njega se uistinu može reći da je sagorijevao kao svijeća na oltaru služeći Bogu i bližnjemu. Kako je živio tako je umro, a umro je na oltaru pri završetku sv. Mise, u petak 27. svibnja 1988. Prema osobnoj želji ukopan je u župi Zenica, gdje je i služio.[1]

*

Nijemci bosanske Posavine (Brčko, Bijeljina, Gradačac i Bosanski Šamac), u neposrednom su poraću 1945. uhićeni i internirani najprije u logor Josipovac kod Osijeka i logor Valpovo, odakle su trebali biti prognani u Austriju.[2]

U svibnju 1945., u Josipovcu kod Osijeka i Valpovu osnovani su prvi veliki sabirni centri/logori za hrvatske, posebice slavonske, srijemske, baranjske, ali i bosansko-posavske Nijemce. Prve skupine folksdojčera, internirane su najprije u Josipovcu. Tijekom svibnja 1945. u logor Josipovac internirano je više od 3.000 osoba, uglavnom starijih osoba, žena i djece. Transporti sa folksdojčerima iz logora Josipovac i logora Valpovo, a i drugih logora, upućivani su od početka srpnja 1945. u Austriju. U prepunim stočnim vagonima, bez dovoljno hrane i vode,

većina iscrpljena poboljeva, a neki višednevno putovanje nisu preživjeli.

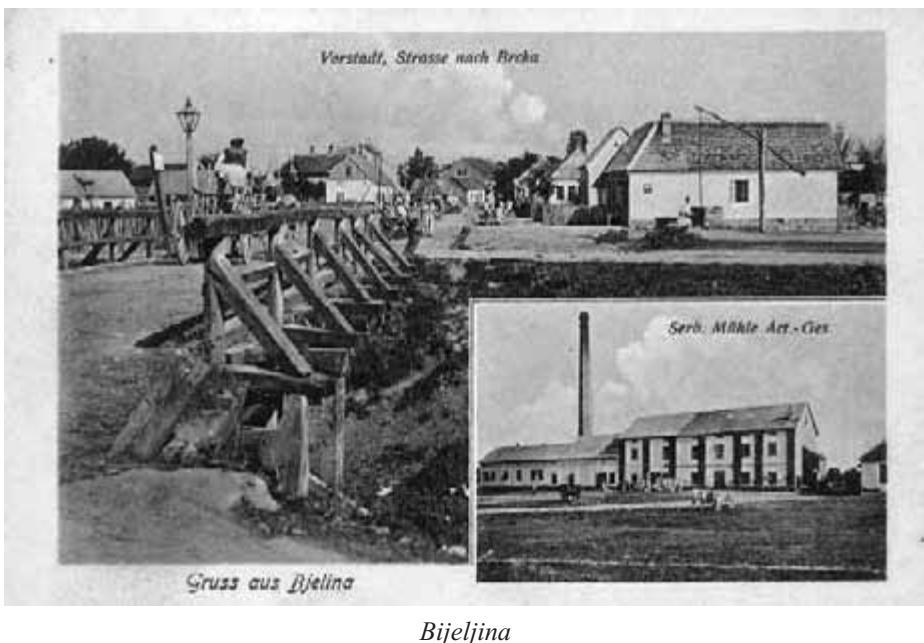
Iz logora Josipovac 8. srpnja 1945. upućen je željeznički transport sa oko 3.000 logoraša. Nakon iscrpljujućeg puta, logoraši su dva dana bili zatvoreni u stočnim vagonima u Leibnitzu u Austrija, a zatim ih je oružana pratnja istjerala i ostavila. Logor Josipovac je raspušten 10. srpnja 1945., a manji broj logoraša koji je preostao, prebačen je u logor Valpovo. Zatim je

vlč. Josip Konopka

stočnim vagonima, 22. srpnja 1945. iz logora Valpova prema Austriji upućeno još 1.800 osoba. Međutim, kako su britanske okupacijske vlasti u Austriji odbile privatiti ih, transport se morao vratiti s granice, a nakon nekoliko dana besciljnog kretanja, završio je u Velikoj Pisanici kod Bjelovara. Isto se tijekom srpnja 1945. dogodilo i sa još dva transporta.

Nakon kraćeg zadržavanja folksdojčera u Velikoj Pisanici, od početka, a zaključno s 10. kolovoza 1945., krenuli su transporti prema logorima za folksdojčere na istoku Hrvatske, logor Šipovac kod Našica, logor Krndija kod Đakova i logor Val-

Bijeljina

povo. To je značilo i nastavak stradanja slavonskih, srijemskih, baranjskih i bosansko-posavskih Nijemaca koji su bili u tim transportima.[3]

Zivotopisi vlč. J. Konopke ne spominju njegov boravak u logoru Krndiji kod Đakova, iako je prema svemu sudeći najduže logoraško vrijeme tijekom 1945. i 1946. proveo upravo u Krndiji.

Mladog svećenika vlč. Josipa Konopku spominju u svojim sjećanjima internirci logora Krndija, **Franjo Kifer** i **Jelena (Jelka) Kurtnaker** te suvremenici događaja, **Andrija Kocur** i **vlč. Petar Markovac**, a i dokumenti.[4]

Franjo Kifer (1936.) iz Treštanovaca kod Požege, koji je kao dijete boravio 1945./1946. u logoru Krndija, u sjećanjima na logoraške dane navodi: "To je selo bilo prazno, dobro ograđeno žicom i pripunjeno za pravi pravcati logor. Dvije velike osmatračnice, jedna gdje je nekad bilo kino, a druga gdje se ide u groblje. Poostavljeni smo na ulicama. Srednja ulica je bila logor kad smo mi došli. Po kućama smo spavali na slami. U sobama nas je bilo oko 40 – 50 ljudi, koliko može stati. U početku ložili smo tarabe i stare šupe dok je bilo. U toj sobi gdje smo mi spavali, umro je jedan župnik, svećenik iz Bijeljine. Svako jutro me vodio na misu u Krndiji i ja sam ministirirao." [5] F. Kifer očito, iako ga ne imenuje, spominje i vlč. J. Konopku, a netočan navod o smrti nekog svećenika iz Bijeljine razumljiv je

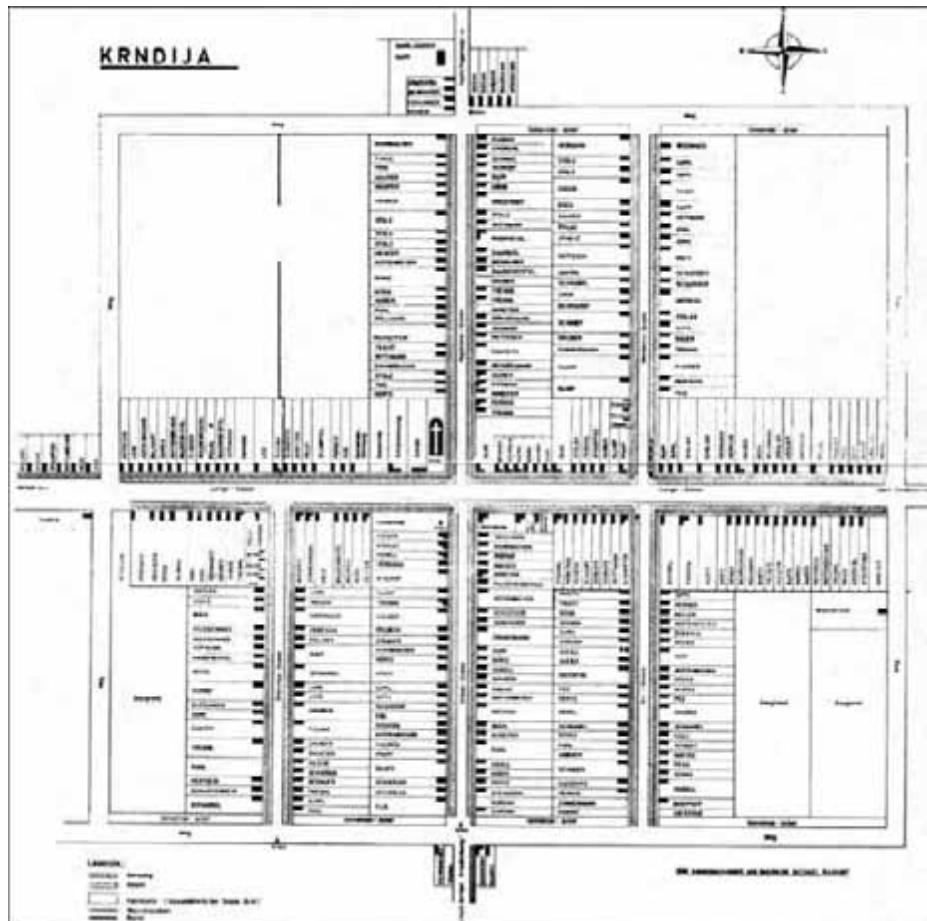
s obzirom na njegovu dob u vrijeme internacije u logoru Krndiji. Moguće, da je vrijeme koje F. Kifer navodi kao vrijeme smrti nekog svećenika iz Bijeljine i vrijeme odlaska vlč. J. Konopke iz logora

Krndije, najvjerojatnije u logor/zatvor Stara Gradiška.

Ne isticati se, biti samozatajan, bila je osobnost vlč. J. Konopke, ali to je nalagalo i iskustvo koje je prošao u ljeto 1945. od uhićenja u Bijeljini i tijekom interniranja u logorima Josipovac kod Osijeka, Valpovo, Velika Pisanica kod Bjelovara i Šipovac kod Našica, koji su prethodili logoru Krndija.

Prema iskazima interniraca, posebno težak i ponižavajući položaj zatočenih katoličkih svećenika, među kojima se nalazio i vlč. J. Konopka, bio je u logoru Velika Pisanica, gdje su ih zatvarali u nastambe za svinje.[6] Internirac, katolički svećenik **vlč. Peter Fischer** (1912.) iz Dalja, u iskazu navodi da je 10 katoličkih svećenika u logoru Velika Pisanica bilo zatvoreno u svinjac.[7]

U početku 1945. logoraše u Krndiji su pokapali uz prisutnost rkt. svećenika. Prema sjećanju Andrije Kocura iz Josipovca Punitovačkog, Krndiji susjednoga sela: "Na logoraškom groblju su bili samo

Plan njemačkog sela Krndije kod Đakova, koje je u poraću 1945.-1946. pretvoreno u sabirni i radni logor

drvani križevi ... U početku je logoraše sahranjivao vlč. Josip Konopka. U Krndiju je doveden iz Bijeljine, kada je pušten iz logora otišao je u Bijeljinu, gdje je i umro. Onda su kad je logor raspunišen, neki otišli dalje, neki pušteni. Nijemci koji su kasnije dolazili ovdje tražili su smrtovnice, te su neki naknadno upisani uz svjedočke, bivši logoraši, za nekoliko je svjedočio i Konopka. Ja sam ih upisivao, bio sam matičar.”[8]

Da je umrle u logoru Krndija sahranjivao vlč. J. Konopka potvrđuje za kolovoz, rujan i listopad 1945. i Matična knjiga umrlih rkt. župe Punitovci, u koju su upisivani i logoraši iz Krndije.[9] Ujedno, ovo je i razdoblje u kojem boravak vlč. J. Konopke u logoru Krndija možemo i dokumentirati. Naime, u Matičnoj knjizi umrlih rkt. župe Punitovci internirci logora Krndija upisivani su od kolovoza do listopada 1945. godine. Umrli u logoru Krndiji u početku su 1945. bilježeni u rkt. župnom uredu Punitovci prema podatcima koje su dobivali od samih logoraša.[10] No popis je nepotpun i poimenično navodi 58 uglavnom starijih osoba, žena i djece.[11] Naime, punitovačkom župniku **vlč. Josipu Haubrichu** vlasti su, navodno, zabranile popisivanja žrtava logora Krndija.[12] Neki umrli u logoru Krndiji upisani su kasnije, uz potvrde o smrti Komande logora Krndija ili, pak, svjedočke bivše internirce, na zahtjev rodbine u Maticu umrlih župe/općine Punitovci.[13]

Kako je vlč. J. Konopka bio svjedok o smrti interniraca u logoru Krndiji za naknadni upis u Matičnu knjigu umrlih, očito je u Krndiji boravio i dalje, vjerojatno i do ukidanja logora početkom svibnja 1946. Vrijeme boravka vlč. J. Konopke u logoru/kaznionici Stara Gradiška nije poznato, no uglavnom su skupine interniraca, mlađih muškaraca, iz transporta upućenih iz logora Josipovac kod Osijeka i logora Valpovo odnosno logora Velika Pisanica kod Bjelovara kratkotrajno u ljeto 1945. boravili u Staroj Gradiški na fizičkim radovima. Postoji i mogućnost, da je vlč. J. Konopka, kao i neki drugi internirci iz logora Josipovac, Valpovo, Velika Pisanica, Krndija i drugih, uspio dokazati da nije Nijemac odnosno Austrijanac te je iz-

Matica umrvčih.												
Broj red činjenice činjenice činjenice	Ime, prezime i stalik	Ime, prezime stalik + dželja i broj	Mjesto rodj.	Mjesto umr.	Vjek	Etna skupini	Raspoloživo	Za prihvjet	Građa i činjenice činjenice	Ime, prezime i stalik osobe, koju ga je sačinio	činjenice	
1945. rujna 24.	Leopold Selthofner	Ludwig Leopold Selthofner	Njemačka Selthofner	24. 6. 1945.	—	—	—	—	—	Josip Konopka prihvjet	—	—
1945. rujna 24.	Barbara Selthofner	Julia Barbara Selthofner	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1945. rujna 26.	Edelbert Repre	Feliciana & Wilmundus Repre	—	—	689	—	—	—	—	—	—	—
1945. rujna 29.	Liza Lisel A. Lisel	Edelbert Lisel Liza Lisel	—	—	809	—	809	—	—	—	—	—

Matična knjiga umrlih župe Punitovci [logor Krndija]

dvojen i kao novim vlastima nepočudan prebačen u Staru Gradišku.

Poslijeratni župnik u Punitovcima, od 1951., rkt. župnik koji pripada i Krndija, vlč. Petar Markovac (1913.), navodi, da je u logoru Krndiji bio i vlč. Josip Konopka, “mladi tek zaređeni svećenik iz Bijeljine”.[14]

Najopširniji, pak, spomen vlč. J. Konopke u logoru Krndija sjećanja su na logor Krndiju internirke Jelene (Jelke) Kurtnaker (1909.) iz Požege: “U tom mom odjelu jedne noći jedna mlada žena je rodila. Jedna baka je pomogla u porodu. To dijete je bilo užasno slabo. Dan - dva pred Veliku Gospu (bila je nedjelja) krstili smo dijete u crkvi. Dijete je kršteno imenom Marija. Prvi ili drugi dan nakon Gospe, Marija je umrla. [...] Bio je u logoru i jedan mladi svećenik. Da je svećenik to smo tek kasnije saznali, u logoru. Nitko mu nije znao ime. Zvali smo ga Bezimeni. [...] Kad sam došla kući u Požegu nisam dugo, dugo nikome govorila o logoru. Svoje dane u logoru Krndiji opisala sam u pripovijetkama 'Gorka sjećanja', odnosno 'Logoraški zapisi' i 'Bezimeni'. Logor Krndiju ne imenujem, ali sjećanja su o Krndiji.”[15]

Novorođenče koje je včl. J. Konopka krstio u ruševinama crkve Našašća Svetoga Križa u Krndiji, očito je Marija

Selthofner, kćerka Ivana Selthofnera i Barbare Selthofner rođ. Poss iz Đakova, rođena 19. rujna 1945. u logoru Krndija, gdje je i umrla u dobi od 14 dana 30. rujna 1945. Prema Matičnoj knjizi umrlih rkt. župe Punitovci, vlč. J. Konopka ju je 1. listopada 1945. i sahranio na logoraškom groblju u Krndiji.[16]

Krštenje u logoru Krndiji tek rođene djevojčice, u ruševinama mjesne crkve Našašća Svetoga Križa, koje je obavio neimenovan mladi svećenik (vlč. J. Konopka) opisala je J. Kurtnaker u pripovijetki “Bezimeni”.[17]

Jelena Kurtnaker

BEZIMENI

Rezao je kruh na školskim klupama, kraj porušene škole, u tanke kriške, a zatim ga dijelio. Promatrala sam iz prikraka kako nespretno reže, kao da namjerno rezucka, da bi što više mrvica otpalo. Kruh je bio još topao, od kukuruznog brašna i mekinja; da, bio je dobar, vrlo dobar!

Bio je to mladi čovjek, visok, mršav, bujne tamne kose, tužna pogleda, ali uvijek s toplim smiješkom na usnama. Iz cijele njegove osobe zračio je mir. Nosio je svijetu košulju, crne hlače i kožne pa-

puće na bosim nogama. Činilo se kao da je taj čas ustao i na brzinu obukao ono što mu je bilo na dohvrat ruke. Ajutra su znala biti svježa. Primjetila sam da dršće.

Ljudi bi pričali o njemu: "Onaj rezač kruha", "Onaj koji reže i dijeli kruh", a djeca su govorila o "Dobrom striki". Sustanari moje štale zvali su ga "BEZIME-NI".

Kad bi Bezimeni izrezao kruh, brojio bi kriške i slagao na hrpe da bi dioba bila što brža, jer je narod morao na posao. Djeca nisu odlazila. Škroto su čupkala svoj kruh da bi što dulje trajao, a pogled im je bio kao prikovan na klupe gdje se rezao kruh i na dragom "Striki".

Nakon diobe Bezimeni je skupljao mrvice, a djeca su bila sve glasnija i nestrpljiva.

- Djeco, molim vas, ne vičite, strpite se! Ta vi dobro znadete, da će svaki od vas dobiti barem stotinu mrvice, a to nije malo. Gledajte, ovdje su čitava brda od mrvice! Pokušajte brojiti do sto. Stanite lijepo pokraj zida, spojite dlanove, okrenite ih prema nebu, da što više u njih

stane. Osobito vi s malim, tako malim ručicama!

Djeca su poslušala, samo tu i tamo prošaptalo bi koje dijete: "Striko, molim meni, još sam jako gladan."

Činilo mi se da na klupama nije ostala ni jedna mrvica. Djeca su oprezni lizala svoje musave ručice, ...ni na njima nije ostao trag kruha.

Ali jednog jutra Bezimenog više nije bilo. Na njegovom mjestu rezao je kruh stariji čovjek. Rezao je vješto, a kada je sve podijelio, na klupi je ostala jedva koja mrvica, što je sam pojeo.

Djeca su razočarano gledala u toga striku, koji nema za njih mrvice. Što znadu djeca, ta i taj striko je bio gladan...

Jedne noći u našoj staji rodilo se dijete, sićušna djevojčica. Nitko nije čuo ni vapaj majke ni plač djeteta. Tek u zoru javila je starica, koja je imala ležaj do mlade majke. Molila nas je da skinemo sa sebe što nam nije baš potrebno, da povije dijete.

Dijete je cičalo kao ranjena ptičica. Nosali smo ga naizmjence prije i poslije

rada. Tada bi na čas zaspalo, a onda opet plakalo.

- Gladno je moje dijete. Davala sam mu prsa, mučila se i baka sa mnom da prihvati. Konačno je primilo, ali ni kapi mljeka nema u mojim grudima! – Pa odakle da ima – javila se majka dvoje djece – pa ti si kost i koža, jadna majko!

Svi smo bili žalosni, nismo znali što da radimo s bebom. Od ljekovitog trnja, što je raslo uz žicu, skuhali smo čaj. Baka je namakala prst i kapala u mala ustašca. Dijete se nagutalo te smeđe nezaslađene tekućine i opet na kratko zaspalo. Treći dan tako je oslabilo da više nije davalo glasa od sebe.

- Treba dijete krstiti – veli baka.

- Da – rekoslmo.

- Bar da imamo svećenika, da bar možemo u crkvu – jadale su naše žene.

Bila je subota, tri dana uoči Velike Gospe. Naša baka, unatoč svojih godina, bila je svježa, ali uvijek dobre volje i pripravna za pomoć. Predvečer je nestala, nikome nije rekla kamo ide. Bojali smo se za nju, no ona se je vratila vrlo umorna i zadovoljna.

Logoraško groblje u Krndiji kod Đakova

- Sve sam organizirala, sutra ćemo krstiti dijete i to u crkvi. Može se u nju s malo muke, glavni oltar je ostao čitav. Bit će divno, vidjet ćete! Sutra ide cijela uprava u lov, ostaje u selu samo par čuvara, dakle možemo slobodno ići. Dvije po dvije odlazite, da ne bude napadno, sve ostalo saznat ćete u crkvi, a sada ništa ne pitajte.

Sutradan sve je išlo po bakinom planu. Osim mlade, vrlo slabe majke našega djeteta i nekoliko nemoćnih žena, svi smo otisli u crkvu. Baka je nosila dijete i cijelim putem mu je milo šaputala.

Posjedali smo u klupe pune otpadaka crnjepova i žbuke. Jedva da bi nas što smetalo, ta i našoj odjeći više ništa nije moglo nauditi.

Na oltaru je već stajala limenka od konzerve s vodom i komadić svijeće sa šibicama. Tiho smo molili i čekali što ima slijediti.

- Hvaljen Isus i Marija, drage sestre, evo me, došao sam na vaš poziv da krstim vaše dijete!

Podizali smo glave ne vjerujući svojim očima. Pred oltarom je stajao naš dragi Bezimeni! Čas šutnje, a onda radosni poklici. Sada smo shvatili zašto je taj mlađi čovjek tako snažno djelovao na nas iako nismo niti jedne riječi s njim progovorili dok je još dijelio kruh. Njegov blagi smiješak ulijevao nam je nade.

Sve je bilo isto na njemu kao što smo ga vidjeli dok je bio s nama, samo je košulja bila poderana, hlače otrcane, a iz papuča virili su prsti.

- Gle, rekao je kao u čudu, pa mi smo bogati, imamo sve što je potrebno za sveti čin!

Baka je s djetetom prišla oltaru: Evo – veli – svi ćemo kumovati, jer to dijete pripada nama svima!

Srdačno se nasmijao.

- Naravno – reče – a koje ste ime odabrali?

- Marija – povikasmo u jedan glas.

Čini mi se kao da je i kamen s nama zaplakao kad je Bezimeni izgovarao riječi: "Marija, ja te krstim u ime Oca i Sina i Duha Svetoga!"

Izvršen je čitav obred krštenja kao da smo u rasvijetljenoj crkvi pod sv. Misom

sa svećenicima u sjajnoj crkvenoj odjeći, s djetetom u svili i čipkama. A naše djetešce rođeno je u štali i povijeno u krpe, spremno da ode Velikoj Gospi u naručaj. Još iste noći je otislo.

Oprostili smo se s našim dragim Bezimenim, ali to on sada više nije bio, imao je uzvišeno ime – SVEĆENIK!

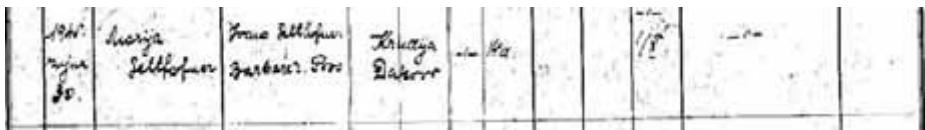
(*Maslinovu grančicu donesi. Zbirka poezije i proze Jelene Kurtner, urednici: Ivanka Kandjera, Josip Prološčić, Požega 2002., str. 61.-64.*)

Bilješke:

- [1] Usp. Opći šematsizam Katoličke Crkve u Jugoslaviji / Cerkev u Jugoslaviji 1974., Zagreb 1975., str. 357.; Miroslav PETROVIĆ, "+ Msgr. Josip Konopka", Vrhbosna, Službeno glasilo Vrhbosanske nadbiskupije, god. CII, br. 3, Sarajevo 1988., str. 35.; Marko HRSKANOVIĆ, "Odgojitelji, profesori i studenti Vrhbosanske nadbiskupije (Travnik – Sarajevo 1890-1990.)", u: Pero Sudar, Franjo Topić, Tomo Vukšić (ur.), *Vrhbosanska katolička bogoslovija 1890-1990. Zbornik radova*, Sarajevo - Bol 1993., str. 484.; "Život ispunjen priznanjima, nevoljama i stradanjima. Uz 23. obljetnicu smrti msgr. Josipa Konopke" (<http://www.garevac.net/tekst/255/>); Vlado JAGUSTIN (prir.), "Bosansko – hercegovački svećenici u komunističkim zatvorima poslije 1945. god." (<http://www.garevac.net/tekst/473/>); "Župnici župe Gradačac" (<http://www.garevac.net/te>

Ruševine crkve Našašća Svetoga Križa u Krndiji, prije obnove

Matična knjiga umrlih župe Punitovci [logor Krndija]

- kst/547/). Na podatcima i osobnim navodima o vlc. J. Konopki zahvalnost iskazujem mons. Marku Cvitkušiću, kancelaru Biskupijskog ordinarijata Sisačke biskupije.
- [2] Usp. *Dokumentation der Vertreibung der Deutschen aus Ost-Mitteuropa*, Band V, *Das Schicksal der Deutschen in Jugoslawien*, Düsseldorf 1961.¹, München 1984.², Augsburg 1994.³, München 2004.⁴, str. 521.-524.; *Leidensweg der Deutschen im kommunistischen Jugoslawien*, Band II, *Erlebnisberichte über die Verbrechen an den Deutschen durch das Tito-Regime in der Zeit von 1944-1948*, München - Sindelfingen 1993., str. 828.-829. ili *Weißbuch der Deutschen aus Jugoslawien. Erlebnisberichte 1944-1948*, München 1993., str. 828.-829. I tamo navedeni izvori i literatura.
- [3] Usp. Leopold ROHRBACHER, *Ein Volk ausgelöscht. Die Ausrottung des Donauschwabentums in Jugoslawien in den Jahren von 1944 bis 1948*, Salzburg 1949., str. 198.-200. ili *Völkermord der Tito-Partisanen 1944-1948. Der Vernichtung der altösterreichischen Deutschen Volksgruppe in Jugoslawien und die Massaker an Kroaten und Slowenen. Dokumentation*, Graz 1991., str. 191.-193.; *Dokumentation der Vertreibung der Deutschen aus Ost-Mitteuropa*, Band V, *Das Schicksal der Deutschen in Jugoslawien*, str. 521.-538.; *Leidensweg der Deutschen im kommunistischen Jugoslawien*, Band II, *Erlebnisberichte über die Verbrechen an den Deutschen durch das Tito Regime in der Zeit von 1944-1948*, str. 768.-769., 775.-776., 799., 825.-826., 829. ili *Weißbuch der Deutschen aus Jugoslawien. Erlebnisberichte 1944-1948*, str. 768.-769., 775.-776., 799., 825.-826., 829. ili *Weißbuch der Deutschen aus Jugoslawien. Erlebnisberichte 1944-1948*, str. 768.-769., 775.-776., 799., 825.-826., 829.; *Leidensweg der Deutschen im kommunistischen Jugoslawien*, Band III, *Erschießungen-Vernichtungslager-Kinderschicksale in der Zeit von 1944 bis 1948*, München - Sindelfingen 1995., str. 885.-887. ili *Weißbuch der Deutschen aus Jugoslawien. Erschießungen - Vernichtungslager - Kinderschicksale in der Zeit von 1944-1948*, München 1995., str. 885.-887.; *Verbrechen an den Deutschen in Jugoslawien 1944-1948. Die Station eines Völkermords*, München 1998., str. 219.-221.; *Genocide of the Ethnic Germans in Yugoslavia 1944-1948*, München 2003., str. 121.-122.; *Genocid nad nemačkom manjinom u Jugoslaviji 1944-1948*, Beograd 2004., str. 152.-154.; Vladimir GEIGER, *Folksdojčeri. Pod teretom kolektivne krivnje*, Osijek 2002., str. 91.-118.; Vladimir GEIGER, "Folksdojčeri u Hrvatskoj 1945.", u: Nada Kisić Kolanović, Mario Jareb, Katarina Spohnjak (ur.), 1945. – razdjelnica hrvatske povijesti. *Zbornik*, Zagreb 2006., str. 271.-287.; Vladimir GEIGER, "Logori za folksdojčere u Hrvatskoj nakon Drugoga svjetskog rata 1945.-1947.", *Časopis za suvremenu povijest*, god. 38, br. 3, Zagreb 2006., str. 1081.-1100.; Vladimir GEIGER (prir.), *Radni logor Valpovo 1945.-1946. Dokumenti*, Osijek 1999.; Vladimir GEIGER, "Logor Velika Pisanica 1945. godine", *Godišnjak Njemačke narodnosne zajednice/VDG Jahrbuch 1999*, Osijek 1999., str. 151.-160.; Vladimir GEIGER, "Sabirni i prolazni logor za folksdojčere u Velikoj Pisanici kod Bjelovara 1945.", *Tokovi istorije*, br. 1, Beograd 2011., str. 76.-90.; Vladimir GEIGER, "Radni logor Šipovac-Našice 1945. godine", *Godišnjak Njemačke narodnosne zajednice/VDG Jahrbuch 2001*, Osijek 2001., str. 239.-250.; Vladimir GEIGER, Branko KRANJČEV, "Radni logor Šipovac 1945./46. godine", *Našički zbornik*, br. 7, Našice 2002., str. 125.-142.; Vladimir GEIGER, *Logor Krndija 1945.-1946.*, Zagreb - Slavonski Brod 2008. I tamo navedeni izvori i literatura.
- [4] Usmeni iskazi Vladimиру Geigeru, – Franje Kifera iz Jakšića kod Požege, 26. lipnja 2002., Jelene (Jelke) Kurtnaker iz Požege, 27. lipnja 2002., Andrije Kocura iz Josipovca Punitovačkog kod Đakova, 12. kolovoza 2003. i vlc. Petra Markovca iz Đakova, 12. kolovoza 2003.; Ured državne uprave u Osječko-baranjskoj županiji, Matični ured Đakovo, *Matica umrlih župe/općine Punitovci, 1929.-1948*. Usp. Vladimir GEIGER, "Nijemci Požege i Požeške kotline 1945.-1946.: dokumenti i sjećanja/iskazi", *Scrinia slavonica*, br. 4, Slavonski Brod 2004., str. 473., 478.-479.; Tomislav WITTENBERG, "Drugi svjetski rat i egzodus Nijemaca i Austrijanaca iz Požeške doline", *Godišnjak Njemačke narodnosne zajednice/VDG Jahrbuch 2004*, Osijek 2004., str. 306.-307.; V. GEIGER, *Logor Krndija 1945.-1946.*, str. 46., 82., 367., 369., 371., 406.-408.
- [5] Usmeni iskaz Franje Kifera iz Jakšića kod Požege, 26. lipnja 2002., V. Geigeru. Usp. V. GEIGER, "Nijemci Požege i Požeške kotline 1945.-1946.: dokumenti i sjećanja/iskazi", str. 478.-479.; V. GEIGER, *Logor Krndija 1945.-1946.*, str. 367.
- [6] Usp. Stjepan KOŽUL, *Martirologij Crkve zagrebačke. Spomenica žrtvama ljubavi Zagrebačke nadbiskupije*, Zagreb 1998.², str. 743.; Milivoj KOVACIĆ, Mihovil Kolaric svećenik katehet - vjeroučitelj u Koprivnici, Zagreb 2003., str. 68.
- [7] Bundesarchiv Koblenz, Ost-Dok. 2, Nr. 414 (Pfarrer Peter Fischer). Usp. *Leidensweg der Deutschen im kommunistischen Jugoslawien*, Band II, *Erlebnisberichte über die Verbrechen an den Deutschen durch das Tito-Regime in der Zeit von 1944-1948*, str. 769. ili *Weißbuch der Deutschen aus Jugoslawien. Erlebnisberichte 1944-1948*, str. 769.; V. GEIGER (prir.), *Radni logor Valpovo 1945.-1946. Dokumenti*, str. 379.; V. GEIGER, "Logor Velika Pisanica 1945. godine", str. 157.; V. GEIGER, *Folksdojčeri. Pod teretom kolektivne krivnje*, str. 99.; Antun JARM, "Stradanja svećenika Đakovačke i Srijemske biskupije u vrijeme i neposredno nakon Drugog svjetskog rata", *Đakovački glasnik*, Đakovo 8. veljače 2001., str. 20.; Antun JARM, "Svećenici Đakovačke i Srijemske biskupije svjedoci i žrtve u vrijeme i neposredno nakon Drugog svjetskog rata", *Đakovo 2007.*, str. 24.; Sladana JOSPOVIĆ, "Odnos komunističkih vlasti prema svećenicima njemačkog podrijetla na primjeru daljskog župnika Petra Fischer", *Godišnjak Njemačke narodnosne zajednice/VDG Jahrbuch 2008*, Osijek 2008., str. 70.; Miroslav AKMADŽA, Sladana JOSPOVIĆ, *Stradanja svećenika Đakovačke i Srijemske biskupije 1944.-1960.*, Slavonski Brod - Đakovo 2012., str. 207.
- [8] Usmeni iskaz Andrije Kocura iz Josipovca Punitovačkog kod Đakova, 12. kolovoza 2003., V. Geigeru. Usp. V. GEIGER, *Logor Krndija 1945.-1946.*, str. 82., 369.
- [9] Ured državne uprave u Osječko-baranjskoj županiji, Matični ured Đakovo, *Matica umrlih župe/općine Punitovci, 1929.-1948*.
- [10] Usmeni iskaz Andrije Kocura iz Josipovca Punitovačkog kod Đakova, 12. kolovoza 2003., V. Geigeru. Usp. V. GEIGER, *Logor Krndija 1945.-1946.*, str. 69., 369.
- [11] Ured državne uprave u Osječko-baranjskoj županiji, Matični ured Đakovo, *Matica umrlih župe/općine Punitovci, 1929.-1948*. Usp. V. GEIGER, *Logor Krndija 1945.-1946.*, str. 70., 417.-428.
- [12] Usmeni iskaz vlc. Petra Markovca iz Đakova, 12. kolovoza 2003., V. Geigeru. Usp. V. GEIGER, *Logor Krndija 1945.-1946.*, str. 69.
- [13] Usmeni iskaz Andrije Kocura iz Josipovca Punitovačkog kod Đakova, 12. kolovoza 2003., V. Geigeru. Usp. V. GEIGER, *Logor Krndija 1945.-1946.*, str. 69., 369.
- [14] Usmeni iskaz vlc. Petra Markovca iz Đakova, 12. kolovoza 2003., V. Geigeru. Usp. V. GEIGER, *Logor Krndija 1945.-1946.*, str. 46.
- [15] Usmeni iskaz Jelene (Jelke) Kurtnaker iz Požege, 27. lipnja 2002., V. Geigeru. Usp. V. GEIGER, "Nijemci Požege i Požeške kotline 1945.-1946.: dokumenti i sjećanja/iskazi", str. 473.; T. WITTENBERG, "Drugi svjetski rat i egzodus Nijemaca i Austrijanaca iz Požeške doline", str. 306.-307.; V. GEIGER, *Logor Krndija 1945.-1946.*, str. 371., 405.-408.; Vladimir GEIGER, "Prikaz i sudbina Folksdojčera u hrvatskoj i srpskoj književnosti od 1991. do 2005.", *Kolo*, god. XV, br. 4, Zagreb 2005., str. 21.; Vladimir GEIGER, *Sudbina jugoslavenskih Nijemaca u hrvatskoj i srpskoj književnosti/Das Schicksal der Jugoslawendeutschen in der kroatischen und serbischen Literatur*, Zagreb 2009., str. 75./89.
- [16] Ured državne uprave u Osječko-baranjskoj županiji, Matični ured Đakovo, *Matica umrlih župe/općine Punitovci, 1929.-1948*. Usp. V. GEIGER, *Logor Krndija 1945.-1946.*, str. 426.
- [17] Maslinov grančicu donesi. Zbirka poezije i proze Jelene Kurtnaker, urednici: Ivanka Kandjera, Josip Prološčić, Požega 2002., str. 61.-64. Usp. V. GEIGER, *Logor Krndija 1945.-1946.*, str. 406.-408.

“JA SAM BILA BAŠ NI KRIVA NI DUŽNA”

U spomen na Adelu Puhov r. Miotti (1919. – 2013.)

U Đakovu je u subotu, 23. ožujka 2013., u 94. godini života preminula **Adela Puhov r. Miotti**, politička stradalnica jugoslavenskoga komunističkog režima, članica Hrvatskoga društva političkih zatvorenika. Svoju kalvariju prošla je u neposrednom poraću, tijekom onih “olovnih” godina kada je tek uspostavljeni totalitarni režim provodio oštru represiju nad svim stvarnim, potencijalnim i izmišljenim neprijateljima.

Njezina žrtva bila je velika: izgubila je muža, u pritvoru je u više navrata bila pretučena, a potom je na robiji provela više od četiri godine. Njezino osobno stradanje, kao i slična, ali nikad posve identična stradanja mnoštva drugih “malih” pojedinaca, predstavljaju najzorniju i najsnažniju osudu čitavoga sustava vlasti kojemu su za cijelokupnoga trajanja progoni vlastitih građana bili jedna od bitnih značajki. Adela Puhov bila je politička osuđenica, a možda i najveća tragedija njezine priče leži u činjenici da njoj osobno nikada nije bilo posve jasno koji bi bili njezini grijeh i zločin, a da bi zasluživali kaznu kakvom je bila kažnjena.

Mogla je razumjeti da ju se progoni jer je stala uz svoga muža, križarskoga jataka, i da mora podijeliti i dio njegove sudbine. Međutim, sve ono što je tijekom toga ljeta i jeseni 1945. činila nikako nije shvaćala kao “krivično djelo protiv Naroda i Države”, odnosno kao političku djelatnost kojoj bi cilj bilo rušenje državnoga poredka. Sva motivacija posve se iscrpljivala u susjedskoj, sumještanskoj, najiskrenijoj ljudskoj sućuti koja je osobito svojstvena, ili je barem vidljivija, u seoskim i malogradskim sredinama kakvo je tada bilo i Đakovo. Pri takvom činjenju Adeli i njoj sličima bila je daleka svaka politička primisao i namjera, te ih stoga nije teško zamisliti kako traže odgovor na pitanje: što je to “političko” bilo u izvlačenju posve nedužne žene iz logora ili u proslijđivanju hrane što su je “jadni roditelji” prikupljali za svoju djecu koja su se

Piše:

Dr. sc. Branko OSTAJMER

skrivala pred vlastima i vodila neku borbu čiji su izgledi za uspjeh bili ravni ništici?

Adela Puhov rođena je u Đakovu 28. studenoga 1919. godine u obitelji talijanskoga doseljenika **Šime Miottija i Katice r. Ilovski**. Dana 23. prosinca 1941. vjenčala se u Đakovu s **Antunom – Tončem Ostajmerom (Ostheimerom)**, grobarom na đakovačkome rimokatoličkom groblju. Tim činom ona će za dugo vezati svoju sudbinu uz njegovu, uz sudbinu čovjeka čiji je život bio sve prije negoli miran i nepolitičan.

Tridesetih godina XX. stoljeća, pod pritiscima velikosrpskoga kraljevinskog režima, i na đakovačkoj je razini politika prožela sve pore društvenoga i kulturnoga života, a Antun Ostajmer bio je čovjek nemirna duha i kao takav aktivno je sudjelovao u burnome đakovačkom životu prepunom sukoba, demonstracija, uhićenja i progona. Iza njega je u trenutku njihova vjenčanja stajao izgred počinjen protiv sjedišta đakovačke četničke organizacije (za što je bio kažnen s dva mjeseca strogog zatvora), izgred s demonstrativnim postavljanjem hrvatske trobojnica na đakovačku katedralu pri svečanoj proslavi 50. obljetnice (1882.–1932.) njezina posvećenja (za što je uspio proći nekažnjeno), a 1937. je uhićen i suđen kao član đakovačke komunističke ćelije (iza te nikad posve razjašnjene epizode vući će se kasnije, nakon 1945., glasovi prema kojima je Ostajmer zapravo razotkrio ćeliju pred vlastima).

Mladi bračni par započeo je zajednički život u debeloj sjenci Drugoga svjetskog rata koji je upravo tada, u prosincu 1941., bio u svomu jeku: Japan je napao Sjedinjene Američke Države i konačno ih, otvoreno i nepovratno, uvukao u rat, Nijemci su u dubini Sovjetskog Saveza upravo bili zaustavljeni udruženim djelo-

vanjem oštре zime i Crvene armije, a i na području Nezavisne Države Hrvatske, gdje postupno jača komunistički Narodnooslobodilački pokret, nije bilo ni izdaleka mirno. Istoga toga prosinca 1941. i Đakovo je, premda smješteno podaleko od ratnih zbivanja, postalo poprištem ljudske patnje i stradanja: početkom mjeseca formiran je logor za židovske žene i djecu, mahom s prostora Bosne i Hercegovine, koji će u nešto više od pola godine svoga trajanja odnijeti oko 600 života.

Žrtve toga logora pokapane su na logoraškom dijelu đakovačkoga židovskog

Adela Puhov rođ. Miotti

groblja, a evidenciju o njima vodio je tamošnji grobar **Stjepan Kolb**. Kolb je bio već postariji i bolestan čovjek te nije bio u stanju prevoziti i pokapati žrtve, naročito nakon što se njihov broj uslijed rasplasavanja epidemičnih bolesti dramatično umnožio, pa mu je u tome, između ostalih, pomagao i Antun Ostajmer. On je svake večeri, oko devet sati, na židovsko groblje dovozio žrtve iz đakovačkoga židovskog logora, što je i Adeli ostalo u sjećanju: “U devet sati nitko nije mrdao Đakovom više”. Kao grobar, njezin suprug bio je pošteđen vojne obveze i povremeno je samo znao biti u uličnim stražama. Oni su bili u civilu i bili su naoružani puškama.

Krajem 1944., kada se ishod rata već posve jasno nazirao, slavonski folksdjočeri, pa i oni iz Đakova, u velikom su broju napustili svoj zavičaj i povukli se prema zapadu. Prema Adelinu sjećanju, i Ostajmerovi su se nalazili na popisima koje su sastavili organizatori zbjega, no naposljetku su odlučili ostati i kraj rata čekati u Đakovu. Bila je to, prema Adeli, pogreška, tim prije što je obitelj bila skromnoga posjedovnog stanja i nije imala mnogo toga za ostaviti za sobom. S druge strane, moguće je da ih je upravo to, pored činjenice da su tada već bili pohrvaćena obitelj, spasilo od zatvaranja i progona kojem su bili izvrgnuti đakovštinski Nijemci, ali i oni koje je takvima vidjela komunistička vlast.

Svršetak rata u Đakovu nije se mnogo razlikovao od ostalih sličnih slavonskih malogradskih sredina: mnogi zarobljeni vojnici i civili bili su ubijeni odmah po ulasku Jugoslavenske armije u Đakovo ili tijekom nekoliko narednih dana. Adela se živo sjećala borbi za Đakovo i ulaska partizana, a osobito jednoga događaja koji se zbio netom nakon toga. Partizani su bili došli do njihove obiteljske kuće i jedan partizanski oficir počeo je razgovarati s njezinim suprugom Antunom. Suprug ju je tada poslao da ode u kuću, no ona je shvatila da ju on želi potjerati kako ne bi vidjela nešto. Provirila je kroz prozor te promatrala kako je na rubu đakovačkoga gradskog parka, uz mali kanal, bilo strijeljano trinaest zarobljenih njemačkih vojnika.

Nakon rata živjelo se vrlo teško i oskudno pa su Adela i Antun išli u poljoprivredne radove i želi žito kod jednog čovjeka. Adela je kasnije dobro pamtila dan i trenutak kad je taj čovjek pozvao njezinu suprugu Antuna na stranu; kasnije se ispostavilo da je upravo tada Antun "uhvatio vezu" s križarima, točnije s križarskom skupinom **Karle (Dragutina) Homotara**, te posredno i s brojnjom i značajnjom skupinom **Filipa Tomića Slavonca** [iscrpan prikaz križarske prisutnosti na prostoru Đakovštine pruža Zdenko Radelić *Križari. Gerila u Hrvatskoj 1945.-1950.* (prvo izdanje 2002., drugo 2011.), a napose u svomu članku "Križarska gerila

Antun Ostajmer

u Đakovštini 1945.-1946.", objavljenom u *Zborniku Muzeja Đakovštine*, 6/2003].

Ubrzo nakon toga u kuću im je počela stizati hrana koju su, kako je Adela znala reći, prikupljali "jadni roditelji" tih križara, a ovi bi onda noću dolazili po nju. Nekako u isto vrijeme Adela je pomogla i pri bijegu supruge đakovačkoga klesara **Majerhofera** iz logora za folksdjočere u Krndiji ("Ma svašta sam probala nekoga spašavat", a sebe nisam mogla"), što je zasigurno također bilo povezano s njezinim mužem koji je prije rata bio zaposlen u Majerhoferovoj klesariji [o logoru Krndija vidjeti više u monografiji Vladimira Geigera *Logor Krndija 1945. - 1946.*, Zagreb 2008.]. Antunova povezanost s križarima bivala je sve jačom kako se približavao datum izbora za Ustavotvornu skupštinu (11. studeni 1945.), a iz istih su se razloga istodobno pojačavali i napori političkih i vojnih vlasti komunističke Jugoslavije da unište križarske skupine.

Dana 24. listopada 1945. bilo je predviđeno da se u Đakovu otvari raniji rov iz župne crkve (tzv. "parokova livada") u kojem su bili pokopani Đakovčani koji su na istom mjestu bili pobijeni u travnju, nakon ulaska partizana u Đakovo. Adela je taj datum dobro upamtila zato što su ona i njezin suprug bili predviđeni da sudjeluju u iskapanju. Bili su, međutim, oboje uhćeni neposredno prije: Antun u noći, a onda su ujutro toga 24. listopada došli i po nju. Supruga više nikad nije vidjela.

Antuna su po uhićenju zatvorili u stražnjim prostorijama zgrade na đako-

vačkom korzu, ranjioj kući odvjetnika **dr. Žige Spitzera** koji je izgubio život u holokaustu. Bilo je to zloglasno sjedište OZN-e (Odelenje za zaštitu naroda) s improviziranim privremenim zatvorom iz kojega su mnogi bili odvedeni na likvidaciju, mnogi mučeni, a nekoliko privedenih je ondje i izgubilo živote (pri radovima vršenima 1987. u podrumu zgrade bilo je pronađeno i nekoliko kostura, no i to je, dakako, bilo zataškano). Antun je, međutim, nekako uspio pobjeći, te su potom sutradan došli i po Adelu. Pitali su je: "Gdje ti je čovjek?", na što im je ona odgovorila da bi ona njih to trebala pitati budući da su ga oni odveli. Nešto kasnije Antuna su uhvatili te su joj to došli i propočiti, a tom je prigodom bila i teško pretučena ("[...] joj, što su me onda tukli u zatvoru... Samo što sam rekla... Kaže: 'Uhvatili smo ti čovjeka'. A ja njima kažem: 'To je vaša dika', a on operi po meni što je bolje mogao").

Rov iz župne crkve bio je ipak toga 24. listopada 1945. otvoren i iz njega je tada, prema sjećanjima očevidaca, izvađeno otprilike pet leševa koji su potom pokopani na groblju. Pri iskapanju se, međutim, širio veliki smrad, a došlo je i do histeričnog ispada jedne Đakovčanke koja je u jami prepoznala svog brata, pa su vlasti naložile da se sve opet zatrpa i uopće je bio zabranjen svaki daljnji spomen tog stratišta u kojem i dalje počiva nepoznat broj Đakovčana.

Nakon ponovnog uhićenja, Antun Ostajmer je bio otpremljen u zatvor u Slavonski Brod, ali je još jednom uspio pobjeći: prevario je pratitelja i iskočio iz vlake, slomivši pritom ruku. Sakrio se kod jednog znanca u selu Dragotinu, nedaleko od Đakova. Ondje ga je opazio poznanik iz Đakova, istaknut komunist, i Antun mu se javio i zamolio ga da obavijesti obitelj u Đakovu. Imao je povjerenja u potonjeg, posebno jer je ovaj mnogo puta i jeo u njihovoj kući (prema Adeli, češće nego u vlastitoj). Dotični ipak nije obavijestio obitelj nego OZN-u, i ovi su došli u Dragotin, opkolili kamaru sijena u kojoj se Antun skrivaо te ga ubili. Mještani Dragotina su ga pokopali na mjesnom groblju, a mnogo godina kasnije, kada je vremenski odmak pružio mogućnost za

to, Antuna je njegov mlađi brat prenio u Đakovo i pokopao u obiteljskoj grobnici.

Nešto kasnije, početkom 1946., stradala je i cijela skupina Karle Homotara. Bili su se s jedne pustare prebacili u Đakovo i skrili se jednoj kući (Pavićka ulica). Ubzro ih je izdao suradnik, upravo onaj koji je i Antuna uvukao u jatački krug. OZN-ih je opkolila i sve ih pobila. Trojica – **Karla Homotar, Mato Janković i Stjepan Grgić** – bila su pokopana u zajedničku grobnicu na đakovačkom groblju, a podignuta im je i nadgrobna ploča s upisanim imenima.

Adela Puhov bila je pritvorena u Slavonskom Brodu i ondje je čekala optužnicu i suđenje. Ondje je do nje doprla i vijest o muževljevoj smrti. Iz zatvora u Brodu posebno dobro usjekao joj se u pamćenje jedan strašan prizor. Zajedno s njom bila je pritvorena i neka **Marija** iz Mikanovaca koja je bila zadužena za čišćenje soba. Marija je jednoga dana pozvala Adelu da pođe s njom. Očistile su sobe i onda krenule na tavan kako bi i ondje očistile. Kad su se popele, Adela je stala na sredini tavana i nije mogla vjerovati onomu što je vidjela: na tavanu je bilo šest greda i za svaku je bio okovan jedan čovjek. Jedan od njih je čuo korake te zavikao: "Vode, vode, vode!" Marija mu je prinijela vode u kanti te ga prepoznala i upitala: "Ilija, za miloga Boga, pa šta ti radiš tu?" On joj je odgovorio da je već mjesecima ondje te joj rekao: "Marija, ako se budeš vratila kuću, a ja se nikad ne budem vratio, reci mojoj ženi gdje si me zadnji put vidjela." Ona je obećala da hoće, dale su mu da se napije vode i onda se vratile dolje. Adela je Mariji rekla da ju više nikad ne zove da idem s njom, budući da ona ne može gledati te ljude kako umiru od gladi i žeđi. Prepričavajući taj susret mnogo desetljeća kasnije, govorila je da se takvo što ne može zaboraviti, a bila je i svjesna da takva scena mnogima može učiniti nevjerojatnom ili barem pretjeranom ("Da mi je netko to pričao, ja bih mu rekla da je lud").

Adela Puhov suđena je zajedno s četrnaestoro drugih Đakovačana na temelju Zakona o krivičnim djelima protiv naroda i države, a prema Optužnici ko-

NARODNA REPUBLIKA HRVATSKA KAZNENO POPRAVNI DOM SLAVONSKA POŽEGA		Registarski broj: 356
Broj: 195/50.		Slav. Požega, dne 17.I. 1950.
OTPUSNICA		
Za OSTAJMER ADELA koja je danas puštena iz ovog doma po pomilovanju		
i putuje u: Đakovo	stas: srednji	
zanimanje: kucanica	lice: okruglo	
rođeno mjesto: Đakovo	čelo: kratnjava	
koravšte: Đakovo	oci: srđnje	
stalež: udata	nos: pravilan	
starost: rodj. 1919 god.	usta: narančna	
Vlasitoručni potpis:	posebni znaci: nesa	
 UPRAVNIK: <i>Antonija Adela</i> <i>Glodanović</i>		

ju je 16. siječnja 1946. podignuo vojni tužitelj Osječkoga vojnog područja. Bila je petooptužena, a uz nju su bile optužene još tri žene [optužnica je objavljena u knjizi *Prešućene žrtve Đakova i Đakovštine u Drugom svjetskom ratu i poraću*, Đakovo 2007.]. Bila je optužena za pomađanje oružanih bandi preko svoga supruга te za pružanje pomoći u materijalu hranji i odjeći, "dakle radila na pomaganju i organiziranju pomoći odmetničkim grupama, čime se ogriješila o čl. 11. Zakona o djelima protiv Naroda i države" (taj članak glasio je: "Ko pomaže ma na koji način naoružane bande ili slične organizacije ili njihovim aktivnim članovima daje sklonište, dostavlja, krije ili prevozi oružje, hranu, materijal, novac i drugo, služi za održavanje veze ili im čini druge usluge, ili ometa vlasti u njihovom otkrivanju i hvatanju, kazniće se lišenjem slobode s primudnim radom najmanje godinu dana.").

Nakon kratke sudske rasprave i posveti tipičnoga onodobnog sudskega procesa, presudom Divizijskoga vojnog suda u Požegi od 25. siječnja 1946. bila je osuđena na šest godina zatvora.

Zatvorsku kaznu Adela je služila u Ženskoj kaznionici u Požegi [o kaznionici vidjeti knjigu Kaje Pereković *Naše robianje. Hrvatske žene u komunističkim zatvorima. Okovane golubice*, Rijeka – Zagreb 2004.]. Prema njezinu sjećanju, zatvorenice nisu bili tučene, ali su zato

bile izvrgnute teškim, cijelnevni fizičkim radovima ("radit smo morali ko marva"). Pored poslova u kaznioničkoj ratarnici, naročito zahtjevni i naporni bili su poslovi na autocesti Zagreb – Beograd te poslovi na izgradnji nasipa uz Lonjsko Polje ("I tako neprekidno sve dok nisam izašla iz zatvora."). Ukupni zatvorski uvjeti života bili su teški i pritom nije bilo promjene nabolje za cijelog njezina robianja kojem je došao kraj 17. siječnja 1950., nakon što je u zatvoru provela ukupno 4 godine, 2 mjeseca i 24 dana.

Najteži fizički poslovi nisu je mimošli ni po izlasku iz zatvora: ubrzo po povratku u Đakovo našla je zaposlenje na đakovačkoj ciglani i ondje je, nakon dvadeset i sedam radnih godina, dočekala i umirovljenje. Uza sve životne boli i stradanja, čemu valja pribrojiti i posljednje godine života opterećene bolešću, nepokretnošću i gubitkom vida, Adela si je nakon požeškog robianja ipak dospjela izboriti jedan novi, ljepši život, te je postala voljenom majkom, bakom i prabakom. Pored toga, stekla je također poštovanje i zahvalnost mnogih drugih koji su je imali sreću poznavati; u njihovim je srcima i mislima i sâm spomen "tete Adele" uvek podrazumijevao neku posebnu toplinu i prisnost. A vijest o njezinu odlasku dočekana je sa sjetom i tugom i ništa tu nije mogla promijeniti svijest da je smrt donjela oslobođenje od daljnjih patnji. •

Nakon predaje i zarobljavanja u završnim borbama i izručenja na Bleiburgu, kolone ratnih zarobljenih vojnika i civila krenule su na iscrpljujući povratak kroz Sloveniju, prema Hrvatskoj, i dalje. Pripadnici JA, koji su bili u njihovoj pratinji, trebali su ih provoditi uz najveću "opreznost i predostrožnost". [5] Koliko je, pak, provođenje zarobljenika bilo bezuvjetno i bespoštredno, svjedoče mnogobrojne masovne grobnice u Sloveniji. [6]

Procjenjuje se da je u Kočevskom Rogu, jednom od najvećih stratišta u Sloveniji nakon Drugoga svjetskog rata, prvih dana lipnja 1945. ubijeno nekoliko desetaka tisuća zarobljenih i izručenih slovenskih domobrana, hrvatskih domobrana i ustaša, crnogorskih i srpskih četnika. Smaknuća su obavljena pod zapovjedništvom majora Jugoslavenske armije **Sime Dubajića**, a neposredni počinitelji pripadali su izabranoj četi 11. dalmatinske brigade 26. divizije Četvrte JA. [7]

Terenska istraživanja protutenkovskog rova u Teznom nedaleko od Maribora, najprije od travnja do lipnja 1999. [8], a posebice ona u kolovozu 2007., potvrđuju postojanje masovnih likvidacija ratnih zarobljenika i masovnih grobnica. Prema procjenama istraživačke skupine, to bi moglo biti "najveće poslijeratno gubilište u Europi", u kojem su od oko 15.000 do 20.000 žrtava većina Hrvati, pripadnici Oružanih snaga NDH. [9] I najnovija terenska istraživanja poslijeratnih grobišta iz svibnja 1945. u Sloveniji, primjerice u rudniku Barbarin rov kraj Laškog, provedena u ožujku 2009. [10], kao i pronalažak novih stratišta iz svibnja 1945. u Hrvatskoj, primjerice u Ključu Brdovečkom kod Zaprešića, početkom travnja 2009. [11], otkrivaju masovne lividacije ratnih zarobljenika te nepoštedan i okutan način izvođenja smaknuća.

Prema svim pokazateljima, koja potvrđuju i najnovija istraživanja i spoznaje, odluka o "čišćenju neprijatelja", naime masovne likvidacije koje su provođene na "križnom putu" i u neposrednom poraću, posve sigurno, donešena je u najvišem jugoslavenskom komunističkom vrhu, odnosno naredba je morala doći od vrhovnog zapovjednika Jugoslavenske armije J. Broza Tita. [12]

Milovan Đilas je mišljenja da za masovne likvidacije zarobljenika u svibnju

1945. "[...] pismena naredba nije ni postojala. Prema strukturi i hijerarhiji – tako nešto nije mogao izvršiti niko bez odobrenja vrha. Već pre toga se sazдавala atmosfera odmazde i obračuna. Centralni komitet nije to odlučivao. A i da jeste? Bez sumnje bi se CK poveo za autoritetima. Glasanja ni inače nije bilo. [...] Nikada to nismo spominjali ni u CK, ni među sobom. Jednom sam ja u nevezanom razgovoru [...] spomenuo da smo tada preterali, jer da je tu bilo i onih koji su

uvijek predviđena za poražene. Ono što je borcima na pravednoj strani, na strani onih koji su branili svoj narod i svoj dom, bilo dopušteno i moguće jučer, početkom 21. stoljeća više nije." [16] Goldstein je mišljenja da "Titovu odgovornost za počinjene ratne zločine nad zarobljenicima i civilima u svibnju 1945. godine, [...] valja ocjenjivati sukladno ondašnjim prilikama i ondašnjim kriterijima, koji nisu istovjetni današnjim na prijelazu iz 20. u 21. stoljeće." [17]

Nedvojbeno, Goldstein je u pravu. Povjesničar se mora držati načela da se o povijesnim događanjima sudi prema civilizacijskim standardima vremena u kojem su se i događala. A ti standardi bi trebali u jednakoj mjeri vrijediti za sve sudionike događaja.

Haaške konvencije/deklaracije (o zakonima i običajima rata na kopnu) iz 1899. i 1907. i Ženevske konvencije (o postupanju s ratnim zarobljenicima) iz 1929., a čije su potpisnice bile i Velika Britanija i NDH i DF Jugoslavija, normirale su međunarodno ratno, humanitarno i kazneno pravo. [18] Prema navedenim konvencijama, odgovornost vodstva NDH u slučaju Bleiburg ponajviše je moralne prirode. Za razliku od toga britanska je odgovornost i moralna i pravna. Izručiti zarobljenike, za koje su bili gotovo sigurni da ih neće štititi odredbe humanitarnog prava, kršenje je Ženevske konvencije. Odgovornost jugoslavenskih snaga, koje su prekršile članak 23. ("Osim zabrana ustanovljenih posebnim konvencijama, naročito je zabranjeno [...] b) ubijati ili ranjavati vjerolomno osobe koje pripadaju neprijateljskom narodu ili vojsci.") [19] Haaških pravila o zakonima i običajima rata, te članak 2. ("Ratni zarobljenici su u vlasti neprijateljske Sile, ali ne u vlasti pojedinih osoba ili vojnih jedinica koji su ih zarobili. S njima se mora, u svaku dobu, postupati čovječno i oni se imaju zaštićivati naročito protiv akta nasilja, protiv uvreda i protiv javne radoznalosti. Represivne mjere prema njima zabranjene su.") [20], kao i niz drugih članaka Ženevske konvencije moralnog je, ali prije svega pravnog karaktera.

Ukratko, prema Ženevskoj konvenciji o postupanju s ratnim zarobljenicima iz 1929. koja je, naime, u vrijeme događaja o kojima se ovdje raspravlja bila na snazi,

bežali jedino iz ideoloških razloga. Tito je odvratio, odmah, kao na nešto o čemu je odavno stvorio konačni, ako ne i utešni zaključak: Svršiš jednom zauvek!" [13]

Masovne poslijebleiburške likvidacije zarobljenika, jasno je, nisu mogli počinuti usamljeni, pa ni masovni osvetnici, zadjeni mržnjom. U bleiburškom slučaju nije riječ o osobnoj osveti nekoga pijanog Sime Dubajića ili stotina ili tisuća takvih luđaka. [14] Masovne likvidacije, naime, ne mogu biti eksces. U komunističkom pokretu u razdoblju staljinizma, a takav je bio i jugoslavenski komunistički pokret predvođen J. Brozom Titom tijekom Drugoga svjetskog rata i u neposrednom poraću, "nema (ne)djela posebno kad su masovna, bez odgovarajuće direktive." [15]

Prema Goldsteinu: "Ideja odgovornosti za ratne zločine, kakva postoji na početku 21. stoljeća, relativno je nova. Povjesna je činjenica kako je odgovornost za ratne zločine sve do najnovijih vremena, bila

i koje su se trebali pridržavati i pripadnici NOV i POJ/JA, čiji je vrhovni zapovjednik bio J. Broz Tito, silom ili dobrovoljno razoružani protivnik više nije neprijatelj, nego ratni zarobljenik i kao takav mora biti poštovan. Ratni zarobljenik ne potpada više pod vlast vojnika ili jedinice koja ga je zarobila, nego države čijoj vojsci taj vojnik, odnosno jedinica pripada. Ubiti razoružanog protivnika u ratu nije dopušteno i predstavlja zločin, a svako zlostavljanje znači kukavičluk i barstvo. [21]

No, Goldstein ima drukčiju, "prihvatljuju" objašnjenja: "Pri tome treba uzeti u obzir i radikalnu promjenu kriterija koju je donio Drugi svjetski rat: do poslijeratnih sudskega procesa 1946. termin 'zapovjedna odgovornost' uopće nije postojao, a i današnje poimanje o ratnim zločinima definirano je u međunarodnom pravu tek tijekom posljednjih 60 godina. U tom nastojanju da se pojmovi preciziraju i prodube, nužno je došlo i do shvaćanja da ratni zločin ne čini samo agresor, već ih može počiniti i napadnuta strana, da ni ratovanje na pravednoj strani ni izvojevana pobeda ne donose automatski i aboliciju za počinjeni zločin." [22]

(nastavit će se)

Bilješke:

- [1] I. GOLDSTEIN, "Povijesne okolnosti Bleiburga i Križnog puta", 37.; I. GOLDSTEIN, *Hrvatska 1918 - 2008.*, 371.
- [2] J. BROZ TITO, *Sabrana djela*, Tom dvadeset osmi, 1. maj - 6. jul 1945., 78.
- [3] M. SIMČIĆ, *Tito bez maske*, 285. - 286.
- [4] Jerca VODUŠEK STARIĆ, "Kako se čistila Jugoslavija?", *Gordogan*, god. II (XXI), br. 4 - 5 (48 - 49), Zagreb, 2004., 37.
- [5] Mate RUPIĆ, Zdravko DIZDAR, "Izvješća partizanskih jedinica o završnim borbama s hrvatskim oružanim snagama", u: Mirko Valentini (gl. ur.), *Spomenica povodom 50-te obljetnice Bleiburga i Križnog puta 1945. - 1995.*, Zagreb, 1995., 129. - 130., 131.; Z. DIZDAR, V. GEIGER, M. POJIĆ, M. RUPIĆ (prir.), *Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944. - 1946. Dokumenti*, 117. - 118.; Martina GRAHEK RAVANČIĆ, "V kolonah po štirje skozi Slovenijo", *Prispevki za novejšo zgodovino*, letnik XLVIII, št. 2, Ljubljana, 2008., 95.-116.
- [6] Mitja FERENC, *Prikrito in očem zakrito. Prikrita grobišča 60 let po koncu druge svetovne vojne*, Celje, 2005.; Mitja FERENC, Želimir KUŽATKO, *Prikrivena grobišta Hrvata u Republici Sloveniji/Prikrita grobišča Hrvatov v Republiki Sloveniji/Hidden Croatian Mass Graves in the Republic of Slovenia*, Zagreb, 2007.; Jože DEŽMAN (ur.), *Poročilo Komisije Vlade Republike Slovenije za reševanje vprašanj prikritih grobišč 2005 - 2008*, Ljubljana, 2008.
- [7] Simo Š. DUBAJIĆ, "Kočevski rog", *Ljetopis Srpskog kulturnog društva "Prosvjeta"*, Zagreb, 2006., 89. - 168.; Simo Š. DUBAJIĆ, *Život, greh i kajanje. Ispovedna autobiografska hronika*. Knjiga I. *Od Kistanja do Kočevskog Roga*, Beograd, 2006., 278. - 394. Usp. Borivoj M. KARAPANDŽIĆ, *Kočevje. Tito's Bloodiest Crime*, Cleveland, 1965., 1970. ili srpsko izdanje: *Kočevje. Titov najkravatiji zločin*, Cleveland, 1959., Beograd, 1990.
- [8] M. FERENC, *Prikrito in očem zakrito. Prikrita grobišča 60 let po koncu druge svetovne vojne*, 47.; M. FERENC, Ž. KUŽATKO, *Prikrivena grobišta Hrvata u Republici Sloveniji/Prikrita grobišča Hrvatov v Republiki Sloveniji/Hidden Croatian Mass Graves in the Republic of Slovenia*, 126. - 129.
- [9] Usp. "Križni put. Slovenci sumnjuju da je u tenkovskom rovu pokopana jezgra hrvatske vojske. Tezno - najveća grobnica Hrvata", *Večernji list* (Zagreb), 10. 8. 2007., 4.; Ivica RADOŠ, "Provjerama potvrđena masovna grobnica nedaleko Maribora. Tezno: Istraga groba 20.000 vojnika NDH", *Jutarnji list* (Zagreb), 10. 8. 2007., 2.; (np), "Tezno kod Maribora. Najveća masovna grobnica Hrvata. 8. kolovoza započelo je sondiranje protutenkovskog rova u Teznom", *Hrvatsko slovo* (Zagreb), 17. 8. 2007., 8.; Ivica RADOŠ, "Interview. Jože Dežman, Predsjednik slovenske Komisije za rješavanje pitanja prikrivenih grobišta. U Teznom imamo bar dvije Srebrenice", *Jutarnji list* (Zagreb), 24. 9. 2007., 8. - 9.
- [10] Usp. Brane PIANO, Matjaž ALBREHT, "Odkop skritega grobišča Huda jama pri Laškom. V rovu sv. Barbare je na stotine žrtava", *Delo* (Ljubljana), 5. 3. 2009., 2.; Vanja MAJETIĆ, "Masovna grobnica. Mjesto pronalaska žrtava obišla slovenska državna tužiteljica. Žrtve su na smaknuće dovedene iz logora", *Vjesnik* (Zagreb), 6. 3. 2009., 12.; Petar GRUBIŠIĆ, "Rudnik užasa. Pokolj se zbio posljednje nedjelje u svibnju 1945.", *Večernji list* (Zagreb), 7. 3. 2009., 6.; Nikola SEVER ŠENI, "Križni put. Izaslanstvo Vlade u Hudoj jami u Sloveniji. 'Hrvatske domobrane ubijali su pijućima'", *Večernji list* (Zagreb), 10. 3. 2009., 8.; Marijan LIPOVAC, "Huda jama. Potpredsjednica Vlade Kosor i ministar Karamarko odali počast žrtvama. Ovo je mjesto jezivog, teško zamislivog zločina", *Vjesnik* (Zagreb), 10. 3. 2009., 4.; Boris OREŠIĆ, "Posljednji krici iz Hude jame. Zločin skriven 64 godine. U predvorju pakla", *Globus* (Zagreb), 13. 3. 2009., 18. - 23.; Želimir KUŽATKO, "Ratni i poratni zločini: Huda jama kod Laškog. Pakao jugokomunističkog režima!", *Hrvatsko slovo* (Zagreb), 13. 3. 2009., 16.; Nikola SEVER ŠENI, "Križni put. Glavni državni odvjetnici Hrvatske i Slovenije na stratištu u rovu Barbara. U Hudoj Jami 7000 tijela?", *Večernji list* (Zagreb), 21. 3. 2009., 5.
- [11] Usp. Marinko BRKIĆ-TOT, Tomislav NOVAK, "Ratni zločini. Nova stratišta istražuje HHO. Otkrivena grobnica s više od 4500 žrtava", *Jutarnji list* (Zagreb), 4. 4. 2009., 10.; M.[arinko] BRKIĆ-TOT, T.[omislav] NOVAK, "Stratište. Sjećanja jedinog svjedoka pokolja kod Ključa, Pavla Kutarčića. 'Rafali, rafali, rafali i vika, zatim čuješ samo tišinu...'", *Jutarnji list* (Zagreb), 5. 4. 2009., 7.; Ivanka TOMA, "Masovna grobnice kod Zaprešića. Mještani sela Ključ Brdovečki na svojim oranicanama uz nekadašnje korito Sutle pronašli kosti i ostatke tisuća žrtava partizanskih zločina iz
- [12] Usp. primjerice: (H), "Zločin u Teznom. Mitja Ferenc, član Komisije slovenske Vlade za istraživanje masovnih grobnica, o najvećem hrvatskom stratištu: Naredbe za masakr morala je doći od Tita", *Jutarnji list* (Zagreb), 14. 9. 2007., 10.; Dražen ČURIĆ, "Povijesna istina. Dr. Mitja Ferenc tvrdi: Tito naredio pokolj Hrvata u Bleiburgu", *Večernji list* (Zagreb), 14. 9. 2007., 10.; Tomislav VUKOVIĆ, "Interview. Mitja Ferenc, član Komisije slovenske Vlade za istraživanje masovnih grobišta. 'Naredba je morala doći od Josipa Broza Tita'", *Glas Koncila* (Zagreb), 16. 9. 2007., 8. - 9.; Sanja ROMIĆ, "Interview: Dr. Jerca Vodušek - Starić, Slovenska povjesničarka. Tito je tajno naredio Bleiburg", *Globus* (Zagreb), 26. 9. 2008., 42. - 45.; Zvonimir DESPOT, "Prvi javni istup mlade povjesničarke Martine Grahek Ravančić. Bleiburg. Tito je prekršio Haag i Ženevu", *Večernji list* (Zagreb), 28. 9. 2008., 18. - 19.; Tomislav VUKOVIĆ, "Zagreb. Tribina o Bleiburgu i križnom putu. Jugoslavenski je vrh znao za ubojstva", *Glas Koncila* (Zagreb), 25. 1. 2009., 10.; Ivica RADOŠ, "Žrtve. Povjesničarka Jerca Vodušek-Starić 'Za zločine u Hudoj Jami krivac je Tito'", *Jutarnji list* (Zagreb), 11. 3. 2009., 7.
- [13] Milovan ĐILAS, *Revolucionarni rat*, Beograd, 1990., 433.
- [14] Mladen IVEZIĆ, *Titova umjetnost mržnje*, Zagreb, 2001., 303.
- [15] Ivo BANAC, "Antifašizam nije samostojeca ideja", *Jutarnji list* (Zagreb), 16. 2. 2008., 38.
- [16] I. GOLDSTEIN, *Hrvatska 1918 - 2008.*, 372.
- [17] I. GOLDSTEIN, "Povijesne okolnosti Bleiburga i Križnog puta", 37. Usp. Dražen CIGLENEČKI, "Ivo Goldstein: Jasenovac je bio genocid, a Bleiburg ratni zločin", *Novi list* (Rijeka), 14. 9. 2008., 16. - 17.; I. GOLDSTEIN, *Hrvatska 1918 - 2008.*, 365. - 366.; I. GOLDSTEIN, "Kriteriji za selekciju i masovne likvidacije", 81.
- [18] Usp. Boško PETKOVIĆ, *Međunarodne konvencije o ratnom pravu*, Zagreb, 1992.; Vladan JONČIĆ, *Ratni zarobljenici. Međunarodnopravni status*, Beograd, 2002.
- [19] B. PETKOVIĆ, *Međunarodne konvencije o ratnom pravu*, 35.
- [20] B. PETKOVIĆ, *Međunarodne konvencije o ratnom pravu*, 399.
- [21] Jovica PATRNOGIĆ, *Priručnik za međunarodno ratno pravo. Zakoni i običaji za rat na kopnu i u vazduhu*, Beograd, 1956., 76.; B. PETKOVIĆ, *Međunarodne konvencije o ratnom pravu*, 399.; Jelena Đ. LOPIČIĆ-JANIČIĆ, *Krivičnopravna zaštita ratnih zarobljenika u jugoslovenskom krivičnom pravu*, Beograd, 2005., 250.
- [22] I. GOLDSTEIN, *Hrvatska 1918 - 2008.*, 366.; I. GOLDSTEIN, "Kriteriji za selekciju i masovne likvidacije", 81. •

ŠTO JE TOČNO, A ŠTO NETOČNO U SVEZI S EKSHUMACIJOM NA JAKLJANU?

(Osvrt prof. dr. Andrije Hebranga)

U broju 251. vašega uglednog lista objavili ste jednu pogrešnu informaciju, očito zavedeni dezinformacijama iz današnjih komunističko-udbaških tiskovina kao i iz ministarstva koje vodi g. **Predrag Matić**, poznat po falsificiranju svojeg ravnog puta. Ne inzistiram na objavi ovog ispravka, jer sam navikao na moderne komunističke zločine zataškavanja svojih žrtava ubijenih nakon Drugog svjetskog rata, kao i vrijedanja nas koji smo pokrenuli nova istraživanja. Stalo mi je da Vi spoznate istinu, jer iznad svega cijenim Vaš ukupni rad. Objavom ovdje iznesene istine o pronalaženju i otkopavanju grobova komunističkih žrtava Vašim biste čitateljima ipak omogućili spoznaju o zavjeri novovjekih komunista protiv poznatih i nepoznatih grobova žrtava njihovih prethodnika.

Objavili ste tekst gospodina **Željka Kulišića** pod naslovom „Iskapanje žrtava komunističkog zločina na otoku Jakljanu“. U svom članku autor navodi da je pronalaženje i otkopavanje grobova komunističkih žrtava kasnilo jer su bili neuspješni razgovori i sastanci „...s dr. **Andrijom Hebrangom**, predsjednikom saborskog odbora za istraživanje žrtava komunizma...“ U dalnjem tekstu autor hvali ministra Predraga Matića i g. **Ivana Grujića** (nije nikakav pukovnik, kao što autor navodi, jer radi kao civil u državnoj upravi), inače poznatog djelatnika Udbe od 1972. godine pa sve do raspada Jugoslavije. Taj je raspad dočekao u činu pukovnika Udbe. Ovi biografski podatci nisu nevažni, jer će usmjeriti daljnje zaustavljanje rada Ureda za istraživanje komunističkih zločina, a s time i otkopavanje grobova tih žrtava.

Nisam nikakav „predsjednik saborskog odbora za istraživanje žrtava komunizma“, jer takav odbor ne postoji! Taj je zadatak imala Komisija osnovana 1991. godine i vodio ju je g. **Vice Vukojević**. Povratkom sljednika komunista na vlast 2000. godine Komisija je ukinuta, a **Račanova** vlada je daljnje istraživanje komunističkih zločina prepustila – Ministarstvu znanosti!? Naravno da ni jedan grob

nakon toga više nije otkriven niti otkopan. Sve do prošle godine u novoj hrvatskoj državi nije bilo tijela na razini države koje bi istraživalo komunistička zvjerstva izvedena nad civilima, razoružanim vojnicima i svećenicima. Zato sam još 2008. godine izradio prijedlog Zakona na temelju kojega bi se osnovao Ured za istraživanje komunističkih zločina, financiran iz državnog proračuna, a taj bi Ured povezao postojeće udruge koje su jedine brinule o tim žrtvama. Po ulasku u EU, zatražila bi se sredstva od njihovih fondo-

Nažalost, zbog poznatih afera koje su ubrzo na vlast donijele post-komuniste, Ured je odmah ukinut! Ukinuo ga je ministar Predrag Matić, koliko znamo po nalogu predsjednika **Josipovića** i premijera **Milanovića**. Za egzekutora Ureda odredili su bivšeg udbaškog pukovnika Ivana Grujića, jer je to bilo jamstvo zaustavljanja daljnog rada Ureda. Zašto je Ured ukinut? Zato jer je u tri mjeseca svojega rada istražio nekoliko lokaliteta grobova i otkopao tri prva lokaliteta na Zagrebačkoj gori. U jednom su otkopani ostaci strijeljanih i žicom vezanih bolesnika bolnice Brestovac, a u druga dva malodobni putomci. Svi su bili vezani žicom i prostrijeljenih glava. Dnevni mediji su to, naravno, zatajili.

Matić i Grujić su od samog početka onemogućili rad Ureda jer su proračunska sredstva (2 mil. kuna za prvu godinu rada, što uključuje plaće za 4 uposlenika i troškove otkopavanje te zbrinjavanja posmrtnih ostataka), umjesto na račun samostalnog Ureda, prebacili na račun svojeg ministarstva. Imao sam pravo buniti se, jer sam funkciju predsjednika Upravnog vijeća Ureda obnašao volonterski, na što su nam zabranili otkopavanja s profesionalnim timovima osim onoga tima kojeg vodi Grujić. Napokon su Ured i potpuno zatvorili, jer je otkrio okrutne zločine nad bolesnicima i malodobnicima te napravio plan rada po kojem bi s udrugama u svim županijama ubrzali otkopavanja na svim lokalitetima.

Prebacivanjem tih poslova u ministarstvo postigli su tri glavna cilja. Prvo, zaustavili su masovna otkopavanja jer ministarstvo za to nema finansijskih sredstava, a kao državno tijelo uprave ne može aplicirati za fondove EU. Drugo, poput Račana zaustavili su daljnja otkopavanja zbog poznate sporosti državne uprave. Napokon, treći razlog, ne manje važan, poslove iskopavanja su povjerili Ivanu Grujiću, pripadniku iste one Udbe koja je žrtva poubijala i pokopala na skrivenim mjestima.

Zašto otkopavanje na Jakljanu? Matić i Grujić su iskoristili višegodišnji rad čla-

va. U dogovoru s čelnicima EU trebalo je osnovati Ured kao samostalnu osobu, izvan tijela državne uprave, jer je to preduvjet za korištenje fondova. Podsjecam, materijalni troškovi su važni, jer se radi o oko 950 lokaliteta u kojima je pokopano preko 150.000 ljudi.

Postupak donošenja rečenog Zakona i osnivanje Ureda potrajalo je 4 pune godine! Njegovo osnivanje opstruirali su potomci izvršitelja najvećeg pokolja civila nakon Drugoga svjetskog rata.

Ured je napokon proradio krajem 2011. godine. Imao sam čast biti predsjednikom Upravnog vijeća, a gdje **Višnju Starešinu** imenovali smo ravnateljicom Ureda.

Križni put do mora

USPOMENE HRVATSKOG DOČASNIKA NA DANE POVLACENJA I KAKVE VRIJEDNOSTI HRVATSKE VOJSKE. SVJEDOCSTVY O DVJEZMI, SIROJAVNOSTI NEPOZNATIM JAMAMA U KOJE SU PARTIZANI BACALI HRVATE. PIŠAC OVIH REDAKA OBUEMA JE IZMAKAO ZA VLAS...

Štělci hravatí rojnici, kuzi žití v Náruči Zelandie, a zbož klasovních obřeia spravedlnosti v domovním ne okřížku za Jeannou svatou Jana, hajna nez ne je předložec doptorem. U vodou sedla písnička kdežto da ge na plázele potisknout člának z TNS novil 47/75. „Stávka proti Štělcům Bohačkám – Tajemna jama v Slovenské Bohemie“. Anonymní hravatí vokální skupinou ostobino je upozornila daleko také jame. Njegovo krajenské ratičkování da ge je v polpunošti objektivo.

“基础与应用数学”

Biо sam pripadnik Hrvatske ratne mornarice, u Šibeniku. Srpski ratni doktor je bio u Šibeniku. Na Šibeni, one nisu bili kad su počeli invaziju srpskih vojnika na Biograd. Srpsko gospodstvo u preostalom dijelu i Vukovaru je bilo dobro. Uzrok je bio da se u Šibeniku ne mogu vojskama u Šibeniku. Mornarica je došla u Šibenik i u tri dana je napustila. Toga sam danas tražio pa raspodjelebih ih raznim mornaricama. Kad sam se u Šibeniku, mogao nije dobiti ništa. Samo u Šibeniku, mogao je dobiti vojsku i kaj je počinjati u Šibeniku. Stigao je ukrašenom pojmu Linetu friz. Stigao je s vremenom od samo. Obratila mi se tada i spoznala mornaricu doktorku Božidarom Šimac, koju imam u Šibeniku. Kad je mi bila, pala mi je na ruke i kaže: "Kad će te biti dovršena vojska za Biograd?" Nevolj odgovor je bio: "Uzrok je da je to paralelno." On je spuštao ruke na vrat i kaže: "Kako je mi u upoznaju na mornarici? 'Šibenicka', riva 'peščica'." Stigao je i Šimac. Kad je vratila "Linenca", imao je u vježbi mornarica vojsku, pa mornarica, onda primanjivala ljudi vojsku, pobjedila tri i sve koje vratila. Čvorac ih je Šibenik, dađem njihom utrakom sjeti se čovjekova nastava, a sa drugom mjestu upraka. A mi, celut i posve Šibeniku, jedine su u Šibeniku imajući i bijed.

Pozdrav, moja snažna žena. Nalazim se u pozivu s učiteljicom dječjeg grada. Pustiti kroz vrat i ući sam s jedan gara, da po tept odjedem da mi zatrepa, a zatimkor sam stupaš u štip, te se vratiš u stan u Vlajkovića ulici. Što se oblikuje u gradištanu obitelji Čekoslovačke, ostali me da se usmijeti. Zagreb je bio i ostao mi za sebe. Deskrivati bilo pričar, čovjek, bojnik, poglavnik pred svih bijeg, ali ne mogu. Uzvratiti vlasti gradu, da on takođe grad postavljam, stalno je preko radija i ugovorom da će postavljati kulačku koju će niko bez potrebe ne mogao ukloniti.

čakovek bez poreza na želje na ulici.
Ljubljana danas vodi u partizani, a drugej-
si v opernico. U nezgodbom vojskarnica
vendar je, sa se v hrvaškoj operni, kao
tako tamo mimošta kuša. Po egiptu, Makedo-
niji, crni ostanki su svrige ušle. Tri danas
vsega objektova je pravko radijo proglašen da je
na hrvaški vojnici mreža junakov in
pionirskih pustolov. Ja sam se nene
vzgledovali in podiglo. Pred eksplo-
zijo streljala moja bunačka, mreža
je vel bio prilika, imati mil kuglu da je pre-
streljala po mene. Krenuo se je u sredino
hrvaške ulice. Kad tam, nožnikov hrvatskih
sila, s petnaest kugloma, zeti mi od nosa.

Uspomene na prikrivene jame

nova Udruge da otkopavanjem jednog lokaliteta zamažu oči javnosti i prikriju svoje namjere. Odgodom otkopavanja širokih razmjera, po svim županijama istodobno, omogućili su tijeku vremenu da dovrši posao zaborava. Naime, sve je manje primarnih svjedoka, njihovi potomci nerijetko se ne usude svjediočiti, a brojni lokaliteti su krivo obilježeni, što smo otkrili u kratkotrajnom radu Ureda.

Što se tiče nemogućnosti uspostave suradnje Ureda s udružama, ona leži u onemogućavanju funkcioniranja Ureda u tih par mjeseci njegova rada. Očekujući ishod neravnopravne borbe Ureda s novo-komunistima, priopćavali smo udružama da se strpe dok ne dobijemo legitimitet za suradnju s njima. To na žalost nismo dočekali, jer su Matić i Grujić zaustavili,

ovaj puta zauvijek, masovna istraživanje i otkopavanja oko 950 lokaliteta.

Vaša nedovoljna informiranost o cjelokupnom problemu rada Ureda vjerojatno potječe iz totalne medijske šutnje o načinu eutanazije Ureda. Gotovo nitko se o tome nije usudio pisati, a uvaženi novinari **Tihomir Dujmović** je nakon kolumnne o nalazištima Ureda dobio otkaz u *Večernjem listu!*

Koliki je strah od posljedica kritiziranja komunističkih i udbaških sljednika neka po- kaže i sljedeći podatak. Za sa- borsku raspravu o ukidanju Ureda mi, bivši zastupnici, poslali smo dokumentaciju sadašnjim zastupnicima o ud- baškoj prošlosti Ivana Gruji- ča, koji sada preuzima otko- pavanje grobova udbaških žrtava. Nitko, ali baš ni jedan zastupnik, nije se usudio za- govornicom iznijeti taj poda- tak!

Nas nekolicinu koji smo osnivali Ured, uz velike zapreke i razne prijetnje, doista rastojiće činjenica da i Vaš list podupire neokomunističke laži. Nasjeli ste na jedno otkopavanje, koje je bilo alibi otkopavanje za Matićevu i Grujićevu ekipu.

Plan Ureda bio je otkopati godišnje 50 – 100 lokaliteta, kako bi za desetak godina bio završen posao i grobovi komunističkih žrtava obilježeni. Dinamikom Josipovića, Milanovića, Matića i Grujića od jednog iskopavanja u pet mjeseci kao što to čine sada, za završetak otkopavanja svih lokacija trebati će oko 230 godina. A to je sljednicima komunista i udbaša sasvim dovoljno da žrtve zauvijek ostaju tajnom.

Kad već ne možemo otkopavati žrtve, nemojmo barem zakopati istinu o zločincima. Jer zločin je ubiti žrtvu bez suda i osude, a jednak je tome i zločin zataškavanja istine o žrtvama. Upravo smo svjedoci i suvremenici takvog zločina ubijanja istine o žrtvama.

Zato Vas molim, nemojte mu se pridružiti neistinama.

Prof. dr. sc. Andrija Hebrang

TATI

(lepoglavskom logorašu
1946.-1950.)

*Pognuti starac u kutu,
jobovski čeka dan cijeli,
broj je samo bez imena,
kreć se na leđima bjeli.*

*U logor su te odveli
i što su mogli uzeli,
i kroz duga desetljeća
slobodu naplaćivali.*

*Imao si optimizam,
vjeru u Boga i ljude,
i ponos pravog Hrvata
sa naše hrvatske grude*

*Možda znaš da sad imamo
dugo žuđenu slobodu
i da sreća smiješi se
i hrvatskome rodu.*

*Moli se, da vlastoljublje
ne uništi stvoreno,
već strpljenje i marljivost
izgrađuju razorenog.*

*Mudrost prava, a ne mržnja
nek oprez nam poveća
na posljednju kalvariju
neprestano nas sjeća.*

Ružica SEVER PLEŠNIK
(1997.)

PUBLIKACIJE KOJE SE MOGU NABAVITI U HRVATSKOM DRUŠTVU POLITIČKIH ZATVORENIKA

(Zagreb, Masarykova 22/IV, srijedom od 9 do 13 sati)

POLITIČKI ZATVORENIK 2006.-2008. - svr brojevi časopisa (166-201) na CD-u u HTML i PDF formatu, s mogućnošću pretraživanja - 1 CD	50 kn
POLITIČKI ZATVORENIK 1990.-2008. - svr brojevi časopisa (1-201) na CD-u u HTML i PDF formatu, s mogućnošću pretraživanja - 4 CD-a	200 kn
POLITIČKI ZATVORENIK 2003.-2005. - svr brojevi časopisa (brojevi 130-165) na CD-u u HTML i PDF formatu, s mogućnošću pretraživanja (staro izdanje) - 1 CD	30 kn
POLITIČKI ZATVORENIK 1990.-1997. i 1998.-2002. - svr brojevi časopisa (brojevi 1-129) na CD-u u HTML i PDF formatu, s mogućnošću pretraživanja - 2 CD-a	60 kn
Ivo BJELOKOSIĆ: Svečenik matični broj St. Grad. 2019, HDPZ Podružnica Dubrovnik, 2002.	80 kn
Kaja PEREKOVIĆ: Naše robijanje, RINAZ Rijeka, HDPZ Zagreb, 2004.	150 kn
Skupina autora: Hrvatske žene u okovima i pjesmi, Riječki nakladni zavod Rijeka, 1997.	80 kn
Bruno ZORIĆ: Svjetlo i sjene (pjesme), HDPZ Podružnica Zadar, 2000.	40 kn
Slavko MILETIĆ: Za dostojanstvo i slobodu, HDPZ Mostar, 2006.	80 kn
Zatajena grobišta i prešućene žrtve Drugog svjetskog rata i porača u Karlovačkoj županiji, Izd. HDPZ - Podružnica Karlovac, 2007., tvrdi uvez, 450 str.	140 kn
Prešućene žrtve Đakova i Đakovštine u Drugom svjetskom ratu i poraću, Izd. HDPZ - Podružnica Osijek, Ogranak Đakovo, 2007., tvrdi uvez	150 kn
Dr. Augustin FRANIĆ: Dr. Niko Koprivica gradonačelnik Dubrovnika, žrtva i mučenik sa Dakse, HDPZ - Podružnica Dubrovnik, 2009., 72 str.	50 kn
Mijo JURIĆ: Osamnaesto proljeće (Usomjene na godine tamovanja), HKD sv. Jeronima, Zagreb, 2009., tvrdi uvez, 312 str.	100 kn
Prilozi za povijest Domovinskog rata u Đakovu i Đakovštini, prir. Ivo Tubanović, Igor Švraka, Pero Šola, Dragutin Hajnić, Zorica Balog, Maja Majbaum i Sanja Rogoz-Šola, izd. Hrvatsko društvo logoraša srpskih koncentracijskih logora Ogranak Đakovo i HDPZ Podružnica Osijek, Ogranak Đakovo, tvrdi uvez, 528 stranica	150 kn
Žrtve Drugoga svjetskog rata, porača i Domovinskog rata na području župa Dobretići, Jajce, Koričani, Ključ, Liskovica, Podmilačje i Varcar Vakuf – Mrkonjić Grad, prir. Ivo Tubanović, Stipo Pilić, Ivo Aščić, Mirko Blažević, Mara Crnoja, Zdravko Žunić i Branko Bungić, izd. 2B multimediaPrint, Nova Bila, 456 stranica, tvrdi uvez	100 kn
Dr. Augustin FRANIĆ: KPD Stara Gradiška: mučilište i gubilište hrvatskih političkih zatvorenika, HDPZ - Podružnica Dubrovnik, broširano, 302 str.	100 kn
Božidar Božo KOVAČEVIĆ: Križni put dugačak pet godina 1945.-1950. (Svjedočenje o vremenu), HDPZ - Podružnica Karlovac, broširano, 103 str.	40 kn
Slavko RADICEVIĆ: Tri zla dvadesetog stoljeća na tlu Hrvatske, Vlastita naklada – sunakladnici; HDPZ i HDPZ Podružnica Rijeka 2010., tvrdi uvez, 351 str.	100 kn
Dr. Augustin FRANIĆ: KPD Lepoglava, mučilište i gubilište hrvatskih političkih osuđenika, drugo, dop. i proš. izdanje, HDPZ, Dubrovnik, 2010., broširano, 304 str.	100 kn
Mato LUKAČEVIĆ: "Trnava i okolica u prošlosti i sadašnjosti", Matica Hrvatska - Ogranak Đakovo, tvrdi uvez, 408 str.	100 kn
Damir BOROVČAK: "GVOZDANSKO, Hrvatsko velejunaštvo bez svjetskog uzora", Zagreb 2012.	120 kn
DVD Huda Jama - Rudnik Barbara - komunistički zločin 1945.	20 kn
Mara ČOVIĆ: Sjećanje – Svjedočenje. Rijeka, Riječki nakladni zavod, 1996, 111 str.	40 kn
Branimir DONAT: Društvo žrtvovanih hrvatskih pjesnika, Zagreb, Dora Krupićevo, 358 str.	100 kn
Andrija Radoslav GLAVAŠ: Hrvatska književnost i duhovnost, Zagreb, Dora Krupićevo, 1999., 442 str., tvrdi uvez	100 kn
Jeronom KORNER: Pjesme duhovnika, Zagreb, Dora Krupićevo, 1998., 328 str., tvrdi uvez	80 kn
Tomislav DRŽIĆ: Hladne je v peklu, vlastita naklada, Zagreb, 2009.	20 kn

U SPOMEN NA POLITIČKOG UZNIKA MILU VIČIĆA

U Brinju je 2. travnja 2013., nakon kratke bolesti, u 84. godini umro politički uznik **Mile Vičić**. Pokojnika su 4. travnja 2013. na brinjskom groblju uz rodbinu, ispratili prijatelji i poštovatelji iz Brinja i okolnih sela.

Pokojni Mile bio je skroman, samozatajan i postojan čovjek, kakve osobine rese stare Ličane. Iz dana u dan umire netko od članova Gospičke podružnice Hrvatskog društva političkih zatvorenika. Još koju godinu i ugasit će se Podružnica Gospic, smireno, tiho i dostojanstveno, kako umiru i njezini članovi. Smrt pokojnog Mile samo potvrđuje naš neumitni kraj.

Počivaj brate Mile u tišini brinjskog groblja uz ostale hrvatske mučenike. Neka Ti je laka tvrda hrvatska gruda za koju si živio i za koju si robijao. U miru Božjem snivaj vječni san!

**Hrvatsko društvo političkih zatvorenika
Podružnica Gospic**

POMOĆ ZA POLITIČKI ZATVORENIK

Od zaključenja prethodnog broja do sredine lipnja 2013., svojim prilozima daljnje izlaženje ovog mjesečnika nesobično pomogli:

Ivan Račić	Zagreb	100,00 kn
Marijan Šugar	Zagreb	400,00 kn
HDPZ Dubrovnik	Dubrovnik	1.040,00 kn
Zdenko Kruljac	Zagreb	500,00 kn
Marko i Franjo Ozimec	Zagreb	200,00 kn
Marija Macukić	Zagreb	1.000,00 kn
Zdravko Čulig	Samobor	100,00 kn
Mirjana Misir	Zagreb	20,00 kn
Zvonko Pelikan	Zagreb	50,00 kn
Mirko Majer	Zagreb	1.000,00 kn
UKUPNO:		4.410,00 kn

Zahvaljujemo se darovateljima, te se i ubuduće preporučujemo njihovoj susretljivosti. (Ur.)

IVO BAVČEVIĆ (1925.-2013.), JEDAN OD OSNIVAČA SPLITSKOGA HOP-a 1946.

Upravo na dan kad hrvatski narod obilježava tragediju Bleiburga i križnih puteva, 15. svibnja o. g., napustio nas je čovjek kojega je sudsudina poštijela smrti u svibnju 1945. godine. U Zadru je premijnuo **Ivo Bavčević**, jedan od osnivača Hrvatskog oslobođilačkog pokreta u Splitu 1946., hrvatski politički uznik, arhitekt, umjetnik...

Nemoguće je odijeliti njegovo hrvatsko rodoljublje i stradalništvo od njegove arhitekture i umjetnosti. Od Bavčevićeve mladosti sve je to isprepleteno i čini jedan jedinstveni život i jednu jedinstvenu poviju. Rođen je 17. prosinca 1925. u Kuni, na poluotoku Pelješcu. Svaki od četiri razreda pučke škole pohađao je u drugom mjestu. Klasičnu gimnaziju je pohađao u Splitu i Zagrebu. Istodobno je pohađao i tečaj modeliranja portreta u Obrtnoj školi. Godine 1944. upisao je studij arhitekture na Tehničkom fakultetu u Zagrebu. Iste te ratne godine stupio je u hrvatsku vojsku te završio zastavnički tečaj. U svibnju 1945. je ranjen kod Zidanog Mosta, a posljedice ranjavanja noge osjećao je do kraja života. Od konca te godine do Uskrsa 1946. Bavčević je u Splitu bio zatvoren te ispitivan u, po zlu čuvenom, istražnom zatvoru Udbe na Katalinića brigu. Potom je ipak oslobođen. Te je godine u Splitu upisao tečaj večernje škole likovne umjetnosti (profesori **Rudolf Bunk**, **Joko Knežević**, **Ante Kaštelančić** i **Jozo Kljaković**).

Mladi činovnik Ivo Bavčević uhićen je 29. travnja 1947. u Splitu. Okružni sud srednje Dalmacije u Splitu, već je 27. svibnja osudio dvanaest osoba na dugotrajne zatvorske kazne zbog tajnog rada protiv komunističke Jugoslavije. Bavčević je osuđen na 6 godina zatvora s prisilnim radom te na gubitak političkih prava.

Danas je i u nešto široj javnosti poznato da je splitski Hrvatski oslobođilački pokret iste godine 10. travnja postavio hrvatsku zastavu na vrh Marjana, u čast obljetnice proglašenja Nezavisne Države Hrvatske. To je bila samo njihova najpoznatija akcija, koja je najviše pogodila **Antu Jurjevića Baju**, zloglasnoga komunističkog boga i batinu, čije ime i danas u Splitu i okolici odzvanja kao najgora kletva. Bavčević je uz **Franu Bettiniju** i

Piše:

Bruno ZORIĆ, prof.

Nikolu Pensu osnovao HOP i sudjelovao u njegovu tajnom radu. Sastavlali su i raspačavali letke protujugoslavenskog sadržaja, pisali parole po Splitu, izvršavali i druge promičbene akcije te se povezivali s pojedincima iz drugih mjesta u Dalmaciji, sve s ciljem otpora komunističkoj vlasti, odnosno borbe za ponovnu uspostavu neovisne hrvatske države. I danas ovaj otpor hrvatskih rodoljuba zasluguje

Ivo Bavčević

svako poštovanje te može budućim naraštajima poslužiti kao uzor hrabrosti i odanosti svojem hrvatskom narodu, pa bile okolnosti i nemoguće, a neprijatelj krajnje okrutan i nemilosrdan.

Ivo Bavčević se sjećao kako ga je u zatvoru u Splitu istražitelj ispitivao, je li HOP imao nekakvu suradnju s katoličkim svećenicima i hijerarhijom, te zašto se nisu nazvali Hrvatskim opozicionim pokretom, nego baš Hrvatskim oslobođilačkim pokretom. Bavčević je ovdje osjećao nenamjerni komunistički sarkazam. Naime, tada su se neki srpski nekomunistički političari, među kojima je bio i **Dragoljub Jovanović**, usudili osnovati političke stranke. Iako Jovanovićeva stranka nipošto nije bila oslobođilačka, već samo *opoziciona* prema vladajućem režimu, sud mu je za njegovu naivnost odrezao punih 9 godina robije. „To je bilo samo u funkciji partijske dijalektike“, zapisao je Bavčević u svom poznatom ironičnom stilu, u jednome svom kratkom sjećanju.

Prisilni rad odradivao je u Lepoglavi. Tamo je radio s dva osuđena inženjera na

projektima obiteljskih kuća za službenike zatvora. Isto tako pomagao je svom suputniku, akademskom kiparu **Lešiću**, koji ga je, koliko je to bilo moguće u tim strašnim uvjetima, i podučavao. Modelirali su *zdenac života*, oko kojega su nadobudni drugovi željeli vidjeti prikaz *zdruve socijalističke djece*, po uzoru na najviše dosege umjetnosti SSSR-a. Sjećao se Bavčević i rafala iz stražarnica, i mrtvih *trinaestog bataljona*, drvene postelje i kible te drugih komunističkih strahota.

Početkom 1949. robijaši iz raznih zatvora Jugoslavije odvedeni su na radove obnove i izgradnje Zemuna i Beograda. Bavčević je određen za gradilište metalne industrije u Zemunu, gdje je s osuđenim arhitektom radio projekt za tri velike hale. Radio je i u Beogradu, na izgradnji ateljea za jednog od najmoćnijih komunističkih glavešina, srpskog Židova, inače i slikara **Moše Pijade**. Zbog velike hladnoće radnici su naložili vatu. Nakon betoniranja budućeg Pijadina ateljea, Bavčeviću vrag nije dao mira te je za svoj crtopis iskoristio ugljen od žeravice koji je čavljom nanošio po svježem betonu. Ionako je drugi sloj betona to trebao pokriti. Prije nego se to dogodilo, Pijade se iznenadio ugledavši pravi umjetnički rad mладog zatvorenika i pitao čuvare za autora. Bavčević je iz zatvora oslobođen 9. siječnja 1952.

Iste godine pokušao se upisati na likovnu akademiju. U tome nije uspio, naravno zbog političke nepodobnosti i drugih razloga. Odlukom komunističkih vlasti Bavčeviću je poništen osmi razred gimnazije i matura, a na temelju pravilnika kojim je i mnogim drugim mladim Hrvatima zbog njihova hrvatskog rodoljublja i Nezavisne Države Hrvatske, u kojoj su se školovali, nanesena velika nepravda i neprocjenjiva šteta u dalnjem životu i radu. Nije mu preostalo drugo nego ponovno položiti osmi razred gimnazije i maturu. Uporan kakav je bio po naravi, 1953. opet upisuje studij arhitekture u Zagrebu, koji 1959. i diplomiра. Godinu dana nakon toga, stjecajem okolnosti dolazi u Zadar, i to najprije baš na gradilište novog zatvora u starom dijelu grada. Nakon kratkog vremena mlađi arhitekt je počeo sam projektirati i izvoditi građevine.

Bavčević je bio opsjednut historiografijom, arhitekturom i umjetnošću; On je vrlo malo ili čak nikako govorio i pisao o svojim patnjama, uvjek je želio promatrati jednu širu sliku i kronologiju, cijelu jednu skupinu ili sustav, pa vidjeti kako su se stvari razvijale. Pojedinac, pa radilo se i o njemu samome, nije bio u središtu njegova interesa. I kad je pripremao svoj životopis za knjigu o maturantima splitske Klasične gimnazije, barba Ivo je ostao vjeran sebi. U jedan kratak životopis uvrstio je mnoge svoje tipične digresije, anegdote o **Ivanu Meštroviću** i srpskom kralju, o prvim studijama nuklearke u Vinči, o **Milovanu Đilasu**, Marxove mudrolije itd., a opet je zaključio da „Nema ni mesta ni vremena za dulje priče, jer danas moramo sve brže trčati da bismo na mjestu stali.“

Ivo Bavčević će u povijesti grada Zadra ostati upamćen kao značajan kulturni pregalac, a ne samo kao umjetnik i arhitekt. Jedan je od osnivača Glazbenih večeri u Donatu, manifestacije koja je postala poznata i u široj, hrvatskoj kulturnoj javnosti. Bavčevićevim životnim djelom mogla bi se smatrati obnova samostana Svetog Krševana (iz 10. stoljeća) u Zadru, čemu je posvetio dvadeset godina, pripremajući građu i studiju. Isto tako, pokazao se kao vizionar u razvoju turizma, njegova je zamisao *Noć punog mjeseca*, poznate ljetne manifestacije koja je okupljala više desetaka tisuća gostiju, a koja trenutno zbog recesije čeka neka bolja vremena. Čitavog života intenzivno se bavio slikarstvom, kiparstvom, medaljarstvom (posebno su cijenjene njegove medalje s likom hrvatskog znanstvenika Ruđera Boš-

Bavčević (prvi s lijeva) na Marjanu 2007. godine

kovića), okušao se u čakavskom pjesništvu...

Arhitektura i umjetnost nisu ga zanimali kao sredstvo stjecanja neke materijalne koristi ili slave, on je sve to proživiljavao cijelim svojim bićem. Ivo Bavčević je bio čovjek nevjerljatnog znanja i još veće žđi za znanjem, bilo da je riječ o prošlosti, umjetnosti, arhitekturi, urbanizmu, politici, jezicima i narječjima. Zapravo, lakše je nabrojiti što ga nije zanimalo. Vječito fasciniran povijesnim činjenicama i absurdima, posebno razdobljima Drugoga svjetskog rata i komunističke Jugoslavije. Mnogim će njegovim prija-

teljima i znancima ostati u sjećanju njegov golemi arhiv, stotine fascikala prepunih raznog materijala, isječaka iz novina, fotografija, crteža, skica i sjećanja. Još i sada, urezalo mi se u pamćenje, vidim barbu Ivu kako u svojem stanu ili lijepom ateljeu prevrće po svojoj pismohrani i pronalazi ono što ga je tog trenutka interesiralo, makar neupućenom posjetitelju izgledalo da svjedoči kreativnom neredu. Hrvatskoga rodoljuba i stradalnika Ivu Bavčevića njegov Zadar, grad u kojem se nije rodio, ali kojem je posvetio pola stoljeća izuzetno plodnoga rada, nikada ne će zaboraviti..

U SPOMEN

NIKOLA ALJINOVIĆ

1931. - 2013..

Neka mu je laka hrvatska zemlja!

HDPZ Podružnica Zagreb

U SPOMEN

IVO BAVČEVIĆ

Rođen 17. prosinca 1925. u Kuni (Pelješac),
preminuo 15. svibnja 2013. u Zadru.

Kao jedan od osnivača i pripadnika splitskog HOP-a 1947. osuđen na 6 godina zatvora s prisilnim radom.

Robijao od 29. travnja 1947. do 9. siječnja 1952.

Neka mu je laka hrvatska zemlja!

HDPZ Podružnica Zadar

IN THIS ISSUE

Traditional commemoration has been held in the town of Macelj, north-west Croatia, where several dozen thousand Croat soldiers and civilians were killed by Yugoslav partisans in spring 1945. Among them were many catholic priests. The holy mass was led by **Mons. Valentin Pozaić, Ph.D.**, the auxiliary bishop of Zagreb. We publish his sermon in full, as well as short reports about commemorations in Ruševi, Odžak (**Ivo Tubanović**) and Kiseljak (**Ana Popović**). These locations are among more than a thousand other Croat mass graves all over Slovenia, Croatia and Bosnia and Herzegovina.

*

Along with the third part of **Maja Pavelić Runje's** study about Croat poet and politician **Dr. Mile Budak**, we publish, as of this issue, a series titled "The Killed Poets". The series will contain a selection of poems by several Croat poets,

who were killed without trial in 1944/45. In the first part, editor-in-chief **Tomislav Jonjić** presents a short biography of poet **Gabrijel Cvitan** (1904-1945) and several his poems. Cvitan was among almost two hundred Croat journalists and poets killed by the Yugoslav regime without trial.

*

About the sufferings of individuals and families writes **Vladimir Geiger, Ph.D.**; he analyses the destiny of catholic priest **Josip Konopka**, born in a volksdeutsch family in Bosanska Posavina; as well as **Branko Ostajmer** who writes about the sufferings of **Adela Puhov**, a Croat woman of Italian origin who lived on Đakovo, in the eastern part of Croatia.

*

In the obituary devoted to **Ivo Bavčević**, who died in Zadar, **Bruno Zorić** writes about the organised resistance of

the Croat youth to the renovation of the Yugoslav state. Bavčević was in a group which raised Croatian flag on the hill of Marjan next to Split, on 10th April 1947. Most of the group members were sentenced to long imprisonment, which meant that they could not continue their regular schooling.

*

Josip Ljubomir Brdar writes about the current social and political situation in Croatia; he comments the results of the recent local elections. Tomislav Jonjić analyses the implications of two recent judgments at the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia: the one sentencing the six Croats to long imprisonment, and the other acquitting two prominent members of **Milošević's** regime of responsibility for the crimes in Croatia and Bosnia and Herzegovina. •

Makarska

IN DIESER AUSGABE

Bei der traditionellen Kommemoration in der Ortschaft Macelj im Nordwesten Kroatiens, wo jugoslawische Partisanen im Frühling 1945 mehrere zehntausend kroatischer Soldaten und Zivilisten getötet haben, unter denen es auch eine erhebliche Anzahl von katholischen Priestern gab, feierte der Weihbischof von Zagreb, Mons. Dr. Valentin Pozaić, heilige Messe. Seine gesamte Predigt finden Sie

tischen Dichter und Politiker **Dr. Mile Budak**, veröffentlichen wir ab dieser Ausgabe auch eine Buchreihe unter dem Namen „Pobijeni pjesnici“ (Getötete Dichter). Wir haben vor, in dieser Buchreihe eine Auswahl an Gedichten mancher kroatischer Dichter zu veröffentlichen, die in der Zeit von 1944 bis 1945 ohne Gerichtsprozess getötet wurden. In der ersten Folge stellt der Chefredakteur

das Schicksal des katholischen Priesters **Josip Konopka**, geboren in der einer Volksdeutschen Familie in Bosanska Posavina (bosnische Sava-Niederung), behandelt, und **Branko Ostajmer**, der sich mit dem Schicksal von **Adela Pufov** beschäftigt, die die einzige Kroatin italienischer Herkunft ist und in Đakovo, im Ostteil Kroatiens lebte.

*

Im Nekrolog für **Ivo Bavčević**, der in Zadar gestorben ist, erinnert **Bruno Zorić** an den organisierten Widerstand, der durch die kroatische Jugend gegen den Wiederaufbau Jugoslawiens geleistet wurde. So war auch Bavčević der Angehörige einer Jugendgruppe, die am 10. April 1947 zum Zeichen des Protests auf dem Berg Marjan oberhalb der Stadt Split die kroatische Fahne hochzog. Eine erhebliche Anzahl der Mitglieder dieser Jugendgruppe wurde zu jahrelanger Haft verurteilt, was auch eine Verhinderung der Fortsetzung der normalen Schulbildung automatisch zur Folge hatte.

*

Über aktuelle gesellschaftliche und politische Verhältnisse in Kroatien schreiben **Josip Ljubomir Brdar**, der die Ergebnisse der unlängst stattgefundenen Wahlen kommentiert, und Tomislav Jonjić, der die Implikationen zweier unlängst verkündeten Urteile des Internationalen Strafgerichtshofs für das ehemalige Jugoslawien analysiert: des Urteils mit dem sechs Kroaten zu hohen Gefängnisstrafen verurteilt wurden, sowie jenes mit dem zwei herausragende Angehörigen des Regimes **Miloševićs** von der strafrechtlichen Verantwortung für die in Kroatien wie auch in Bosnien-Herzegowina begangenen Verbrechen freigesprochen wurden. •

Travnik

in dieser Ausgabe. Darüber hinaus veröffentlichen wir kurze Beiträge über die Kommemorationen in Ruševi, Odžak (**Ivo Tubanović**) und Kiseljak (**Ana Popović**). In diesen Orten gibt es einige der mehr als tausend Massengräber in ganz Slawonien, Kroatien und Bosnien-Herzegowina, in denen die Kroaten beigesetzt wurden.

*

Mit dem dritten Teil der Studie von Frau **Maja Pavelić Runje** über den kroa-

Tomislav Jonjić, einen kurzen Lebenslauf des Dichters **Gabrijel Cvitan** (1904-1945), sowie einige seiner Gedichte vor. Herr Cvitan ist einer unter den beinahe zwei Hundert kroatischen Journalisten und Dichtern, die durch das jugoslawische Regime ohne Gerichtsprozess umgebracht wurden.

*

Über die Schicksale sowohl der Einzelpersonen als auch der ganzen Familien schreiben **Dr. Sc. Vladimir Geiger**, der

U Gospicu, 22. travnja 2013.

Hrvatsko društvo političkih zatvorenika
Podružnica Gospic

Dr. Ante Starčevića 18
53000 Gospic

GRAD GOSPIĆ

Budačka 55
53000 Gospic

Poštovani!

Naša društvena prostorija nalazi se u ulici Dr. Ante Starčevića 18, iznad Borova. Veličine je 2,97 x 4,95 metra, bez prozora je, vlažna i ne može se provjetravati. S tavana kroz drveni strop curi voda. Uništeno nam je računalo, pisač i oštećena pismohrana. U više navrata usmeno i pisanim zamolbama molili smo da se nedostatak otkloni. Nažalost, ostalo je samo na obećanju da će se utvrditi uzrok procurivanja i otkloniti nedostatak.

Kada nam je prostorija dodjeljivana na korištenje, vjerojatno se mislilo, da kao bivšim političkim uznicima i ne treba kvalitetniji ured, doli ovog poput samice. Postupci prema nama potvrđuju da su ove pretpostavke točne.

Zbog nemogućih uvjeta prostoriju ne možemo koristiti, pa smo prisiljeni iseliti se iz nje i otkazati daljnje korištenje.

Otkazali smo telefonski broj i Elektroliku korištenje električne struje. Sve račune vezane za korištenje ove samice smo podmirili.

Napominjemo da smo tijekom korištenja izradili novu elektroinstalaciju i ugradili novo samo za tu prostoriju električno brojilo. Sve ostalo je nepromijenjeno i prostoriju vam vraćamo u stanju u kakvom smo je primili.

Molimo vas javite nam na broj **091/7641426** tko će i kojeg dana pregledati prostoriju i preuzeti od nas ključeve.

S poštovanjem!

Predsjednik HDPZ Podružnice Gospic

Ivan Vučić

VOJNI SUD

KOMANDE GRADA ZAGREBA

dana 4. IX. 1945. g.

Obljetnica

Presudom ovog suda broj 68 / 45 od 26. V. 1945. g.

presudjen je Davčik Nada ~~šef~~ /Marlen/ rođ. 19. III. 1920. g., u Senju, zadnje boravište Zagreb Ruš nova 11.

zlogački ratni zločinac. Po kazni smrti vješanjem trajen gubiš
i konfiskaciju imovine.

Ova je presuda izvršena. Tokom istroge utvrdjeno je, da posjeduje sljedeći imetak

Smrt sošizmu
šteta narodu

Pretežnjek kapelan:

Mihalčić Roman M.